

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

UNIVERSITY OF RUSE “Angel Kanchev”
РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ “Ангел Кънчев”

BSc, MSc and PhD Students & Young Scientists
Студенти, докторанти и млади учени

PROCEEDINGS

Volume 58, book 7.2.

Law

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

Том 58, серия 7.2.

Правни науки

Ruse
Русе
2019

Volume 58 of PROCEEDINGS includes the papers presented at the scientific conference RU & SU'19, organized and conducted by University of Ruse "Angel Kanchev" and the Union of Scientists - Ruse. Series 3.4. contains papers reported in the Law section.

Book	Code	Faculty and Section
Agrarian and Industrial Faculty		
1.1	FRI-8.121-1-AMT&ASVM	Agricultural Machinery and Technologies and Agrarian Science and Veterinary Medicine
	FRI-1.202-1-MR	Maintenance and Reliability
	FRI-9.3-1-THPE	Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment
1.2	FRI-9.2-1-EC	Ecology and Conservation
	FRI-16.203-1-ID	Industrial Design
Faculty of Mechanical and Manufacturing Engineering		
2	FRI-1.417-1-MEMBT	Mechanical Engineering and Machine-Building Technologies
Faculty of Electrical Engineering Electronics and Automation		
3.1	FRI-10.326-1-EEEE	Electrical Engineering, Electronics and Automation
3.2	FRI-2G.302-1-CSN	Communication Systems & Networks
3.3	FRI-2G.303-1-CST	Computer Systems & Technologies
Faculty of Transport		
4	FRI-2.203-1-TMS FRI-2.203-2-TMS	Transport and Machine Science
Faculty of Business and Management		
5.1	FRI-2G.404-1-EM FRI-2G.407-1-EM	Economics and Management
5.2	FRI-2G.509-1-LCSIPC	Linguocultural, Intercultural and Political Communication
Faculty of Natural Sciences and Education		
6.1	FRI-1.405B-1-MIP	Mathematics, Informatics and Physics
6.2	FRI-2G.405-1-PP	Pedagogy and Psychology
6.3	FRI-2G.307-1-LL	Linguistics and Literature
	FRI-2.205-1-AS	Art Studies
6.4	FRI-2G.305-1-ERI	Education - Research and Innovations
Faculty of Law		
7.1	FRI-2B.313-1-L FRI-2B.312-1-L FRI-2.101-1-L	Law
7.2	WEN-SSS-L	Law
Faculty of Public Health and Health Care		
8.1	FRI-K.201-1-HP	Health Promotion
8.2	FRI-2.113-1-SW	Social Work
8.3	FRI-2G.104-1-HC	Health care
Quality of Education Directorate		
9	FRI-K1-1-QHE	Quality of Higher Education

Razgrad Branch of the University of Ruse		
10.1	FRI-CR-1-CT(R)	Chemical Technologies
10.2	FRI-LCR-1-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies
Silistra Branch of the University of Ruse		
11	FRI-216-2 SSH(S) FRI-227-2 PPTM(S) FRI-110-2-TS(S)	Social Sciences and Humanities Pedagogy, Psychology, Teaching Methodology Technical Sciences

The papers have been reviewed.

ISSN 1311-3321 (print)

ISSN 2535-1028 (CD-ROM)

ISSN 2603-4123 (on-line) Copyright © authors

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.

The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PROGRAMME COMMITTEE

- **Prof. Velizara Pencheva, PhD,**
University of Ruse, Bulgaria
- **Prof. Leon Rothkrantz**
Delft University of Technology, Netherlands
- **Assoc. Prof. Antonio Jose Mendes,**
University of Coimbra, Portugal
- **Prof. Ville Leppanen,**
University of Turku, Finland
- **Assoc. Prof. Marco Porta,**
University of Pavia, Italy
- **Prof. Douglas Harms,**
DePauw University, USA
- **Prof. Ismo Hakala, PhD,**
University of Jyväskylä, Finland
- **Prof. Dr. Artur Jutman,**
Tallinn University of Technology, Estonia
- **Prof. RNDr. Vladimír Tvarozek, PhD,**
Slovak University of Technology in Bratislava, Bratislava, Slovakia
- **Doc. Ing. Zuzana Palkova, PhD,**
Slovak University of Agriculture in Nitra, Nitra, Slovakia
- **Andrzej Tutaj, PhD,**
AGH University of Science and Technology, Krakow, Poland
- **Assoc. Prof. Behiç TEKİN, PhD,**
EGE University, Izmir, Turkey,
- **Prof. Valentin NEDEFF Dr. eng. Dr.h.c.,**
“Vasile Alecsandri” University of Bacău, Romania
- **Dr. Cătălin POPA,**
“Mircea cel Bătrân” Naval Academy, Constantza, Romania
- **Prof. dr Larisa Jovanović,**
Alfa University, Belgrade, Serbia
- **Prof. dr hab. Edmund LORENCOWICZ,**
University of Life Sciences in Lublin, Poland
- **Assoc. Prof. Ion MIERLUS - MAZILU, PhD,**
Technical University of Civil Engineering, Bucharest, Romania
- **Prof. Dojčić Vojvodić PhD,**
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbi
- **Assoc. Prof. Alexandrache Carmen, PhD,**
Department of Teacher Training, “Dunarea de Jos”, Galati University, Romania
- **Prof. Alberto Cabada,**
University of Santiago de Compostela, Faculty of Mathematics, Santiago de Compostela, Spain
- **Assoc. Prof. Dr. Mehmet Şahin,**
Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education, Konya, Turkey
- **Assoc. Prof. Erika Gyöngyösi Wiersum, PhD,**
Eszterházy Károly University, Comenius Campus in Sárospatak, Institute of Real Sciences, Sárospatak, Hungary
- **Anna Klimentova, PhD,**
Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia
- **Prof. Igor Kevorkovich Danilov, DSc,**
Yuri Gagarin State Technical University of Saratov, Russia
- **Prof. Aleksander Valentinov Sladkowski, DSc,**
Silesian University of Technology, Poland
- **Prof. Pether Shulte, PhD,**
Institute for European Affairs (INEA), Dusseldorf, Germany
- **Prof. Aslitdin Nizamov, DSc., PhD,**
Bukhara Engineering-Technological Institute, Bukhara, Uzbekistan

- **Prof. Marina Sheresheva, PhD,**
Lomonosov Moscow State University, Russia
- **Prof. Erik Dahlquist, PhD,**
Mälardalen University, Sweden
- **Prof. Erik Lindhult, PhD,**
Mälardalen University, Sweden
- **Prof. Annika Kunnasvirta, PhD,**
Turku University of Applied Sciences, Finland
- **Prof. Walter Leal, Dr. (mult.) Dr.h.c. (mult.),**
Hamburg University of Applied Sciences, Germany
- **Prof. Dr. Gerhard Fiolka,**
University of Fribourg, Switzerland
- **Prof. Haluk Kabaalioglu, PhD,**
Yeditepe University, Turkey
- **Prof. Silva Alves, PhD,**
University of Lisbon, Portugal
- **Hanneke van Bruggen,**
Appeldoorn, The Netherlands
- **Nino Žganec,**
President of European Association of Schools of Social Work, Prof. at the Department of Social Work,
University of Zagreb, Croatia
- **Prof. Violeta Jotova,**
Направление „Педиатрия“ в УМБАЛ „Св. Марина“ – Варна, България
- **Prof. Tanya Timeva, MD, PhD,**
Obstetrics and Gynecology Hospital "Dr. Shterev", Sofia, Bulgaria
- **Prof. Kiril Stoychev, PhD,**
Institute of Metal Science, Equipment and Technologies “Acad. A. Balevsci” with Hydroaerodynamics centre
– BAS, Bulgaria
- **Assoc. Prof. Mark Shamtsyan, PhD,**
Technical University, Saint Petersburg, Russia
- **Assoc. Prof. Oleksii Gubenia, PhD,**
National University of Food Technologies, Kiev, Ukraine
- **Assoc. Prof. Olexandr Zaichuk, DSc,**
Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnepropetrovsk, Ukraine
- **Prof. Eugene Stefanski, DSc,**
Samara University, Russia
- **Doc. Dr. Tatiana Strokovskaya,**
International University of Nature “Dubna”, Dubna, Russia
- **Prof. DSc. Petar Sotirow,**
Maria Curie-Skłodowska University of Lublin, Poland
- **Prof. Papken Ehasar Hovsepian,**
Sheffield Hallam University, Sheffield, UK
- **Assoc. Prof. Krassimir Dochev Dochev, PhD,**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Mariana Yordanova Docheva, PhD,**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Assoc. Prof. Ivan Antonov Lukanov, PhD,**
University of Botswana, Faculty of Engineering and Technology, Gaborone, Botswana
- **Assoc. Prof. Petko Vladev Petkov, PhD,**
Research Associate Cardiff University, UK
- **Prof. Stepan Terzian DSc,**
Bulgarian Academy of Science, Bulgaria
- **Prof. Dr. Gabriel Negreanu,**
University Politehnica of Bucharest, Romania

ORGANISING COMMITTEE

♦ **ORGANIZED BY: UNIVERSITY OF RUSE (UR) AND
UNION OF SCIENTISTS (US) - RUSE**

♦ **ORGANISING COMMITTEE:**

• **Chairperson:**

COR. MEM Prof. Hristo Beloev, DTSc – Rector of UR, Chairperson of US - Ruse

• **Scientific Secretary:**

Prof. Diana Antonova PhD, Vice-Rector Research,
dantonova@uni-ruse.bg, 082/888 249

• **Members:**

Prof. Veselin Grigorov, DTSc
Prof. Vladimir Chukov, PhD, DSc
Prof. Juliana Popova, PhD
Assoc. Prof. Kaloyan Stoyanov, PhD
Assoc. Prof. Tsvetan Dimitrov, PhD
Assoc. Prof. Nastya Ivanova, PhD
Assoc. Prof. Kiril Sirakov, PhD
Assoc. Prof. Milko Marinov, PhD
Assoc. Prof. Simeon Iliev, PhD
Assoc. Prof. Pavel Vitliemov, PhD
Assoc. Prof. Mimi Kornazheva, PhD
Assoc. Prof. Emilia Velikova, PhD
Assoc. Prof. Juliia Doncheva, PhD
Assoc. Prof. Stefka Mindova, PhD
Assoc. Prof. Sasho Nunev, DSc of SW
Assoc. Prof. Despina Georgieva, PhD
Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD
Assoc. Prof. Emil Trifonov, PhD
Pr. Assist. Krasimir Koev, PhD
Pr. Assist. Hristina Sokolova, PhD
Pr. Assist. Magdalena Andreeva, PhD
Pr. Assist. Reneta Zlateva, PhD
Pr. Assist. Velislava Doneva, PhD
Pr. Assist. Elena Ivanova, PhD
Senior Lecturer: Viliyana Raycheva
Assist. Prof. Milen Sapundzhiev, PhD student
Boryana Stancheva, PhD student
Daniela Todorova

◆ **REVIEWERS:**

Prof. Dimitar Kostov, PhD
Prof. Georgi Stefanov, DSc
Prof. Lachezar Dachev, PhD
Prof. Petia Shopova, PhD
Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD
Assoc. Prof. Emanuil Kolarov, PhD
Assoc. Prof. Krasimir Dimitrov, PhD

LAW

Content

1. WED-SSS-L-01	9
Culture as a constitutionally recognized mark of the ethno-social community	
Ivelin Velchev	
2. WED-SSS-L-02	17
The motives of the authority in the law enforcement act	
Doroteya M. Dimova-Severinova	
3. WED-SSS-L-03	22
Legal status of the employer in Bulgarian legislation	
Velislava Acheva	
4. WED-SSS-L-04	26
Supported decision-making as an alternative to substituted decision-making	
Simona Marinova	
5. WED-SSS-L-05	30
Methodological approaches of scientific research of law facts	
Yordan Yordanov	
6. WED-SSS-L-06	34
Eternity is not the purpose of the law	
Teodora Mladenova	
7. WED-SSS-L-07	39
The audit of consideration of the Bulgarian National Audit Office as a method for control in the public sector	
Zhivko Dimov	
8. WED-SSS-L-08	48
Historical development of the proceedings of proposals and alerts from chapter VIII of the Code of administrative procedure	
Yavor Marinov	
9. WED-SSS-L-09	54
The notion of „consumer” in law	
Mikael Chakaldzhiyan	
10. WED-SSS-L-10	55
Subrogation in result of datio in solutum	
Ognyan Maladzhikov	
11. WED-SSS-L-11	60
Protection. Labor law aspects	
Svetlana Basheva	
12. WED-SSS-L-12	64
Legal characteristic of the telephone-fraud.theoretical and practical problems	
Ivan Ivanov	
13. WED-SSS-L-13	70
Profile and characteristics of the telephone fraud’s umpire	
Ivan Ivanov	
14. WED-SSS-L-14	80
Smuggling as an international crime	
Ralitsa Gerasimova	
15. WED-SSS-L-15	84
Smuggling under international law	
Ralitsa Gerasimova	
16. WED-SSS-L-16	90
Investigation of crimes connected with drug substitutes	

	Maya Petkova	
17.	WED-SSS-L-17	98
	The concept of youth crime	
	Ayhan Topal	
18.	WED-SSS-L-18	107
	Central commission for combating the anti-social acts of juvenile offenders- structure and goals	
	Momchil Kostadinov	

CULTURE AS A CONSTITUTIONALLY RECOGNIZED MARK OF THE ETHNO-SOCIAL COMMUNITY

Asst. Prof. Ivelin Velchev,
Faculty of Law, Public Law
“Angel Kanchev” University of Ruse
Tel.: 0889 261 356
E-mail: ivelchev@uni-ruse.bg

Abstract: Among the many roles that culture performs, we must emphasize its ethnic function. This function simultaneously unites and differentiates one community from another, one ethnicity from another, one ethno-social community from another. The ethnical function of culture has ethno-differentiating and ethno-integrative properties. From this point of view, culture unites representatives of one ethnicity, while distinguishing it from other ethnic groups.

In every human community, there are social values and behaviors that are accepted and recognized, and have become important to the constituent individuals. In this way, the content of the public consciousness is formed. The group culture performs ethnic functions. The modern state is a constitutional state. Through the Constitution, the cultural values and traditions of the ethnic group are guaranteed, asserted and defended.

Keywords : / ethnosocial community, culture, constitution, identity

ВЪВЕДЕНИЕ

В социологията, а по-късно и в правната литература, въпросите за етничността се поставят още в края на XIX век. Изследванията се разширяват и задълбочават след 30-40-те години на XX век. Постепенното осъзнаване на важната социална (интегрираща) и същевременно диференцираща роля, която има етносоциалната общност, на нейните отличителни характеристики, които водят до принадлежност, а от там и до организирането ѝ в държава, извеждат нуждата от нейното теоретично обяснение.

За да се изясни етноса като единно тяло, трябва да се анализират неговите специфични белези. Тези компоненти са присъщи на всички етноси в качеството им на отделен тип система. Същевременно, общи за всички етноси тези компоненти консолидират, обединяват всеки етнос в едно цяло тяло, а друга страна поради единичността на всеки отделен етнос същностните му белези го разграничават от всички останали.

От теоретична гледна точка могат да се изведат различен брой характеризиращи белези на етноса. Сред тях същностни, трайни, определящи като интегриращи и разграничаващи фактори са езикът, религията и културата.

Съвременната държава се определя като национална държава, чрез което се извежда нейната специфика в рамките на модерния исторически тип държава. Чрез понятието „национална“ държава се въвежда допълнителна характеристика на съвременната държава.

Националният характер на държавата е следствие от нейната мисията – да съхрани, запази самоорганизираната се етносоциалната общност (ЕСО).

Така наред с политическото си измерение националната държава може да бъде представена и в своето етническо измерение. Това обуславя изследването на етносоциалната общност и анализиране на нейните същностни признаци.

Модерната държава е конституционна държава. Изведените същностни признаци (език, религия и култура) са гарантирани и защитени чрез Конституцията. По този начин държавата (държавоорганизираното общество) постига своите общозначими ценности.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Обективната основа на етноса е културата. Културата на общността не е обикновен сбор от индивидуалните култури на нейните членове. Във всяка човешка общност съществуват социални ценности и начини на поведение, които са приети и признати и са добили значение за изграждащите я индивиди. По този начин се формира съдържанието на общественото съзнание. При все това обществото дава възможност за известна

самостоятелност на индивида, за оригиналност и отклонение от общоприетото. Но само малък брой подобни „отклонения” получават характера на черти, типични за културата на цялата общност. Културата на отделната личност няма всеобщата значимост по отношение на етноса като отличителен признак. Именно груповата култура изпълнява етнически функции.

Сред многобройните роли, които културата изпълнява трябва да подчертаем нейната етническа функция. Тази функция едновременно обединява и разграничава една общност от друга, един етнос от друг, една етносоциална общност от друга. Етническата функция на културата има етнодиференциращи и етноинтегриращи свойства.¹ От тази гледна точка културата обединява представителите на един етнос, като в същото време го разграничава от другите етноси.

Предаването на информация между поколенията играе важна роля при оформянето на етноса. Наличието на информационни връзки между поколенията обуславя приемствеността и стабилността на етноса във времето. В този смисъл етносите представляват специфични натрупвания на културна информация, а междуетническите контакти – обмен на такава информация.²

Интегриращата роля на културата не се изчерпва само с предаване на информация в пространството и времето. Не по-малко значение има и характерната за етносоциалната общност социално-нормативна култура. Чрез нея се осигурява координиране и насочване на поведения и дейности на хората, обединени и организирани в общността. Степента на координация може да е различна, но при всички случаи е задължителна, защото в противен случай в етноса ще настъпят процеси, които ще доведат до застой в неговото развитие, а в следствие и до неговото „заличаване”.

Етнодиференциращата роля на културата се проявява при значим и продължителен контакт между етносите. В същото време културните разлики понякога се оказват по-устойчиви от езика. Етническата окраска и специфика на отделните елементи на културата често надживяват дори и етническото самосъзнание.³ За означаване на най-устойчивите компоненти на културата широко се използва понятието „традиция/и”. Терминът произлиза от лат. *traditio* – предание, предаване, което изразява и подчертава устойчивостта и приемствеността между поколенията. Най-често под традиция се разбира предаване на култура или казано по друг начин културно наследство. Тук се включват битови, семейни, фолклорни, обредни, религиозни, архитектурни и др. традиции.

Етническият слой на културата се определя от нейната колективност, масовост, както и от нейната устойчивост, традиционност. Културното единство на всяка етническа общност е резултат на общата историческа съдба на поколенията, влизащи в нея. Макар и съставена от различни взаимовлияещи си елементи, етническата култура представлява определена единна цялост. По този начин културата на етноса може да се съпротивлява на външни въздействия и да се „самовъзстановява”, ако нейна част се окаже разрушена.⁴ Самостоятелността на културата е едно от най-важните условия за възникване на етническите различия. Относителната самостоятелност на културата е свързана с устойчивостта на нейните компоненти и определя етноразграничаващите ѝ свойства. В същото време липсата на строга зависимост между отделните компоненти, представлява важна предпоставка за взаимното влияние между културите и разбирането на „чуждата” култура.

2. Световната култура се развива чрез взаимодействието на локални и функционални култури. В резултат на това взаимно проникване се създава една мрежа на общуване. Това обаче не означава, че културата съществува под формата на всеобщо, всеобхватно и универсално възприятие. Напротив, културата е основа на национално-ценностните ориентации, на етническата самобитност на народите.

¹ Вж. Бромлей, Ю., Цит. съч., с. 52.

² Вж. пак там, с. 53.

³ Вж. пак там, с. 64.

⁴ Вж. пак там, с. 72.

Всяко етносоциално общество има свой тип култура, свои исторически формирани се ценности. Формирането на нови форми на държавно устройство е свързано с промени в разбирането и обема на понятието култура.

Съвременните конституции отчитат и гарантират националната култура. Културата, като етнически белег на националната общност, непосредствено свързана с идентичността, получава своето конституционно измерение.

Конституционните разпоредби полагат юридическите модели на основните области на държавноорганизирания живот. Същевременно поради своето върховенство конституционноправните норми налагат и гарантират правомощията, задълженията, правата, свободите, принципите и правните положения естествено присъщи и жизнено необходими за съществуването на националната държава. Конституционна гаранция е и конституционно предвидената за това защита.

В основата на всяка конституция стои идеята за националното единство. Конституцията, според Г. Близнашки, има за свой предмет общия политически ред, който гарантира изграждането и поддържането на национално и държавно единство. Разбирането на конституцията от тази гледна точка служи за възприемането ѝ като основа за създаване на единна и непротиворечива правна система, която в същото време да отразява динамиката на обществения живот.⁵

Чрез закрепването на религията, културата и езика, като приобщаващи условия и критерии за принадлежност, в основния и върховен закон на държавата се осигурява социалното единство в обществото.

Аргументи за това намираме в по-долу разгледаните разпоредби на конституции на държави от Европа. Те съдържат текстове, с които се юридизира и по този начин охранява националната културата

3. Конституцията на Унгария определя културното развитие, неговото обезпечаване и създаване на необходимите условия за просперитета му, като част от основните задачи на правителството (чл. 35, ал. 1, б. f). Унгарската държава гарантира реализирането на културните права на своите граждани (чл. 66, ал.1). Тя защитава малцинствените групи и благоприятства за съхранението и развитието на тяхната култура (чл. 68, ал. 2). В същото време Република Унгария е отговорна за съдбата на унгарците, живеещи извън нейните граници, с които трябва да развива културни връзки (чл. 6, ал. 3).

Разпоредбата на чл. 23 от Основния закон на Белгия гарантира културните права и условията за тяхното осъществяване, като част от правото на всеки да води живот, съответстващ на човешкото достойнство. Поради спецификата на държавното устройство в Конституцията на Белгия са дадени правомощия на Френските и Фламандски общества да регулират самостоятелно въпроси свързани с културата с декрети, които имат силата на закон в съответния регион (чл. 127, ал 1 и ал. 2 във връзка с чл. 4 и чл. 134). Подобна е уредба и в регионите с германоезично население (чл. 130). Целта на тези разпоредби е утвърждаване и гарантиране на конституционно установения ред в държавата, обезпечавайки сътрудничеството между регионите (езиковите и културни общества).

Основният закон на Германия предвижда при промяна територията на отделните федерати да се вземе предвид характера и спецификата на живеещата там общност, нейните исторически и културни особености, както и бъдещите нужди на съответния регион. Дейностите по ново деление на федералната територия се осъществяват с федерален закон, който се нуждае от утвърждение на референдум (чл. 29). Федерацията има право, при спазване на определени условия, да издава предписания, включително и във връзка с охрана на културното наследство с цел предотвратяване на износа му зад граница (чл. 75).

Радиото и телевизията, бидейки под непосредствения контрол на държавата, според Конституцията на Гърция, трябва обективно да предават информация и известия. Медиите разпространяват произведения на литературата и изкуството в съответствие със социалната им роля и в интерес на културното развитие на държавата (чл.15). Гръцката държава е

⁵ Вж. Близнашки, Г., Конституцията - същност, функции и върховенство, С., 2018, с. 53.

задължена да приема специални превантивни и репресивни мерки за охрана на културната среда (чл.24). С отделен закон се предвижда участието на представители на научни и културни организации в органите на местно самоуправление, с цел опазване на културно-историческото наследство, (чл. 102, ал 4).

Преамбюлът на Конституцията на Естония провъзгласява ролята на държавата в обществения прогрес и нейната функция по съхранение на естонската нация и вековна култура, като връзка между сегашните и бъдещи поколения. С отделен закон (Закон за културната автономия на националните малцинства) се признава правото на малцинствата, в интерес развитие на *националната култура*, да създават самоуправляващи се учреждения (чл. 50).

Конституцията на Ейре (*Éire*)⁶ в своите началните разпоредби утвърждава неотменимото, неотчуждаемо и суверенно право на ирландския народ да развива своя културен живот в съответствие със своя собствен гений⁷ и традиции (чл. 1). Интерес за нас представлява структурата и начинът на образуване на Парламента. В горната камара (*Seanad Éireann*) на Народното събрание (*Oireachtas*), съставено от 60 члена, влизат шест депутата избрани от два университета (чл.18) и назначени от президента. Те трябва да притежават знания и практически опит в една от няколко професии и дейности, на първо място от които са посочени държавния език, културата и изкуството (чл. 18, ал. 7).

Основните начала на испанската Конституция, наред със създаването на правова и социална държава, гарантират правото на всички испанци в равни условия на тяхната култура и традиции и гарантиране на тяхното развитие, като част от утвърждаването на достоен живот на всеки. Богатството на езика и диалектното разнообразие, като част от културното наследство се ползва с особено уважение и защита (чл. 3). Държавните власти са длъжни да създават реални условия, подпомагат преодоляването на пречките, да оказват съдействие, за да се осигури на всеки гражданин участие в културния живот (чл. 9, ал. 2). Отделна разпоредба, в този смисъл, е във връзка с участието на младежта (чл. 48). Държавните власти трябва да поощряват и покровителстват осъществяването на правото на всеки на достъп до културно развитие (чл. 44, ал. 1). Нещо повече, лицата лишени от свобода също имат право на достъп до култура и пълноценно развитие на личността (чл. 25, ал. 2). Съхранението и обогатяването на културното и художествено наследство на испанския народ е гарантирано. Наказателния закон предвижда наказание за посегателството над това наследство (чл. 46). На автономните общества са гарантирани историческите и културни особености, като им е предоставено право да ги развиват (чл. 143 и чл. 148, ал. 17). Независимо от правомощията дадени на автономните в тази насока, държавата счита за свой дълг развитието на културата. Тя съдейства, с тяхно съгласие, за културния обмен помежду им (чл. 149, ал 2).

Конституцията на Румъния признава и гарантира на малцинствата правото на съхранение и развитие на своята етническа, културна, езикова и религиозна идентичност (чл. 6). Държавата подкрепя укрепването на връзките с румънците, живеещи извън пределите на страната и съдейства за запазване на тяхната етническа и културна идентичност (чл. 7). Публичните власти в Румъния са длъжни да създават условия за свободно участие на младежта в културния живот на държавата (чл. 45, ал. 5).

Според Конституцията на Украйна, държавата насърчава консолидацията и развитието на украинската нация, нейното историческо съзнание, традиции и култура, както и развитието на етническа, културна, езикова и религиозна идентичност на всички коренни народи и национални малцинства в Украйна (чл. 11). Украинската държава се грижи за задоволяването на националните културни и езикови нужди на украинците, живеещи извън държавата (чл. 12). Равенството на половете се гарантира изрично и в областта на културната дейност (чл. 24).

⁶ Правим това уточнение, защото Конституцията съдържа изрична разпоредба, касаеща името на държавата (чл. 4).

⁷ THE NATION, Article 1 : „The Irish nation hereby affirms its inalienable, indefeasible, and sovereign right to choose its own form of Government, to determine its relations with other nations, and to develop its life, political, economic and cultural, in accordance with its own genius and traditions“.

Гражданите на Украйна имат право на свободно сдружаване за реализация и защита на своите права по удовлетворяване на своите културни интереси (чл. 36).

4. Подобни са разпоредбите Конституциите на България, свързани с културата, предвид ролята ѝ за съхранението на българския етнос. Подчертана е необходимостта от опазване на културното и историческо наследство.

Според чл. 77 на Конституция от 1947г. държавата е длъжна да полага особени грижи за културното възпитание и развитие на подрастващите.⁸

В разпоредбите на чл. 79 е закрепено правото на националните малцинства да развиват своята култура, включително и ползването на своя майчин език. Задължение на гражданите е да пазят и „усилват“ културната мощ на държавата (чл. 93).

Глава първа на Конституцията от 1971 г., определяща общественно-политическото устройство на Републиката, извежда ролята на държавата да създава условия за всестраниното развитие на науката и културата (чл. 3). Подобни са и разпоредбите на чл. 26, ал. 2, чл. 33, ал. 1, чл. 46, ал. 2. Във връзка със задоволяването на културните потребности на населението държавата или общинските народни съвети могат да отстъпват право на строеж или на собственост върху държавни, съответно общински земи и имоти и да осигуряват предоставянето на кредити по определен от закона ред (чл. 21, ал. 3). Защитата и опазването на културните паметници е задължение не само на държавните органи и предприятия, но и на кооперациите и обществените организации, както е и дълг на всеки гражданин. Задължение на цялото общество е културното развитие на младите хора (чл. 39, ал. 2). Конституцията регламентира намаляване на работното време, без това да се отразява на възнаграждението, чрез платен отпуск, като за целта държавата осигурява и допълнителни места за културен отдих (чл. 42, ал. 2). Дадена е определена компетентност на народните съвети да развиват и опазват културата на своята територия (чл. 114, ал. 1).

Съгласно разпоредбата на чл. 54, ал. 1 от Конституцията на Република от 1991 г. всеки български гражданин има право да се ползва от националните и общочовешките културни ценности. Това право е признато, защитено и се гарантира от закона, но не може да се осъществява в нарушение на основни начала на Конституцията – например правото на защитената от закона частна собственост и нейната неприкосновеност.

Държавата създава условия за свободно развитие на науката, образованието и изкуствата и ги подпомага. Тя се грижи за опазване на националното историческо и културно наследство (чл. 23).

5. Интерес представлява решението на Конституционния съд на Република България по конституционно дело №4/1996 г. Предмет на искането, постъпило от група народни представители, е установяване на противоконституционност на разпоредбите на чл. 28, ал. 1 и чл. 30 от Закона за паметниците на културата и музеите.⁹ Аргументите на народните представители, по отношение разпоредбите на чл. 28 от Закона за паметниците на културата и музеите¹⁰ са, че по този начин се ограничава правото на собствениците на разпореждане, поставяйки го в зависимост от решението на държавна институция или орган на местната власт. Според народните представители, отнемането на правото на разпореждане от собствениците на недвижими паметници на културата от оправомощените институции от тази алинея да дават или отказват на собственика да осъществи това си право, е нарушение на чл. 17,

⁸ „Държавата полага особени грижи за общественото, културното, трудовото, телесното и здравното възпитание на младежта. „

⁹ С приемане на Закона за културното наследство (ЗКН, обн. ДВ, бр. 19 от 13 март 2009 г.), който влезе в сила на 10 април 2009 г., бе изцяло отменен действащият преди това Закон за паметниците на културата и музеите (ЗПКМ).

¹⁰ Чл. 28. (1) (Изм. - ДВ, бр. 45 от 1989 г., бр. 10 от 1990 г., бр. 112 от 1995 г., обявена за противоконституционна от КС на РБ, бр. 31 от 1996 г.) Покупка, продажба, замяна и дарение на недвижими паметници на културата между собственици и физически или юридически лица се извършва със съгласие на Националния институт за паметниците на културата за паметници от световно и национално значение и на съответния общински съвет за останалите паметници.

ал. 1 и 3 от Конституцията на Република България. В текста на чл. 30¹¹ са неясно формулирани понятията „голяма стойност“ и „голямо значение“, смятат народните представители направили искането, и противоречи на чл.17, ал. 1, 3, и 5 от Конституцията на Република България.

По същество искането може да се обобщи до анализиране и тълкуване на разпоредбите на чл.54, ал.1 от Конституцията на Република България и разпоредбата на чл.17, ал.3 от Конституцията, който обявява частната собственост за неприкосновена. В особено мнение по делото, съдията Младен Данаилов счита направените от Конституционния съд изводи за неправилни. Той смята, че неприкосновеността на частната собственост не е абсолютна. Разпоредбата на чл.23 от Конституцията задължава държавата да се грижи и за опазване на националното историческо и културно наследство. Средство за опазване на това наследство, което е необходимо за задоволяване на нуждите на държавата за по-нататъшното развитие на националната култура, е и създадената с разпоредбата на чл.30 от Закона за паметниците на културата и музеите възможност за принудително отчуждаване на недвижимите паметници на културата - частна собственост, които имат голяма стойност като исторически паметници, или голямо значение за националното културно развитие. С тази разпоредба не се нарушава чл.17, ал.5 от Конституцията. Напротив, според Младенов, тя стеснява възможностите за принудителното отчуждаване на недвижимите паметници на културата - частна собственост, като го допуска само в случаите, когато те представляват обекти с голяма стойност като исторически паметници, или са с голямо значение за националното културно развитие. С Конвенцията за защита на архитектурното наследство на Европа (ратифицирана с решение на Великото народно събрание от 25 януари 1991 г. - ДВ, бр.13/1991 г., влязла в сила на 1 май 1991 г. и обнародвана в ДВ, бр.42/1991 г.), която е част от вътрешното право съгласно чл.5, ал.4 от Конституцията, Република България се е задължила да осигури правна защита на архитектурното наследство и да внесе в своето законодателство разпоредби, предвиждащи възможност за отчуждаване на защитаваното архитектурно наследство (чл.4, т.1 и 2, б. "д") с цел да се осигури опазването му. Подобно особено мнение по това конституционно дело поддържа и съдия Тодор Тодоров. Според него разпоредбите на чл.4, ал.2, б."д" от Конвенцията за защита на архитектурното наследство на Европа установяват *„минималният стандарт на поведение, който българската държава е длъжна да възприеме“*. Тази международноправна норма задължава българската държава да предотвратява рушенето или разрушаването на защитените имоти, включително чрез възможността да бъде експроприирано защитавано имущество. Нормата не ограничава държавата в суверенното ѝ право да отчуждава на общо основание такива имоти при наличието на предвидените в чл.17, ал.5 от Конституцията условия.

Второ решение на Конституционния съд на Република България, което ще разгледаме, е по конституционно дело № 11 от 2009 г. Делото е образувано на 29.07.2009 г. по искане на омбудсмана на Република България за установяване противоконституционността на чл. 113, ал. 1, 2 и 3 от Закона за културното наследство (ЗКН) (обн., ДВ, бр. 19 от 2009 г.), както и на § 5, ал. 2 и 3 от преходните и заключителните разпоредби на този закон. В искането се твърди, че разпоредбите на чл. 113, ал. 1, 2 и 3 ЗКН противоречат на чл. 17, ал. 1 и 3 от Конституцията, като нарушават неприкосновеността на частната собственост. Според вносителя на искането с тези разпоредби се ограничава свободата на собствениците на движими културни ценности да определят юридическия статус на своята собственост и се въвеждат утежняващи и ограничаващи административни процедури за разпореждането с тази собственост. Според омбудсмана оспорените разпоредби забраняват на лицата, които упражняват фактическата власт върху движими културни ценности - национално богатство, да се позовават на изтекла придобивна давност при доказване правото си на собственост върху тях. Омбудсманът счита,

¹¹ Чл. 30. (Изм. - ДВ, бр. 112 от 1995 г., обявен за противоконституционен от КС на РБ, бр. 31 от 1996 г.) Недвижими паметници на културата, собственост на физически или юридически лица, ако имат голяма стойност като исторически паметници или голямо значение за националното културно развитие, могат да бъдат отчуждавани. Отчуждаването става по предложение на министъра на културата по установения ред за отчуждаване на имоти за държавни и обществени нужди.

че посочените текстове противоречат на чл. 17, ал. 1 и 3 от Конституцията на Република България, доколкото неприкосновеността на частната собственост предполага не само защита срещу преки посегателства, но и защита срещу въвеждани от държавата забрани за разпореждане с частната собственост без съгласието на самия собственик или въпреки изричното му несъгласие.¹²

Конституционните съдии, подписали решението на Конституционния съд по въпросното дело с особено мнение, се обединяват около тезата, че разпоредбите на Конституцията, свързани с неприкосновеността на частната собственост, имат предели. Очевидна е необходимостта законодателят да намери оптималното съчетаване на публичния и частния интерес като едновременно създава условия за откриване, идентифициране, регистриране и осигуряване на достъп до културните ценности, като в същото време не ограничава и не засяга индивидуалните права на гражданите, гарантирани от основния закон и най-вече правото на частна собственост. Границата започва там където интересът на държавата и на обществото налагат частният интерес да отстъпи. Осигуряването на законодателен баланс, който да гарантира постигането на обществените цели и едновременно с това да защитава индивидуалните интереси е задължително условие за утвърждаването на конституционните ценности, прокламирани в преамбюла на Конституцията. Това в определени случаи може да наложи ограничаване на частната собственост, а понякога и до принудителното ѝ отчуждаване (чл. 17, ал. 5 от Конституцията). Конституционализмът трябва да държи сметка не само на буквата на закона, но и на съпътстващите го елементи като обичай, здрав разум и морал. Собствеността е подложена не само на действието на закона, на обществени договорености, но и на въздействието на общественото мнение. Конституционното задължение на държавата е да опази културното наследство - чл. 23, изр. 2, за да се реализира универсалното право на всеки гражданин да се ползва от културните ценности, особено когато те представляват национално богатство - чл. 54, ал. 1 от Конституцията. Нужно е да се постави *„преграда пред частния произвол на собствениците на колекции, тъй като се пресича възможността да се узаконят придобивания на културни паметници, национално богатство чрез нелегална иманярска дейност и да се десоциализира собственост, която по естеството си представлява публично благо, обект на общо ползване.“*

ИЗВОДИ

В съвременното общество е необходимо да се постигне и поддържа *„фундаменталния ценностен консенсус върху определен минимум основни ценности, които да получат признание и закрепване по конституционен път“*.¹³ Чрез закрепването на религията, културата и езика, като приобщаващи условия и критерии за принадлежност, в основния и върховен закон на държавата се осигурява социалното единство в обществото. Конституцията закрепва устройството на държавата и обществото в тяхната цялост. В този смисъл пред държавата се поставя задачата да защитава нормативно определената идентичност на обществото. Основният закон в държавата не „кодифицира“, а само закрепва отграничаващите белези на етносоциалната общност.

REFERENCES

1. Bliznashki, G., Constitution - nature, functions and supremacy, S., 2018;
2. Bromlej, Ju., Ethnicity and ethnography, S., 1976;
3. Gumilev, L., Ethnogenesis and Biosphere, Stalker, 2007;
4. Dachev, L., General Theory of State, Svida, 2001;

¹² Решението на Конституционния съд по конституционно дело №11/2009 г. е следното : 1. Обявява за противоконституционен параграф 5, ал. 2 и 3 от преходните и заключителните разпоредби на Закона за културното наследство (ДВ, бр. 19 от 2009 г.).2. Отхвърля искането за обявяване на противоконституционността на чл. 113, ал. 1, 2 и 3 от Закона за културното наследство.

¹³ Близнашки, Г., Конституцията - същност, функции и върховенство, С., 2018, с. 59.

5. Spasov, B., Constitutional law, S., 2002;
6. Stojchev, St., Constitutional law, Siela, 2002;
7. Constitution of Belgium, <https://legalns.com/download/books/cons/belgium.pdf>;
8. Constitution of Bulgaria, <http://www.constcourt.bg/bg/LegalBasis>;
9. Constitution of Greece, <https://legalns.com/download/books/cons/greece.pdf>;
10. Constitution of Eire,
http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/ireland/irelnd-r.htm;
11. Constitution of Estonia, <https://legalns.com/download/books/cons/estonia.pdf>;
12. Constitution of Spain, <https://legalns.com/download/books/cons/spain.pdf>;
13. Constitution of People's Republic of Bulgaria 1947 , <http://www.constcourt.bg/bg/LegalBasis>;
14. Constitution of People's Republic of Bulgaria 1971, <http://www.constcourt.bg/bg/LegalBasis>;
15. Constitution of Romania, <https://legalns.com/download/books/cons/romania.pdf>;
16. Constitution of Ukraine, <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>;
17. Constitution of Hungary, <https://legalns.com/download/books/cons/hungary.pdf>;
18. Decision 4 of the Constitutional Court of the Republic of Bulgaria in a constitutional case №4/1996
<http://www.constcourt.bg/bg/Cases/Details/228>;
19. Decision 7 of the Constitutional Court of the Republic of Bulgaria in a constitutional case №11/2009,
<http://www.constcourt.bg/bg/Cases/Details/39>;

THE MOTIVES OF THE AUTHORITY IN THE LAW ENFORCEMENT ACT¹⁴

Asst. Prof., Doroteya M. Dimova-Severinova, PhD

Department of Public Law, Law Faculty

University of Ruse, Bulgaria

Tel.: +359 82 888 429

E-mail: ddimova@uni-ruse.bg

Abstract: This report analyzes the motives in the law enforcement act as part of its mandatory content. Their logical structure is analyzed; The legal concepts related to the motives, part of the authoritarian statement, are explored. The systematic place of the legal argumentation in the motives of the law enforcement act is revealed. A conception of legal argumentation is defined. It determines the purpose of the legal argumentation - to achieve a grounded, logically correct, reasonable and credible conclusion about the factual and legal situation, described in the law enforcement act.

Keywords: legal argumentation, argument, motif, factual and legal conclusions.

ВЪВЕДЕНИЕ

Реализирането на правото, на правните норми, е практическото осъществяване, претворяване, въплъщение на правото в обществената практика. Реализирането на правото е преход от всеобщата нормативност на правните предписания, положено чрез източниците на правото, в субективни права и правни задължения, които изграждат съдържанието на правните отношения. Реализирането на правото се изразява в особена разновидност юридически действия, които пораждат определени правни последици. Реализирането на правните предписания следва **пряко** от осъществяването на условията, когато е самостоятелен вид и **непряко (косвено)**, когато реализирането е от несамостоятелен вид. Несамостоятелното реализиране на правото се определя като прилагане. Ако при използването, изпълнението и спазването на правото се осъществяват директно в правната действителност от субектите, то при правоприлагането е необходимо опосредяване чрез намесата на компетентен орган. Прилагането е преценка за съответствието на казуса с хипотезата на правната норма. Особеното е в това, че преценката се дава не от адресата на правната норма, а от нарочен компетентен за това правен субект – правоприлагащ властнически орган, чрез акт на прилагане.

Актът на прилагане е необходимият юридически факт, за да възникне правното отношение в процеса по реализиране. Той е допълващ елемент във фактическия състав на хипотезата на прилаганата правна норма. Този акт непосредствено организира фактическото реализиране на правната норма от конкретно определени правни субекти.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Мястото на мотивите в акта на прилагане.

Актът по прилагане на правна норма е официален юридически акт на компетентен орган, индивидуално държавно-властническо волеизявление за приложимост на правна норма към конкретен правен случай. Всяко производство по правоприлагане завършва с властническо волеизявление – юридически акт.

Всеки акт по прилагане на правото съдържа наименование на органа, който го издава, наименование на самия акт, страна/страни в производството, доказателства, фактическите и правни основания, въз основа на които се издава, мотивите на автора издател, неговото властническо волеизявление и правните последици, с които то се свързва. Всеки акт на прилагане има своя структура, която е предопределена от императивни правни норми. В

¹⁴ Докладът е представен на студентската научна сесия на Юридическия факултет на РУ „Ангел Кънчев“ 2019 в секция Публичноправни науки с оригинално заглавие на български език: МОТИВИТЕ НА РЕШАВАЩИЯ ОРГАН В АКТА ПО ПРИЛАГАНЕ НА ПРАВОТО.

структурно отношение актът по прилагане задължително обхваща въвеждаща (уводна) част, дескриптивна (описателна) част, мотиви, разпоредителна и заключителна част.

Мотивите на прилагащия субект стоят извън разпоредителната част на акта. В съдебните производства те не са част от съдебното решение, макар да са материализирани в него като писмен акт. Това не е случайно – причината е, че волеизявлението на органа и съображенията за него имат качествено различна правна същност.“(Stalev. Zh., Mingova, A., Popova, V., Ivanova, R. ,2004). Мотивите включват исканията и възраженията на страните, преценката на доказателствата, фактическите констатации и правните изводи на съда (в спорните съдебни производства). Решението е умозаклучението на публично властническия субект в производството. Докато мотивите са съображенията довели до това решение. Ето защо законодателят е преценил, че мотивите не могат да се обжалват отделно. Подлежи на обжалване само решението в производството (по-конкретно диспозитивът му). Това е причината и липсата на мотиви да води до унищожаемост и да бъде порок, който би могъл да бъде саниран, докато липсата на диспозитив не може да бъде преодоляна.

„Съществува необходима и неразривна връзка между диспозитива и мотивите в рамките на акта по правораздаване”(Kolev, T.,2012). Всъщност мотивите представляват една „предварителна логика“, която обяснява решението, съдържаща се в диспозитивната част, представляваща в този смисъл едно естествено продължение на мотивите.”(Kolev, T.,2012).

В законодателството изрично е установено, че всеки акт на прилагане трябва да бъде мотивиран. Мотивираността като условие за правилност на актовете на правораздаването е въведено в най-високия в йерархията акт – Конституцията на Република България, и след това, в синхрон с него, във всички останали публичноправни отрасли. Така разпоредбата на чл. 121, ал. 4 от КРБ определя, че „актовете на правораздаването се мотивират“.

Според чл. 59, ал. 1 от АПК административният орган „издава, или отказва издаване на акта с мотивирано решение“, което включва фактическите и правни основания за издаване на индивидуалния административен акт; съгласно чл. 97, ал. 1 от АПК „... компетентният да разгледа жалбата или протеста орган се произнася с мотивирано решение ...“; а съгласно чл. 172а, ал. 2 от АПК „към решението си съдът излага мотиви“.

В данъчното производство съгласно чл. 75, ал. 2 от ДОПК „съдът ... се произнася ... с мотивирано определение ...“; „ревизионният акт се издава в писмена форма и съдържа ... мотиви за издаване на акта“ – чл. 120, ал. 1 от ДОПК.

Според чл. 117, ал. 3 от КСО „ръководителите на териториалното поведение (на НОИ) се произнасят по жалбите или исканията с мотивирано решение ...“.

Съгласно чл. 236, ал. 2 от ГПК в гражданското съдопроизводство „към решението съдът излага мотиви ...“.

В наказателния процес присъдите също се мотивират – аргумент чл. 305 от НПК.

Законодателят обвързва решението за прилагането на правна норма с мотивите на прилагащия орган. Мотивите са съображенията, причините на правоприлагащия за да достигне до конкретното решение по случая. Чрез мотивирането в последствие ще се извърши проверка за правилността на конкретния акт.

Законодателят борава с различни понятия, когато вменява изготвянето на мотивите от прилагащия орган. Според чл. 236, ал. 2 от ГПК в мотивите се посочват „исканията и възраженията на страните, преценката на доказателствата, фактическите констатации и правните изводи на съда“. Съгласно чл. 305, ал. 3 от НПК „в мотивите се посочват установените обстоятелства, въз основа на кои доказателствени материали и какви са правните съображения за взетото решение ...“, Съгласно чл. 172а, ал. 2 от АПК в мотивите се посочват „становищата на страните, фактите по делото и правните изводи ...“. В Постановление № 1/13.07.1953 г. на Пленума на ВС, Постановление № 7/27.12.1965 г. на Пленума на ВС, както и Постановление № 1/10.11.1985 г., на Пленума на ВС е прието, че мотивировъчната част на решенията на съдилищата е особено важна. От тях трябва да са видни фактическите и правни съображения на съда. „Решението е необосновано, когато изводите на съда не съответстват с установените фактически положения, когато са нелогични ...“. Проблемът за съдържанието на мотивите е обект на няколко решения на върховните съдилища.

В преобладаващата част от съдебните решения на върховните съдилища е налице диференциация между понятията „правни изводи“ и „правни съображения“. Съществуват и някои изолирани съдебни актове, в които по различни причини е налице смесване на двете понятия и/или използването им като синоними.

Понятията „правни изводи“ и „правни съображения“, както и „фактически изводи“ и „фактически съображения“ не са синоними. Макар и погрешно отъждествявани от някои правоприлагащи субекти, тези понятия като част от мотивите нямат едно и също значение.

Мотивите в акта по прилагане на правото като логическа конструкция са събирателно понятие от два вида изводи (фактически и правни) и аргументи, на които те се изграждат – наричани още „съображения за изводите“. Като общо правно понятие мотивите съдържат: изложение на твърдения/доводи на страните (страната, молителя); различните доказателства; какво правоприлагащият субект приема за установено от фактическа страна, обсъждане на доводите и исканията на страните (молителя).

В процеса страните излагат факти, релевантни за производството, които твърдят, че са настъпили. Представят доказателства за тях. Това, което приема за установено, за случило се в действителността от фактическа страна, органът установява в своите фактически изводи. За да ги извлече, той извърша поредица от логически операции, които представляват съждения. Тези съждения относно действителността на фактите следва да се определят като фактически съображения. Посредством съжденията, основани на доказателствата, той достига до фактическите изводи за това кой факт се е проявил (и кой не) и каква е неговата относимост към производството. Фактическите съждения разкриват логическия път - защо решаващият орган подвежда конкретно проявил се факт (фактически състав) от действителността към конкретния нормативен факт (юридическа аргументация в тесен смисъл).

На основата на фактическите изводи, прилагащият субект пристъпва към правни съждения:

- Относно правното значение на установения факт и неговата релевантност за производство;
- Относно приложимата правна норма;
- Относно тждеството между установения факт и нормативния факт.

Правните съждения водят до формирането на правните изводи на прилагащия субект. Съжденията относно правото следва да се определят като правни съображения. Този процес в същината си е логическият процес на юридическа аргументация. Той разкрива логическия път за конкретната оценка на фактите, тълкуването на приложимата правна норма и концептуализация на фактите спрямо нормативните факти.

След извеждане на фактическите и правните изводи, органът ще конкретизира предписаните нормативни последици в диспозитива на решението.

Доводите са основанията на прилагащия, които обуславят неговите фактически и правни изводи.

Липсата на фактически и правни съображения би довела до немотивираност на акта по смисъла на чл. 236, ал. 2 от ГПК или до очевидната му неправилност по смисъла на чл. 280, ал. 2 от ГПК. Погрешното определяне на приложимата правна норма не представлява липса на мотиви, а представлява нарушение на материалния закон.

Липсата на мотиви би поставила в невъзможност контролния орган да проследи (ревизира, потвърди) как правоприлагащият орган след определяне на приложимата правна норма достига до конкретните изводи, послужили му за постановяването на конкретния диспозитив. С други думи казано, липсата на аргументи (доводи) всякога следва да бъде приравнена на пълна липса на мотиви, съобразно изложената по-горе задължителна практика на ППВС и ТР на ВКС/ВАС.

Често в практиката е налице правилно извеждане на фактическите констатации, правилни правни заключения, но погрешни правни изводи, водещи до погрешен диспозитив. Разбира се такива актове подлежат на ревизия, доколкото не е налице тждественост и смесване на понятията: „фактическите констатации, фактически съображения“, „фактически

изводи/заклучения“, „правни съображения, правни заключения“, доводи и аргументи в мотивите на дадения правоприложен акт.

Значение на юридическата аргументация при формиране на мотивите.

Юридическата аргументация е отделна страна, част от дейността по юридическото обосноваване на акта на правоприлагане, която притежава свои белези. Юридическата аргументация се включва, заедно с тълкуването като **задължителна част в мотивите** на акта на прилагане. Тълкуването и аргументацията изразяват правно-логическата страна на правоприложния процес. Тълкуването и аргументацията са в основата на правните изводи на правоприлагащия орган. Те об-основават, аргументират решението, акта на прилагането. Ето защо всеки акт на прилагане трябва да бъде обоснован, съответно мотивиран.

Юридическата аргументация е вид логическа дейност по юридически анализ на фактите за извеждане на аргументи (доводи) относно тяхното съответствие с признаците на правното понятие, чрез които се обосновава решението за прилагане на съответната правна норма. Всеки акт на прилагане следва да съдържа довод/аргумент за съответствие, че нормативния факт (в хипотезата на прилаганата правна норма) е тъждествен с юридическия факт (осъществен в действителността). Тезата в юридическата аргументация е твърдение за съответствие (несъответствие) на правното значение на осъществените обстоятелства (конкретен житейски правен случай – казус) с абстрактно определените нормативни факти в хипотезата на приложимата правна норма.

В това съответствие (по изключение несъответствие) се изразява истината на тезата на прилагащия субект, като съждение. Това съпоставяне на фактическото с нормативното представлява юридически анализ на фактите на казуса, при което се формират аргументи относно тяхната юридическа квалификация. Доводът е извод, заключение за проявени в доказаните факти нормативни признаци. Тук аргументът е извод за подобие (тъждество) на проявените признаци на казуса с тези на нормативните факти в хипотезата на приложимата норма.

Юридическото аргументиране е използване на довода (аргумента), за да се обоснове действието на правна норма спрямо конкретен казус. Доводите трябва да обосновават правното заключение. Построяването на аргументацията трябва да бъде направено така, че излагането на отделните доводи логически да води до правилно и обосновано умозаключение. Този извод се отнася както за фактическите, така и за правните заключения на решаващия субект, които ще намерят израз в акта по прилагане на правото.

Обосновава се решението на прилагащия субект: „за този казус се прилага тази правна норма“.

Целта на юридическата аргументация е да се постигне обосновано, логически правилно, основателно и достоверно заключение за фактическо и правно положение, отразено в правоприложния акт. В този смисъл определяме процеса по аргументация като целенасочен – към постигане на обоснованост като резултат.

Докато предметът на аргументация са фактическите и правни изводи на правоприлагащия субект, то целта е включените в тях заключения логически да водят към обосновано, основателно и правилно решение в приложното производство.

ИЗВОДИ

Юридическата аргументация е институт с особена значимост в юридическата практика. Като средство юридическата аргументация намира приложение във всички производства по прилагане на правото, което предопределя мащабността на проблематиката. Съвременният интерес към юридическата аргументация се обуславя от необходимостта от отстояване на принципите за правната сигурност, гаранции на правото на защита, но и отслабеното доверие към органите, компетентни да издават актове по прилагане на правото.

Юридическата аргументация намира пряк израз в мотивите на решаващия субект и неправилното и прилагане води до предпоставка за порочност на акта, поради необоснованост. Необосноваността на решението е порок, изразяващ се в несъответствието на фактическите

изводи на инстанцията по същество на установеното от събрания по делото доказателствен материал и обхваща грешките при формиране вътрешното убеждение на решаващия съд, при прилагане на правила от неюридически характер - на формалната логика или на емпиричното и научно-теоретичното знание (Тълкувателно решение № 1/04.01.2001 г. по т.д. № 1/2000 г. на ОСГК на ВКС). Правилното прилагане на юридическата аргументация би довело до преодоляване или поне ограничаване на пропуските, а оттам и на пороците в юридическите актове, дължащи се на тези пропуски.

REFERENCES

- Dachev, L. (2004). *Juridical discourse*, Ruse, Svida.
- Plantin, C.(2016). *Dictionary of argumentation*, Lyon, ENS Éditions.
- Kolev, T. (2012). *Argumentation in the law enforcement*, Sofia, University publishing house "St. Kliment Ohridski", 93-94.
- Kolev, T.(2012). *Logic in the law enforcement*, Sofia, University publishing house "St. Kliment Ohridski".
- Mihailova, M.(2013), *Law in its integrity*, Sofia, Feneya.
- Mihalkin, N.V(2016), *Logic and argumentation for lawyers*, Moscow, Iurait publishers
- Stalev. Zh., Mingova, A., Popova, V., Ivanova, R. (2004). *Bulgarian civil code.*, Sofia: Siela, 347.
- Tashev.,R.,(2001) *Theory of interpretation*, Sofia, Sibi.
- Walton, D. N.(2002) *Legal argumentation and evidence.*, University Park, Pa., Penn State Press.
- Collection of Decrees and Interpretative Decisions of the Supreme court of the People's (1991) Republic of Bulgaria on Civil Cases - 1953 - 1991, Union of Jurists in Bulgaria, vol. 1.
- Legal practice of the of the Supreme court of the People's Republic of Bulgaria (1996) - Civil Divisions, 1965, S., Science and Art.
- Legal practice of the of the Supreme court of the People's Republic of Bulgaria (1986) - Civil Divisions, 1985, S., Science and Art.
- Decree № 7 / 27.12.1965, of the Plenum of the Supreme court..

LEGAL STATUS OF THE EMPLOYER IN BULGARIAN LEGISLATION

Velislava Acheva, PhD

Faculty of Law

Department of Public Law,

University of Ruse "Angel Kanchev"

E-mail: vacheva@uni-ruse.bg

Abstract: *The concept of status has a Latin origin and is used to denote status, position. In legal science, it is used to refer to the legal status of individuals and organizations and their rights and obligations that they have acquired under various regulations. In order to reach a full study of the legal status of the Employer, it is necessary to trace the initial appearance of the legal figure.*

Keywords: *employer, labour law*

Съвременното правно мислене счита човешката личност като основна ценност за правото. Затова и дълбочинната природа на правото има едно изключително важно измерение – правото като мяра на социалната свобода. Затова изключително важно е правното регулиране на всеки етап от развитието на обществото да предоставя на правните субекти оптимални възможности за проява на свободна правно релевантна воля. (Valheva-Kumanova E. 2008). За да се достигне до пълно проучване на правния статус на работодателя, е необходимо да се проследи първоначалният вид на този институт. Понятието статус има латински произход и с него се означава състояние, положение. В правната наука той се използва, за да се означи правното положение на лицата и организациите и техните права и задължения, които те са придобили по силата на различни нормативни актове. Терминът е неразривно свързан с понятията за правоспособността, дееспособността, субективните права и юридическите задължения, законно признатите интереси на личността. Със същото значение той се употребява още в римското право - status civitatis, status familiae, status libertatis.

Легалната дефиниция на понятието „работодател“ е поставена в Параграф 1, т.1 от Допълнителните разпоредби на Кодекса на труда. Правната норма определя, като "Работодател" всяко физическо лице, юридическо лице или негово поделение, както и всяко друго организационно и икономически обособено образувание (предприятие, учреждение, организация, кооперация, стопанство, заведение, домакинство, дружество и други подобни), което самостоятелно наема работници или служители по трудово правоотношение, включително за извършване на надомна работа и работа от разстояние и за изпращане за изпълнение на работа в предприятие ползвател.

Това идва да покаже, че Работодателят е субектът, който самостоятелно наема други лица по трудовото правоотношение, също така работодателят е и субектът, който предоставя веществените елементи на трудовия процес (сгради, машини и т.н.)

За да достигнем до пълното изследване на правния статус на Работодателя е необходимо да проследим изначалното възникване на института.

Сега действащото понятие е сравнително ново за нашето законодателство. Въвежда се със ЗКУТС през 1990 г. Първоначално за трудовите правоотношения като двустранно съглашение, започва да се говори едва в Наредбата-закон за трудовия договор от 1936 г., макар че в нея за да се индивидуализира Работодателя се използва понятието "господар". Изработването на законовия акт е силно повлияно от руското законодателство. С този нормативен акт се установяват основните институти на трудовото право, които съществуват и до днес. Създават се много права и гаранции за лицата полагащи труд.

В сега действащия КТ първото, което характеризира работодателят, е право му да наема работници и служители (Торалов, М. 1997). От друга страна законът посочва, че работодателят може да е физическо лице, юридическо лице или негово поделение и др.

На практика Кодекса на Труда, регламентира, че работодател, физическо лице, може да бъде всеки гражданин, който е правоспособен и дееспособен – да е навършил 18 год. възраст, за да може да наема работници и служители. Тук задължително следва да опишем и становище на проф. Атанас Василев – според което няма нужда физическото лице да е навършило 18 години. При ФЛ не е налице организационна обособеност и самостоятелност. Освен като ФЛ, работодателят може и да е ЮЛ - то да има всички необходими елементи – организационна структура, имуществена обособеност. В зависимост от различните видове ЮЛ – работодател е самото ЮЛ, но в редица случаи отговорността е на лицата, които управляват – еднолично, колективно и т.н. Трябва да се прави разлика между работодателя и лицето, което управлява и дали има всички правомощия във връзка с работодателската власт. В §1 т.1 се казва “или негово поделение” - това е дискуссионен въпрос в теорията. Миролуб Топалов счита, че не може поделението да е работодател. (Topalov, M, 1996)

Според доц. Ангусева едно икономически и организационно обособено поделение може да е работодател. Работодателят се характеризира с предоставената му от закона работодателска власт - тя включва различни по вид правомощия: 1. право на работодателя да определя кадровия състав – тук се включва правото на работодателя да определя щатно разписание, в което се определят видовете длъжности и работи. Има предприятия без щатно разписание на практика. В щатното разписание се включва и правото на работодателя да назначава (ТПО може да е възникнало на различни основания – трудов договор, избор, конкурс). Има длъжности по закон, които се заемат с конкурс, работодателят също може да определи такива. Изборът винаги е въз основа на закона. Работодателят има правомощия и във връзка с прекратяване на ТПО; 2. правомощия на работодателя да управлява предприятие/ учреждение и т.н. – т.е. включва се вземане на управленско решение, като работодателят има право да издава разпореждания на работници/ служители, които са задължителни за изпълнение, ако са законосъобразни и се отнасят до трудово задължение на конкретния работник/ служител. Ако не отговарят – работникът/ служителът има право да откаже изпълнението им. Във връзка с управленската функция, работодателят може да упълномощи други лица и да определи границите на тяхната управителна власт. В някои случаи не е необходимо изрично упълномощаване, доколкото зависи от управленските му функции; 3. дисциплинарната власт също е елемент от работодателската власт. Тя е предоставена от закона власт на работодателя да реализира дисциплинарна отговорност. Тъй като това е един от видовете юридическа отговорност, в това правомощие на работодателя се включват определени държавни функции като на държавен орган. Работодателят има право да упълномощава други лица да налагат дисциплинарни наказания – паралелно съществуват неговата дисциплинарна власт и дисциплинарната власт на упълномощеното лице (не са еднакви, особено ако се налага дисциплинарно уволнение – това е изключително правомощие на работодателя); 4. нормотворческа власт на работодателя да регулира отношенията в предприятието чрез недържавни източници на трудовото право. По отношение на КТД работодателят се явява страна и не може да откаже преговори по сключването на такъв договор.

В обобщение на горното, можем да изведем становището, че работодател може да бъде физическо лице, юридическо лице или неперсонифицирано образувание. Общото между тях е, че имат интерес от използването на чужда работна сила. За да бъде работодател е необходимо да е собственик на средствата за производство. Ако е физическо лице, трябва да е достигнало общата гражданска дееспособност, по смисъла на чл.2 ЗЛС. Ако е юридическо лице, трябва да е създадено по установения в Търговския закон. КТ посочва примерно неперсонифицирано образувание. Неперсонифицираните образувания трябва да отговарят на няколко изисквания:

- Да имат обособен предмет на дейност;
- Самостоятелна организационна структура;
- Да имат финансова самостоятелност (икономическа самостоятелност) - т.е. да имат самостоятелни разплащателни сметки.

2. Способност за наемане на чужда работна сила - това е работодателска правоспособност: призната от закона възможност за създаване на трудови правоотношения, чрез използване труда на други физически лица. Работодателят носи права и задължения спрямо работниците/служителите. Работодателската правоспособност се определя от два елемента:

- Работодателски интерес - изразява се в необходимостта от използване на чужда работна сила в определено количество и с определено качество. Изразява се чрез щатното разписание - вътрешен акт, определящ необходимостта от определено количество и качество на работната сила. Нарича се разписание поради формата си - това е една таблица, която определя различните длъжности, т.е. различните дейности, които трябва да се осъществяват.

Директор	1	Висше техническо образование	японски 1100
Зам.-директор	2	Висше икономическо образование	
Юрисконсулт	3	Висше юридическо образование	
Портиер	4		

Освен качеството се определя количеството на необходимата работна сила. Посочват се и изискванията за заемане на длъжностите. Ценът може да е образователен, служебен (стаж), езици. Накрая е дадено и основното трудово възнаграждение. То е договорен елемент и в тази таблица се определя минимумът му. Щатното разписание се определя по различен ред за различните работодатели. То показва какви длъжности може да наема работодателят. Щатни разписания се примат обикновено в юридическите лица (може и в неперсонифицираните образувания). Физическите лица нямат щатни разписания, те сами определят действителната потребност от работна сила.

- Възможността за насрещна престация срещу използването на чужда работна сила (т.е. възнаграждението). Работодателят трябва да може да борава с определено имущество (при ЮЛ - специално обособени средства; фонд "Работна заплата")

3. По трудовото правоотношение работодателят притежава работодателска власт. Това определя положението му на страна по правоотношението. Тя се изразява в предоставянето на работодателски права по трудовото правоотношение, насочени към ефективно използване на работната сила и веществените елементи на трудовия процес. Състои се от три елемента:

- Управленска (разпоредителна) власт - работодателят може да организира, ръководи и управлява трудовия процес (дава нареждания, възлага задачи и т.н.);

- Нормотворческа власт - изразява се в правото му да определя вътрешния ред в трудовия процес. да установява общи правила за поведение в предприятието (Параграф 1, т.2 от Допълнителните разпоредби на КТ, Правилник за вътрешния ред и т.н.). при упражняването на тази власт, работодателят трябва да се консултира със синдикалните организации в предприятието (чл. 37 КТ). Той не поделя тази си власт със синдикатите, но е длъжен да ги покани да участва, за да се отчетат и интересите на адресатите на акта;

- Дисциплинарна власт - изразява се в правото да налага дисциплинарни наказания за виновно неизпълнение на задълженията на работниците или служителите по трудовото правоотношение.

Основните права и задължения на работодателя са посочени в чл. 124 и чл.127-129 КТ. Това са: задължение за осигуряване на условия на труд, за изплащане на трудово възнаграждение и за осигуряване на работника/служителя.

За разлика от работника или служителя, който може само лично да упражнява правата и задълженията си, за работодателя това не е възможно (ако е юридическо лице, дори понякога и физическо лице). Това правят органите на работодателя - негови представители, които извършват действия от името и за сметка на работодателя. Освен функциите по управлението, те упражняват правата и задълженията на работодателя.

1. Според персоналния състав, те биват:

- Еднолични - ръководителя и длъжностните лица:

Ръководител: това е законният притежател. Той създава и прекратява трудовото правоотношение.

Длъжностно лице: Параграф 1, т.5 от Допълнителните разпоредби на КТ. Две категории длъжностни лица:

А) на които е възложено ръководството на трудовия процес. Те упражняват от името и за сметка на работодателя неговите функции.

Б) специалисти - юрисконсулти, счетоводители. Те не са органи на предприятието.

- Колективни. Това са колективните органи на управление. Това следва от Параграф 1, т.3 от Допълнителните разпоредби на КТ.

2. Според обема на представителната власт: с обща и специална компетентност

- С обща компетентност - ръководители на предприятията (по Параграф 1, т.3 от Допълнителните разпоредби на КТ), защото упражнява работодателската власт в нейния пълен обем, във всички компоненти и спрямо всички работници и служители;

- Със специална компетентност - други лица, на които е възложено ръководството на трудовия процес по Параграф 1, т.3 от Допълнителните разпоредби на КТ, защото упражняват работодателска власт по отношение на точно определен кръг работници/служители.

Специалната компетентност може да се свърже и с предмета на дейност (напр. Началник отдел "Безопасност на труда").

Работодателят упражнява работодателската си власт, като издава определени актове. Те традиционно се наричат Заповеди и Наредвания. (заповедите не бива да се смесват със заповедите в АП).

REFERENCES

Kumanova E. Istina i pravda. Ruse, (2018). Sbornik dokladi ot Mejdunarodna nauchna konferencia "Istini i laji a fakti, novini i sabitia". (**Оригинално заглавие:** Куманова Е. Истина и правда. Русе, Сборник доклади от Международна научна конференция „Истини и лъжи за факти, новини и събития“)

Топалов, М. (1997), The employer as a party to the individual employment relationship Sofia: Izdatelstvo Sibi (**Оригинално заглавие:** Топалов, М., 1997. Работодателят като страна по индивидуалното трудово правоотношение. София: Издателство „Сиби“.)

Топалов, М. (1996), The essence of employability. Sofia: Legal thought (**Оригинално заглавие:** Топалов, М., 1996. Същност на работодателската правоспособност. София: Правна мисъл.)

Valheva-Kumanova E. Pravov red i pazaren red. (2008). Ruse, Nauchni trudove na RU, t.47 (**Оригинално заглавие:** Куманова Е. Правов ред и пазарен ред. Русе, Научни трудове на РУ, 2008, том 47.)

SUPPORTED DECISION-MAKING AS AN ALTERNATIVE TO SUBSTITUTED DECISION-MAKING¹⁵

Simona Marinova – PhD Student

Department of Public Law,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 878 332 428
E-mail: sdmarinova@uni-ruse.bg

Abstract: *The adoption of the UN Convention of the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) sets a new challenge to the the understanding of legal capacity. Even though the CRPD does not create new rights, but rather compliments the existing ones, it offers a completely new approach to the problem of the legal capacity of people with intellectual and mental disabilities. It implies a shift from a substitute decision-making to support decision-making. The paper seeks to distinguish some of the conceptual features of supported decision making and illustrate the differences between it and the substitute decision-making. The potential benefits and drawbacks of applying this concept are also reviewed.*

Keywords: *CRPD, legal capacity, legal standing, legal agency, metnal disability, intellectual disability, supported decision-making.*

С ратифицирането на 26.01.2012 г. на Конвенцията за правата на хората с увреждания /КПХУ/ от Народното събрание на Република България, държавата ни навлезе във важния съвременен дебат за същността на правосубектността, и в частност, в какви обстоятелства бихме могли да сметем, че физическите лица свободно и автономно упражняват основните си права и свободи. Според чл. 12, т.2, държавите-страни по КПХУ са задължени да признаят правоспособността и дееспособността на хората с увреждания наравно с всички останали във всички сфери на живота, а чл. 12, ал. 3 вменява задължението да се предприемат подходящи мерки за осигуряване достъп на хората с увреждания до необходимата им подкрепа за самостоятелно упражняване на техните права.

От една страна, съгласно чл. 12, т.2 КПХУ държавите-страни по конвенцията са задължени да признаят правоспособността и дееспособността на хората с увреждания наравно с всички останали във всички сфери на живота, а от друга страна, по силата на чл. 12, ал. 3 те следва да предприемат подходящи мерки за осигуряване достъп на хората с увреждания до необходимата им подкрепа за самостоятелно упражняване на техните права.

Цитираните разпоредби са голяма стъпка напред към по-равноправен и недискриминационен юридически режим. Те не просто провъзгласяват лицата с психически увреждания като законни носители на права, а изискват от страните по Конвенцията да вземат мерки, с които да обезпечат упражняването им лично и с активното участие на техните законни носители. Едновременно с това, появяват се редица практически проблеми: С какви юридически/неюридически средства следва да се тълкува действителната воля на лица, които имат затруднения да я формират по конвенционален начин? Как да се намери баланс между специализираната засилена закрила (от която тези лица със сигурност имат нужда с цел да се компенсира по-неблагоприятното им положение спрямо останалите) и индивидуалната свобода? Как да се обезпечи сигурността на правния оборот при активно включване на тези лица в правния живот? Как и спрямо кого ще се реализира юридическата отговорност за незаконни действия, възникнали в новия правен режим, в който тези лица няма да имат законни представители по начина, по който ни е познат в съществуващия правен ред?

Макар различните държави да правят стъпки в посока на съгласуване на националните правни норми с тези на Конвенцията, все още, що се касае до упражняване на правата от лица

¹⁵ Докладът е представен на студентската научна сесия на 08.05. 2019 в секция Право с оригинално заглавие на български език „Подкрепеното вземане на решения като алтернатива на заместващото волеизявление“

с психически увреждания, господства похватът на пълно елиминиране на правната релевантност на волеизявлението на законния носител на субективното право и заместването му с чуждо волеизявление (това на законния предстваител – попечител/настойник). Прилагането на подобен похват е в пряка колизия с нормите на КПХУ. Той е израз на „заязващия“ „медицински модел“ на разглеждане на уврежданията, където на лицата, страдащи от такива, се гледа като на „неспособни да се грижат за своите работи“. Израз на този модел на разглеждане на проблема за правосубектността на лицата с психически увреждания е и лаконичната българска национална уредба, която се намира в чл. 5 от Закона за лицата и семейството, според който «непълнолетните и пълнолетните, които поради слабоумие или душевна болест не могат да се грижат за своите работи, се поставят под пълно запрещение и стават недееспособни.

КПХУ налага нов, «социален модел», където тези лица се считат за «увредени от обществото, а не от тялото си»¹⁶ и където отнемането на правоспособността или дееспособността е недопустимо по никакъв начин. Вместо юридически релевантните решения да се вземат чрез заместването на волята, насърчава се подкрепеното вземане на решения.¹⁷

Определението за подкрепено вземане на решения може да се намери в Наръчника за парламентаристи относно Конвенцията за правата на хората с увреждания, според който „Подкрепеното вземане на решения може да има много форми“. Онези, които подпомагат лицето с увреждане могат да съобщят на другите намеренията му или да му помогнат да разбере възможните избори. Те могат да помогнат на останалите [членове на обществото] да разберат, че дори лице с тежки увреждания е личност с история, интереси и цели в живота, и че това лице е способно да изрази правно релевантна воля.“ Понятието „мерки за подкрепа“ обхваща онези законодателни мерки, които улесняват формирането и изразяването на волята на лицата, които не могат да я формират по конвенционален начин.

Подкрепеното вземане на решения се отличава с няколко важни характеристики:

1. Не се поставя знак за еквивалентност между юридическа дееспособност и индивидуална когностическа способност.

В сега действащият правен модел дееспособността на лицата функционира като призната от правото когнитивна способност. Както Ст. Ставру отбелязва, „когнитивните способности се оказват определящи за юридическата релевантност на нашата воля, като без значение остават нашите желания, които често имат емоционален и дори ирационален характер“¹⁸. И двата белега за изразяване на правновалидна воля, посочени от законодателя са свързани с логическата, рационалната част от човешката личност – интелектуални способности (възможността да разбираме постъпките си) и волеви способности (да ръководим поведението си). Това законодателно решение може и да е било актуално през 1951, когато е обнародван чл. 5 от ЗЛС, но то не съответства на актуалните открития на психологията за важността за разбиране и изразяване на емоционалните и ирационалните импулси във връзка с поддържането на добро психично здраве. То е и логически непоследователно, защото за здравите лица не съществуват степени на дееспособност спрямо тяхната индивидуална когностическа способност. Законът е създал единствено фиктивна линия между „черното“ и „бялото“ – т.е. недееспособност и дееспособност, а едва ли умението да се разбира свойството и значението на постъпките и да се ръководи поведението е еднакво развито при едно и също лице в различни обстоятелства. Нюанси в това умение съществуват като при дееспособните лица, така и при онези, на които законът отнема дееспособността. Законът би трябвало да спомага за развитието на тези умения при всички лица, независимо от когнитивните им способности.

2. Чрез него нуждаещите се лица се наслаждават на правна автономия, но и получават подкрепа при взимането на решения.

¹⁶ FRA, (2013). Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems, p. 11

¹⁷ CRPD (2014), General comment No 1, I. 3

¹⁸ Ставру, Стоян, „Недееспособност на физическите лица – съвременни предизвикателства“, 2016, изд. „Нова звезда“, стр. 20 и сл.

Лицето получава подкрепа, ако реши да изяви желания по отношение на въпроси, засягащи собствените му субективни права. Улесненията, които може да получи включват информирането му от семейството или приятелите на достъпен и разбираем за него език. Близките на лице с увреждания могат да помогнат неговите желания, ако са трудно разбираеми за останалите правни субекти, да бъдат разтълкувани, за да породят правно действие. Ако все пак усилията да се извлече действителната воля на лицето не се увенчават с успех, решенията се вземат в зависимост предполагаемата воля на лицето, която се формира чрез представата на неговите най-близки за желанията, предпочитанията и целите му.

Сегашната правна уредба в България не позволява това, няма начин желанията на лицата с увреждания да бъдат правно релевантни, нито има легално задължение на настойникът/попечителят да се съобрази с тях, ако такива бъдат изразени. Вместо това, прилага се критерият „най-добър интерес“ (чл. 130, ал. 1 СК във вр. с чл. 5, ал. 3 ЗЛС). Това е сериозен недостатък на законодателството, защото едва ли във всички случаи „най-добрият интерес“ изразява действителните и автентични желания на лицето-носител на субективните права. Предвид факта, че те са упражнявани от настойник/попечител, твърде вероятно е предприетите мерки да защитават нечий друг интерес, а не този на запретения.

3. Правната автономия – въпрос на независимост или взаимозависимост?

Подкрепеното вземане на решение предлага неконвенционален подход към понятието за „автономия“. Традиционно, то се свързва с независимостта, самостоятелността и възможността на лицата сами да определят правното си поведение в законовите граници. Това виждане е нералистично, тъй като всеки (независимо дали упражнява пълно своята дееспособност), разчита на външна подкрепа от други при вземането на важни решения. Решения за здравето се вземат след консултация от лекар, а важните житейски избори често са обект на дълго обмисляне след разговори с близки и приятели. Следователно не съществуват лица, които са способни „да се грижат за своите работи“ изцяло и единственото, което отличава дееспособните лица, които законът признава за годни да формират волеизявление и недееспособните запрети е степен, в която е нужна външна подкрепа за формиране на правно валидна воля. Идеята „релационната автономия“ – онази, при която субектите и отношенията се разглеждат като взаимозависими, а не като напълно независими, преобръща познатия фокус на мислене и дава друга гледна точка на въпроси, свързани със социалната справедливост, равенството и липсата на дискриминация.

4. То дава на лицата с психически увреждания „правото на грешка“

Поради господството на правния интерес над действителната воля при определянето на правнорелевантното поведение на лицата с психически увреждания и заместването на волеизявлението им с това на трето лице, трудно биха могли да се намерят аргументи, че те имат правото на поемането на рискове и грешки в същата степен, в която от това право се ползват пълно дееспособните лица. Положението, в което са поставени отнема и правото им да развият умения за вземане на решения и да се ползват със свободата на изборите си. На хората, поставени под запрещение, е отнето и правото да се реализират и развият като личности, защото индивидуалността може да се формира само при наличието на право за избор, включително право за морален избор.¹⁹

Изборът винаги носи определени рискове, включително и за дееспособните лица. И все пак те се ползват с правната възможност да определят сами поведението си и дори да правят ирационални избори, които не е задължително да доведат до по-добро задоволяване на техния „най-добър интерес“ или положителен изход от дадена ситуация. Познанията за заобикалящия свят на дееспособните лица не са абсолютни, нито пък са винаги наясно с последствията от изборите, които правят и все пак, поради липса на изрична юридическа норма, се презюмира, че законът им е дал възможността да вземат недалновидни и неинформирани решения и не винаги съществуват правни механизми, с които да се върнат в по-благоприятно правно

¹⁹ Така Gordon, R (2000). The Emergence of Assisted (Supported) Decision-Making in the Canadian Law of Adult Guardianship and Substitute Decision-Making

положение. Въпреки това, законът отнема дееспособността на лицата с психически увреждания и определя с абсолютна сигурност, че тези лица не могат да се грижат за своите работи като няма не предоставя възможност за определяне в кои сфери лицето има значителни затруднения в сформирването на воля и в кои разбира свойството и значението на постъпките си и може да ръководи поведението си.

Възможността от допускане на грешка би могла да бъде намалена чрез приемането на мерки за закрила, за да не се допуска трети лица да се възползват от неблагоприятното положение на лицата с психически увреждания – причина, с която често се обосновава „юридическият патернизъм“ на съществуващия режим. Така, вместо да се насочва защитният импулс на държавата към предотвратяване на каквито и да е било юридически действия на лица, които са изложени на по-висока степен на риск, акцентът се поставя върху предоставянето на адекватна информация и по-големи санкции за извършените злоупотреби.

Подкрепеното вземане на решения е сравнително нов и не толкова добре познат подход, но то определено има потенциала да внесе съществени промени в правния режим относно лицата с психически увреждания. То може да се превърне в алтернатива на заместващото волеизявление, защитава правото на автономност и достойнство на индивида и му дава право да упражни своя избор. Мерките за подкрепа ще имат положително въздействие за стабилизиране на психическото здраве на лицата с увреждания, ще им дадат отново възможността да виждат смисъл в живота си и ще спомогнат те, като всички останали членове на обществото, да имат правото да развиват уменията си за вземане на решения. Експерименти във Финландия и други развити държави са доказателство, че тези положителни резултати са реално достижими. Определено е нужно българският законодател, колкото се може по-скоро да вземе мерки, с които да синхронизира правния режим относно лицата с психически увреждания с този на КПХУ. Нужно е не само създаването на законопроекти, а и приемането им, за да станат те част от съществуващата правна система. Само тогава би могло да се каже, че сме предприели достатъчно стъпки, за да може тези лица да живеят в равнопоставеност в обществото ни и да са защитени от дискриминация.

REFERENCES:

Gooding, P. Supported Decision Making: A Rights--based Disability Concept and its Implications for Mental Health Law, *Journal of Psychiatry, Psychology and Law*. Available at: <http://ssrn.com/abstract=2274478> [Accessed 22.04.2019]

Gordon, R (2000). The Emergence of Assisted (Supported) Decision – Making in the Canadian Law of Adult Guardianship and Substitute Decision – Making.

FRA (2013) Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems. Available at: <https://fra.europa.eu/en/publication/2013/legal-capacity-persons-intellectual-disabilities-and-persons-mental-health-problems> [Accessed 22.04.2019]

Stavru, St. (2016). Legal Incapacity of Persons with Disabilities. Modern Challenges, Sofia, Nova Zvezda

Zinovieva, D and Gevrenova, N (2012). Legal Regime of Persons with Mental Disabilities, Sofia, Ciela

METHODOLOGICAL APPROACHES OF SCIENTIFIC RESEARCH OF LAW FACTS²⁰

Yordan Yordanov

Faculti of Law, Public Law

“Angel Kanchev” Univesity of Ruse

E-mail: yyordanov@uni-ruse.bg

Abstract: *The report examines the main scientific approaches used in legal theoretical researches. The study of legal facts in view of their consequences also includes an additional specific approach based on the philosophy of the time.*

Keywords: *methodology, approaches, law facts*

ВЪВЕДЕНИЕ

Науката и философията са различни форми на обобщеното знание за действителността. Философията е основно знание за действителността, защото се домогва до истината в нейната цялостност. Такава истина е необходима за човека, за да открие чрез нея смисъла на всичко съществуващо и на всяко съществуващо. Целта на философското мислене е да открие безкрайното в крайното, вечното в преходното, и общото в частното. Това придава на философското мислене всеобща валидност и обхват.

Съдържателната всеобхватност на науката е от друго естество, защото тя има резултативен характер. Философията възприема явленията на действителността като цялостност; науката опознава цялата действителност чрез отделни нейни фрагменти. Особеното на научното мислене е това, че при него се открива крайното в безкрайното, преходното във вечното и частното в общото.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Философското тълкуване търси функционалната ценност на явленията и дава обобщителни описания. То намира основите на екзистенциалната нравствена сигурност на човека, върху която се гради успешното овладяване на събраното позитивно научно знание. Принципите на научното мислене отразяват опосредствено явленията и процесите и изразяват условията спрямо създаването на научни теории. Те се отнасят до истинността на научната теория и формулират изискванията, на които трябва да отговаря всяка система от знания. В своето учение за метода Декарт създава правила, които звучат актуално и днес. Всеки учен не трябва да приема никога за вярно това, за което с очевидност се знае, че е такова. Всеки изследван проблем следва да се разделя на толкова части на колкото е възможно и необходимо, за да се разреши добре. Да се започне от най-простите и най-лесните за познаване предмети и постепенно да се преминава към познанието на по-сложните. При всяко проучване да се правят толкова пълни изброявания и толкова общи прегледи, та да е налице увереността, че нищо не е пропуснато. В тези правила по същество са предявени изисквания за единство на анализ и синтез и за многостранност при търсенето на истината в науката.

Вътрешната съгласуваност и непротиворечивост на изходните положения на всяка научна теория стават най-важната предпоставка за всеобщото ѝ признание. Ако представим научната теория във вид на последователност от взаимно свързани предположения, извеждани едно от друго според определени правила, принципите на тази теория представляват най-общи твърдения, съгласувани едни с други и образуващи основата, от която извеждаме всички останали твърдения.

²⁰ Докладът е представен на студентската научна сесия на Юридическия факултет на РУ „Ангел Кънчев“ с оригинално заглавие на български език: Подходи при изследване на правопогасяващите юридически факти.

Във всички области на научните изследвания се използват методите на анализа и синтеза, на дедукцията и индукцията, които по същество са логико-философски методи. Чрез умозрителните си разсъждения философията изгражда крайната логическа структура на научното възприемане на света, на разкриването на същността и смисъла на явленията. В хода на създаването на една научна теория се създават понятия, които трябва да дадат информация за устойчивите, необходими съществени връзки на изучаваните явления, да ги обединяват логически и чрез изведените следствия да се обяснят обективно съществуващите явления и *процеси*.

Знанията, които дава общата теория на правото играят методологическа роля по отношение на другите правни науки и по отношение на подходите за изследване на правните явления. Функциите на общата теория на правото са основните направления на теоретическото усвояване на правото, осъществявано в съответствие със специфичния предмет на тази наука и нейното място в системата на правопознанието. Чрез тях се постига задачата да се осмисли правото като най-важната социална нормативна система като се формират основни правни понятия и категории и се създадат основни теоретични концепции. Основните функции са гносеологическата и приложната. Гносеологическата функция се изявява при събирането, тълкуването и преосмислянето на познанието за правото, за да се очертаят новите насоки и тенденции в правното регулиране. Приложната функция е основа за изработване на философията на законодателството по отношение на по-нататъшното развитие и усъвършенстване на действащите правни правила */de lege ferenda/*.

Правото е сложно социално явление, чието изучаване се извършва от различни аспекти/становища в зависимост от неговото съдържание. „Пълното разпознаване на правното явление предполага едно синтетично обединение на всички становища, от които то може да се изучава. ... Като особена категория етико-социално явление, то представлява доста голяма сложност и разните негови страни допускат и налагат особени изучавания.” По този начин изтъкнатият български учен Венелин Ганев поставя основите на методологията в българската правна доктрина като поставя множествеността на методите и подходите при изучаване на същността на правото като нормативна система в зависимост от многообразието на правните явления.

Като част от емпиричната действителност правото следва да се изучава от „каузално-генетическо” гледище, т.е. в причинна връзка с други обществени явления, на които то се явява причина или следствие или се намира в причинна зависимост.

Другият основен аспект, от който трябва да се разглежда правото, е философско-етическия, като по този начин се поставя в съотношение с „висши надемпирични трансцендентални ценности”. Неизбежно е изучаването на правото от общественно-политическа гледна точка поради неговото съществуване като еманация на волята на държавата. Така „ние изучаваме правното явление от гледището на правната, или стопанска, финансова, държавна целесъобразност или ... един общоприет обективен, обществен, религиозен етически идеал.”

Така В. Ганев достига до извода, че възгледът, че правото може да се изучава от множество гледища е общоприет в методологията на общата теория на правото.

Въпросът за юридическите факти е разработван от много български изследователи в областта на теорията на правото. Юридическите факти Венелин Ганев дефинира като съвкупност на „всички онези фактически елементи, на всички онези условия, които в правната норма и в обективното право определят проявлението на известни правни последици“.

Цеко Торбов определя юридическите факти като „фактори за живота на субективните права“ и застъпва становището за неразривната връзка между субективните права и обективното право-обективното право би загубило смисъл без субективните права, но и те от своя страна намират смисъл след санкцията на обективното право.

Росен Ташев формулира юридическия факт, като „факт от действителността, установен в хипотезата на правната норма, който служи като критерий за преценка на житейските факти и като източник, за да се проявят субективните права и правни задължения, предвидени в диспозицията на същата правна норма“. Росен Ташев въвежда и един нов термин – „нормативен факт“, нарича го така, защото се съдържа в правната норма.

Димитър Радев извежда дефиницията за юридически факти, определяйки като такива „тези факти от социалната действителност, които имат значение за правото“.

Въпреки лексикалните различия на дефинициите на правните изследователи, всички те се допълват, имплицитно се съдържат и извеждат една от друга, категорично не се изключват взаимно, от което можем още веднъж да обосновем многопластовата същност и многоаспектна природа на юридическите факти.

Проблемът за класификацията на юридическите факти с оглед на правните последици, които пораждат, е свързан с обстоятелството, че те са нормативна причина за възникване на определен дискурс. Правото определя, отмерва, насочва поведение като го обвързва с факти. Правото не е факт, правото следва фактите. Поведението, което правото определя, играе различна роля в правното регулиране, поведението се разделя на причина и на последица. Едно и също действие може да бъде причина, може да изрази и правна последица. За да се разграничи служебната роля на правно значимите действия, те се обособяват като причини и като последици. Юридическите факти оказват въздействие върху всички компоненти на дискурса - благо, позиция и качество. Юридическите факти имат пряко действие към правните качества и чрез правното качество към позицията, която включва права, задължения, забрани, заповеди и към благата.

Изследването на правопогасяващите юридически факти си поставя за цел да изведе същността на този вид юридически факти и тяхното проявление в правните отрасли. За да се изведе същността на тези факти следва да се приложи един специфичен философски подход – философия на времето. Още Аристотел е смятал, че времето не може да съществува във вид на линия. В крайна сметка времето няма нито начало, нито край, въпреки че на нас ни изглежда, че то все някога трябва да е започнало. Идеята за „правдоподобно настояще“ се опитва да даде отговор на въпроса, колко дълго продължава понятието „настояще“ за нас, хората. Кога започваме да приемаме дадено нещо за минало и кое точно смятаме за бъдеще? Обичайният отговор за този въпрос, който бихте дали на децата си, ако ви попитат какво е „настояще“, е да им кажете – то е точно сега, в този момент. Но това не е изобщо и достатъчно информативно. Християнският философ, към когото западният свят храни огромно уважение – св. Августин, е имал много своеобразни представи за времето. Преди всичко той считал, че времето не е безкрайно, несвършващо. Според неговите думи времето било създадено от Бог, а освен това не било възможно да се създаде каквото и да е нещо, което да е безкрайно.

По-интересното обаче е, че още св. Августин предполагал, че времето в крайна сметка съществува само в нашето съзнание и зависи от това, как го възприемаме. Може да ни се струва, че даден период време трае много дълго или доста по-малко, но Августин бил убеден, че не съществува нито един реален способ за ефективна оценка на времето.

Има две интересни теории за времето – теорията за стройната Вселена, представляваща нещо като куб, както и теорията за 4-ото измерение – времето. Като идеи те са доста свързани, защото допускат, че времето фактически е истинско измерение, а не нещо имажинерно. Теорията за 4-ото измерение добавя още една „ос“ в триизмерното ни пространство (X,Y,Z) – тази на времето. Докато другата теория си представя цялата Вселена като нещо подобно на куб, изграден от малки парченца време. Този куб има ширина, височина и дължина, а за всяко настъпило събитие в него може да се добави измерима продължителност – това са всъщност слоевете от време, които формират единната цялост.

Тази непредставителна извадка от теории за времето само открехва вратата на познанието към възможността да се изследва въпросът за съотношението между право и време.

REFERENCES

- Dachev, L. (2004). *Juridical Discourse*, Ruse, Svida.
 Ganev, V. (1993), *Course in General Theory of Law. Methodology of law*. Sofia, University publishing house "St. Kliment Ohridski".

- Kolev, T. (2015). *Law Theory*, Sofia, University publishing house "St. Kliment Ohridski".
- Milkova, D. (2001), *General Law Theory*, Sofia, Feneya.
- Minchev, M. (1998), *An Introduction to Philosophy* .Sofia, University publishing house "St. Kliment Ohridski".
- Radev, D. (1995), *General Law Theory*, Sofia, University publishing house "St. Kliment Ohridski".
- Rakitov, A. (1979), *Principles of Scientific Thinking*. Sofia, Narodna prosveta.
- Tashev. R. (2004) *Theory of Law*, Sofia, Sibi.
- Whitrow G.J. (1981) *The Natural Philosophy of Time*. 2nd Ed. Oxford University Press.

ETERNITY IS NOT THE PURPOSE OF THE LAW

Teodora Mladenova, PhD student

Department of Public Law, Law Faculty

University of Ruse, Ruse

Tel.: +359878830983

E-mail: tmladenova@uni-ruse.bg

Abstract: *The purpose of law is not its eternity. Eternity of law is impossible to be achieved. Significant is the fact that even the most accurate legislator could not create eternal laws because it is impossible to foresee the future, the change of the needs and of the society. It is characteristic of the human society to be dynamic. On that basis, we may arrive at the conclusion that law is a reflection of the society. It changes simultaneously in accordance with the development of the society and the change of needs. The topic of the present report has enormous history which dates back to the Roman private law and it has not lost its validity to present days.*

Key words: law, roman, private, legal norms, law creating

ВЪВЕДЕНИЕ

„Правото, което е една от големите обществени сили, се развива безспирно в течение на времето. То е подчинено на законите за еволюцията.“(6). Правото като мяра на възможната и необходимата свобода (свободата на правните субекти, с която те встъпват в отношения на взаимен възмезден обмен на блага помежду си) трябва да бъде вложено в закона и да бъде негово съдържание. Законът като родово понятие, включващ конституцията, преките по степен подконституционни източници на правото – текущите закони, и всички останали подзаконовни нормативни юридически актове, трябва да бъде форма на правото. В наши дни съществува разноречие във вижданията по отношение на тъждеството между правото и закона (като от една страна са апологетите на гледната точка за тъждество между правото и закона в лицето на привържениците на школата на юридическия позитивизъм, а на диаметрално противоположна позиция са поддръжниците на обратната теза). Независимо от разногласията по този ключов за правото въпрос, настоящата разработка няма за цел да търси аргументи в потвърждение на едната или другата теза, като възприема за база, единствено за целите на темата на настоящия доклад, тази идеална ситуация, при която е налице симбиоза, взаимопроникване, корелация, зависимост между правото и закона; когато е налице правов закон; когато в закона са вложени правото, свободата, а не тяхното обществено неоправдано ограничаване, дори произвол; когато има закон, но има и право, което съществува в и чрез закона.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Вследствие на безспирното развитие на правото, вследствие на неговата зависимост и подчиненост на законите на еволюцията, вследствие на това, че то може, трябва да бъде и съдържание на закона, самите закони също нямат вечен живот. Те се създават в даден исторически момент, живеят известно време, променят се заедно с условията в и за които са били създадени, и накрая престават да действат.

Правото е отворена система, т.е. система, на която импулсите на заобикалящата я среда въздействат. При това то е отворено за безкрайна промяна, в това число и към ценности, които човешката цивилизация непрекъснато открива или преоткрива (4). Цялата история на действащото право е история на непрекъснатото развитие на неговите правни норми, писани и неписани, и това развитие е неопровержимо доказателство за правилото, че няма вечни и неизменни закони. И най-ревностният, прозорлив и ерудиран законодател не е в състояние да осигури вечна и неизменна сила на своите закони, колкото иначе и да е във властта му да създава предписания, с които да възпира тяхното изменение или отменя или да продължава живота и действието им. Това е така, защото житейско правило е, че законите остаряват и

завършват своя път. И колкото и голямо да е желанието и стремежът на законодателя да се опитва да дирижира тази еволюция, да запази статуквото, неизменността, реда и установеността, резултатът ще бъде създаване на недействащи нормативни актове или актове с ниска ефективност, тъй като са следствие от субективна, волунтаристична и неадекватна преценка. Преценка, която е в дисонанс с развитието на обществото; преценка, на която липсва качеството непоклатимост да издържи на обществените промени.

Не следва да се игнорира и обстоятелството, че „всяко време иска само да си създаде законите, по които да живее“, за да може по адекватен начин да се посрещнат новостите.

Правото не може да игнорира реалността на времето. То е дълбоко социално явление, „а фундаментът на социалното са обществените взаимодействия, общуването, комуникацията между индивидите. Основанието на правото е някъде в общественото битие“ (2). Правото е дадено в обществото, предназначено е за обществото, идва от обществото. Поради тази причина то е социално ангажирано и е отражение на обществото, в което се прилага, и търпи еволюция, успоредна с тази на обществото, от което произлиза и което регулира. Човешкото общество е система от обществени отношения и връзки, които възникват и се осъществяват между индивидите и техните общности. Правото регулира най-съществените обществени отношения, върху които почиват самосъхранението и саморазвитието на държавноорганизираното общество – тези обществени отношения по повод взаимен възмезден обмен на блага. Поради тази причина правото (в частност законите) трябва да бъде отражение на условията на своето време и да носи белезите на епохата, в която се формира. То е предназначено да организира обществения живот и да установи хармонични и стабилни отношения между социалните субекти. Тази социална хармония е възможна само когато правото е в резонанс с естествения ход и развитие на обществото. В тази връзка, както и посочва проф. Н. М. Коркунов „Законът изразява не онова, което трябва да бъде, а онова, което е в действителността, не задължителното, а съществуващото. Законът е само обобщено изразяване на действителността“ (5).

Дори и в случаите когато законът следва да се адаптира към естествения ход и развитие на обществото, се търси мярата (или т.нар. „специфично колко“ – знаменитото определение за мярата, дадено от големия мислител на немската идеалистическа философия Хегел), хармонията, отмереността, единството между онези параметри, в които нещата постигат оптималното си състояние, „оптимална правовост“. Не случайно мярата е емблема за правото, негова есенциална даденост (7). Но не всяка мяра, а справедливата мяра.

Посочената закономерност се обяснява и с обстоятелството, че правото като оценъчен нормативен регулатор е продукт на социалното отражение. „Отражението е необходим елемент на всеки вид човешка действителност“ (2). Социалното отражение формира знанията, които обществото използва в своята съзнателна, променяща заобикалящата го действителност, практическа дейност. Именно с помощта на социалното отражение обективната действителност се инкорпорира в социалните норми (в частност правните норми), които съответстват на оценъчното съзнание и отразяват изградени оценъчни категории.

Правовият ред на една страна е във вечна промяна. Тази динамика не може да се побере в парадигмите на съществуващото към момента статукво. Тя инспирира и същевременно задължава правото да еволюира, за да „осигури нормативно основание на това ново социално състояние“ (3). Въпреки това следва да се направи важното уточнение, че развитието на правото не винаги следва един правилен ход. През известни периоди правото се развива бавно, а понякога дори неговото развитие не се забелязва; в друго време, ходът на това развитие се ускорява според настъпилите нужди, главно под влиянието на успехите на науката и нейните нови приложения за удовлетворение нуждите на човека (6).

Промяната в законодателството не е отличителна черта, характеризираща само нашето съвремие. Правната норма, в качеството си на социална норма, е съществувала и в най-примитивните общества и не престава да се променя от тогава до сега. Следи за това могат да бъдат открити още от времената на Древния Рим. Въпросът за промяната, за прехода на правото е бил обект на разглеждане и от Римското частно право, отличаващо се с универсалния характер на своите правни институти и терминология.

Римското право и римската държава се развиват като преминават основно през три етапа, обхващащи приблизително тринадесет века: царски период (754 г. – 510 г. пр. Хр.), републикански период (510 г. пр. Хр. – 27 г. след Хр.), императорски период (27 г. след Хр. – 476 г. след Хр.). Преходът от един етап към друг е поставял на дневен ред въпроса, свързан с действието (съотношението) между старото и ново законодателство, между законодателството, носещо духа и идеята на стария период, и това, пропито с новите идеи, обусловени от историческото и обществено развитие.

Това, което е помагало да се свърже новото право със старото право, да се създадат нови правни положения на базата на действащото право, за да се отговори така на новите изисквания на времето, без да се скъсва с изпитания и сигурен правен ред на миналото, през първите векове на империята, била изключителната юридическа техника на римските юристи. Като в това изкуство на юридическата техника римските юристи са били не само първите, но и единствените в целия античен свят. Казаното подчертава извънредно голямото значение, което римската юриспруденция е имала за развитието на римското право. Затова не случайно бележитият немски професор по римско право Бернхард Виндшайд споделя, че: „На римския народ било съдено да завладее два пъти света – веднъж със силата на меча, втори път с духа на своето право“.

Проф. Жан Луи Бержел разглежда промяната на правото като функция на измененията на общественото мнение по отношение на правилата, които то налага. За да бъдат ефективни и практични, те трябва да бъдат разбираеми и възприемани и трябва да се адаптират към народното съзнание. В тази връзка правната норма е един опит за стабилизиране на обществените отношения, които се намират в постоянно развитие (динамика) и „всеки правен ред е едно предизвикателство към времето, едно усилие за запазване на общественото състояние, което той установява. но този ред не може безкрайно да обездвижи нормите, които го съставят“ (1).

Посочената закономерност се обяснява и с неоспоримото обстоятелството, че законите се създават за да отговарят на определени потребности. „Потребностите са изходна точка и движещ фактор на всяка човешка дейност. Потребностите възникват спонтанно и съществуват обективно“ (2). Тези потребности се изменят динамично. Това налага съответна реакция от страна на законодателя – да отмени правните норми, които са остарели, да включи нов кръг от обществени отношения в правното регулиране (т.е. обществените отношения, които задоволяват определени общозначими интереси следва да се оценят позитивно и да се подложат на правно регулиране). Тази динамиката на обществените отношения и промяната в потребностите винаги е поставяла на дневен ред изискване и очакване за навременна и адекватна реакция от страна на законодателя, защото самото право се разглежда като пространство на потребности и интереси, защото интересите са съществен момент в „социалността на правото“ (7).

Всичко това доказва, че правото се отнася по определен начин към обществото, към общностите в него, към индивидите. Иначе не може и да бъде, след като регулира отношения, в които благата се движат от едни към други и след като като едни черпят блага, а други – тежести (7). Нещо повече, правото е продукт на обществото, на определен етап от неговото развитие. При това то е естествен, закономерен продукт. Затова „по всяко време и при определени етапи на развитието на обществото, трябва да се създават отговарящи на това развитие модели на поведението, в съответствие с правните идеи и фактическите отношения“ (8).

Дефинирането на правото като закономерен продукт от развитието на обществото е доказателство, че въпреки наложената в обществото терминология правотворчество, правотворчески процес, правото не може да се твори от отделни лица или от отделен държавен орган. В обществото възникват и се утвърждават определени повтарящи се актове на поведение. Тяхното налагане в обществения живот, т.е. изключването на тяхната случайност, а отгук и нетрайност, ги превръща в обективно норми на поведение. Правотворческата дейност на законодателя е да открие тези норми и да им даде съответна оценка, след което да ги подложи на правно регулиране или да ги остави без последствия. „Законодателят не може

да твори обществени отношения, не може да твори обективни норми и затова не може да твори и правни норми“ (2). Тази теоретична позиция е категорично отстоявана от историческата школа на правото през XVIII и XIX век. По-късно и младохегелианите я утвърждават, като сочат, че законодателят не може да твори правни норми, а трябва само да ги формулира. Именно формулирането е задача на правотворческия процес. Затова законът се разглежда като постоянно на определено действие, като „формула за изразяване, а не за управляване на явленията, като резултат, отколкото причина на явленията“ (5).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Като явление, правото е променливо, зависещо от условията на времето и мястото (5). Изменението на законите в съответствие с промяната в потребностите и динамиката на обществените отношения е необходима предпоставка и гаранция, че правото като отражение на обективната реалност, като мяра на възможната и необходимата свобода, като свободата на правните субекти, с която те встъпват в отношения на взаимен възмезден обмен на блага помежду си, ще бъде съдържание на закона. Това изменение, синхронизиращо с промяната на потребностите и с динамиката на обществените отношения, е предпоставка за преодоляване на социалните противоречия, на юридическата консервативност, заплашващи оцеляването и съхранението на обществото, както и предпоставка за съхранение на основния постулат на цивилизованото правно мислене, че „*ius est ars aequi et boni*“ („правото е изкуство за доброто и справедливото“).

Колкото и ерудиран, далновиден и прецизен да е един законодател, дори и ако съвременните закони бяха дело на легендарния спартански законодател Ликург или на прочутия атински законодател Солон, те пак не могат да имат претенцията за съвършенство, тъй като правото, във вечния си вървеж, безспирно се развива и усъвършенства в течение на вековете.

В днешно време се изправени пред главоломни икономически, стопански и социални промени, промени в нравствените схващания, в общественото устройство, промяна в нашите схващания за право. Правото се стреми да отговори на цялата тази умозрителна динамика, като служи, от една страна, като барометър кои промени са значими и представляват всеобщ интерес, а от друга страна, като гарант, че справедливата мяра, „специфичното колко“ ще бъдат намерени и точно отмерени. В резултат на това негово изменение, инкорпориращо в себе си общественото развитие, възниква едно „ново право“, обърнато с лице към новостите, „по-човечно и по-широко, което се разпространява от богатия към сиромаша, от владелеца към надничаря, от мъжа към жената, от бащата към детето - с една дума, едно право в полза на всички членове на обществото, което обезпечава на всеки един от тях дела в това право“ (6).

По този начин основният принцип на новото право, състоящ се в едно равновесие между правото на личността и правото на обществото — в един компромис между индивидуалните потребности и обществените изисквания; от една страна, личната автономия, от друга страна, обществената солидарност, ще бъде съхранен и балансиран. И тъй като никой от тези два елемента не е констатна величина, тяхното развитие неминуемо налага и предпоставя изменението на законите. И тъй като законите са продукт на неспирната еволюция, вечността (неизменността) не може да бъде нито цел, нито задача, нито съдържание на един закон.

REFERENCES

(1) Bergel, J. (1993). General theory of law. Sofia: Southwestern university „Neofit Rilski“ press, 132 – 137. (**Оригинално заглавие:** Бержел, Ж. (1993). *Обща теория на правото*. София: Издателство „Югозападен университет „Неофит Рилски“, с. 132 – 137).

(2) Dachev, L. (2004). Legal discourse. Ruse: Svida press, 22; Dachev, L. (2004). Optional legal disciplines. Part I. Philosophy, sociology, general theory of law. Siela press, 153-171. (**Оригинално заглавие:** Дачев, Л. (2004). *Юридически дискурс*. Русе: Издателство Свиди, с. 22.; Дачев, Л. (2004). *Избираеми правни дисциплини. Книга I Философия, социология, обща теория*. Издателска къща Сиела, стр. 153-171).

- (3) Kiskinov, V. (2006). Legal system. Part I. Ontology and methodology. Sofia: „Sv. Kl. Ohridski“ university press, 103. (**Оригинално заглавие:** Кискинов, В. (2006). Правната система. Част I Онтология и методология. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, стр. 103).
- (4) Kolev, T. (2015). Theory of law. Sofia: Siela Norma press, 115-116. (**Оригинално заглавие:** Колев, Т. (2015). Теория на правото. София: Издателство Сиела Норма АД, стр. 115-116).
- (5) Korkunov, N. (1993). Lectures on theory of law. Sofia: Yurispres press, 71-74. (**Оригинално заглавие:** Коркунов, Н. (1993). Лекции по обща теория на правото. София: Издателска къща „Юриспрес“, с. 71-74).
- (6) Minkov, D. Development and nature of Bulgarian legislation. URL: <http://www.sadebnopravo.bg/biblioteka/2017/2/18/>- (Accessed on 19.04.2019). (**Оригинално заглавие:** Минков, Д. Развитие и характер на законодателството в България).
- (7) Mihaylova, M. (2002). Theory of law. Feneya press, 52-57; 112-114. (**Оригинално заглавие:** Михайлова, М. (2002). Теория на правото. Издателство: Феней, стр. 52-57; 112-114).
- (8) Mukova, L. (1996). Legal basis. Part I. Svishtov: Tsenov academic press, 53. (**Оригинално заглавие:** Мукова, Л. (1996). Основи на правото, Дял I. Свищов: Академично издателство „Ценов“ – Свищов, с. 53).

THE AUDIT OF CONSIDERATION OF THE BULGARIAN NATIONAL AUDIT OFFICE AS A METHOD FOR CONTROL IN THE PUBLIC SECTOR

Zhivko Dimov, Doctoral Student

Department of Public Law, Faculty of Law

“Angel Kanchev” University of Ruse

Tel.: +359 82 888434

E-mail: jidimov@abv.bg

Abstract: *In Bulgaria, like the most European countries, the control over the implementation of the state budget is provided in the hands of a specialized and independent control institution, such as the Bulgarian National Audit Office. The continuous and effective control, exercised by the audit institution, over the years has emerging as an important precondition for good financial management in the public sector and as a guarantee of the lawful, effective, efficient and economic management of public funds and activities. The checks carried out by the Bulgarian National Audit Office are called “audits” and, as a particular form of control, they occupy an essential place in the process of public finance management. Among them, particular attention should be paid to the “compliance audit”, because its main task is to monitor compliance of management decisions in relation to the organization, planning, management, reporting and control of budgetary and other public funds and activities in the audited organization, in order to comply with the requirements of the normative acts, internal acts and contracts.*

The article addressed issues related to the nature of the compliance audit, conducted by the Bulgarian National Audit Office, as a relatively new instrument for controlling in the public sector. The normative grounds for its implementation are identified and analyzed, as well as the applicable internationally recognised INTOSAI standards for external government auditing. The advantages and disadvantages of the audit are outlined, as well, as its main features in substantive terms.

Keywords: *Bulgarian National Audit Office, Compliance audit, ISSAI, Legality; Economic management of public funds; Public finance management*

ВЪВЕДЕНИЕ

Одитът, извършван в публичния сектор от независим държавен орган като Сметната палата, е сравнително нов способ за осъществяването на контрол в публичния сектор. За пръв път той се въвежда като понятие със Закона за Сметната палата от 2001 г.²¹ До него момент, съгласно тогава действащия Закон за Сметната палата от 1995 г.²² и Правилника за неговото прилагане,²³ контролната дейност на Сметната палата се осъществява от инспектори, чрез извършването на проверки. Процесите на евроинтеграция и поканата за преговори за присъединяване на Република България към Европейския съюз поставиха нови изисквания пред Сметната палата, част от които бяха свързани с привеждане на законовата ѝ уредба в съответствие с международно приетите одитни принципи, стандарти и европейски практики.²⁴ Новите предизвикателства наложиха необходимостта от разработването на нов Закон за Сметната палата, чрез който терминологията и способите за осъществявания от нея контрол в публичния сектор, да бъдат приведени в съответствие с международната одитна терминология, използвана от Европейската сметна палата и от сметните палати на страните-членки на Европейския съюз.

Паралелно с понятието за „одит“, в българската правна доктрина за пръв път се появи и дефиниция на одита за съответствие, наричан към него момент „одит на финансовото управление“. Съгласно §1, т. 4 от ДР към ЗСП (отм., бр. 98 от 14.12.2010 г.), „одитът на финансовото управление“ е проверка на системите за финансово управление и контрол и на управленските решения във връзка с организацията, планирането, управлението, отчитането и контрола на бюджетните и другите публични средства и дейности в одитирания обект. В

²¹ Обн., ДВ, бр. 109 от 18.12.2001 г., отм. бр. 98 от 14.12.2010 г.

²² Обн., ДВ, бр. 71 от 11.08.1995 г., отм., бр. 109 от 18.12.2001 г.

²³ Обн., ДВ, бр. 28 от 2.04.1996 г., отм., бр. 109 от 18.12.2001 г.

²⁴ Мотиви към проекта на Закон за Сметната палата (№ 102-01-21 от 08.11.2001 г.)

първоначално приетия си вид, одитът на финансовото управление няма характер на самостоятелна проверка и се изпълнява, като част от друг вид одит – финансов одит (чл. 36, ал. 1, т. 1 ЗСП, отм., бр. 98 от 14.12.2010 г.).

Динамичните законодателни промени, свързани с неколкостепенната отмяна и приемането на нови закони за Сметната палата, както и развитието на международните одитни стандарти, издадени от Комитета за одитни стандарти към ИНТОСАЙ,²⁵ обособиха одита за съответствие, като самостоятелна форма на проверка и разшириха понятието за него, като до голяма степен се постигна доближаване на уредбата на външния одит, осъществяван върху бюджета и другите публични средства до тази на страните-членки в Европейския съюз.

През последните няколко години, в повечето демократични общества, а също и у нас, одитът за съответствие навлиза и се прилага все по-широко като форма на контрол върху финансовото управление в бюджетните организации и върху изградените в тях системи за финансово управление и контрол. Всичко това поражда необходимостта от извършването на един по-детайлен и задълбочен преглед за същността, целите и обхвата на този вид одит, като същевременно се анализират и материалноправните му аспекти.

ИЗЛОЖЕНИЕ

За да се гарантира законсъобразността, доброто финансово управление и прозрачността в действията на бюджетните организации от публичния сектор, в българското законодателство са предвидени редица законодателни решения, целящи подобряване на контролната им среда. Някои от тях са свързани с въвеждането на контролни механизми за превенция и предотвратяване на злоупотреби, като системата за двоен подпис (чл. 13, ал. 3, т. 1 ЗФУКПС)²⁶ или процедурите за осъществяване на предварителен контрол за законсъобразност (чл. 13, ал. 3, т. 1 ЗФУКПС),²⁷ други с изграждането на цели звена за осъществяването на последващ контрол по отношение действията на администрацията – Закон за вътрешния одит в публичния сектор (ЗВОПС),²⁸ а трети с осъществяването на непосредствен контрол върху разпоредителите с бюджет от по-ниска степен – чл. 11, ал. 13 от Закона за публичните финанси (ЗПФ).²⁹

Съгласно чл. 4, ал. 1 Закона за финансовото управление и контрол в публичния сектор (ЗФУКПС),³⁰ ръководителите на бюджетните организации отговарят за определянето на техните цели, идентифицирането на рисковете за постигането им и за въвеждането на адекватни и ефективни системи за финансово управление и контрол. В чл. 12, ал. 2 ЗВОПС пък е посочено в кои органи на държавно управление, общини, търговски дружества с държавно или общинско участие или държавни предприятия следва да бъдат изградени звена за вътрешен одит, които да гарантират ефективния контрол вътре в самата организация.

Изграждането и въвеждането на системите за финансово управление и контрол в организациите от публичния сектор, както и на звената за вътрешен одит е труден и последователен процес, изискващ не само адекватно и навременно актуализиране на законодателството в сферата на финансовото управление, но и най-вече осъществяването на адекватен контрол върху изградените системи, който да следи за интегрирането им в управляваните организации и да установява степента им на съответствие с приложимите нормативни актове и методическите указания на Министерство на финансите. Ролята и задачата да осъществява такъв контрол, законодателят е отредил на Сметната палата, чрез извършвания от нея „одит за съответствие“.

²⁵ Международната организация на Върховните одитни институции – www.intosai.org

²⁶ Системата за двоен подпис не разрешава поемането на финансово задължение или извършването на плащане без подписите на ръководителя на организацията и на лицето, отговорно за счетоводните записвания

²⁷ Предварителният контрол е превантивна контролна дейност, при която съответните решения/действия преди вземането/извършването им се съпоставят с изискванията на приложимото законодателство, с оглед тяхното спазване.

²⁸ Обн. ДВ. бр. 27 от 31 Март 2006 г.

²⁹ Обн. ДВ. бр. 15 от 15 Февруари 2013 г.

³⁰ Обн. ДВ. бр. 21 от 10 Март 2006 г.

Законът за Сметната палата съдържа самостоятелно определение за всеки вид одит, осъществяван от одитната институция, в т.ч. и за одита за съответствие. Макар и обособен като самостоятелна форма за извършването на контрол, той е само един от способите, чрез които Сметната палата изпълнява контролните си правомощия. Паралелно с това, в закона се съдържа и общо определение за понятието „одит“. Двете понятия – за „одит“ и за „одит за съответствие“ следва да се разглеждат като систематично свързани. Те са относими едно към друго, като част към цяло. Даденото определение за „одит“ се отнася за всички видове одити, посочени в закона (в т.ч. финансов, одит на изпълнението, одита за съответствие и специфичните одити). То е цялото, общото определение за формата на контрол, осъществявана от Сметната палата, докато определението на „одита за съответствие“ идва, за да регламентира една от разновидностите на този вид проверка.

Съгласно §1, т. 1 от ДР на ЗСП, одитът е *„проверка, която включва действията по събиране и анализиране на финансова и нефинансова информация за оценка на управлението на бюджетните и другите публични средства и дейности и на отчетността в одитирания обект с цел подобряването им“*. От посоченото определение се вижда, че на първо място, одитът по своята същност е една проверка. Той винаги се осъществява от служители на одитната институция, изрично определени със заповед за неговото извършване и представлява „снимка“ за състоянието на дадената организация към конкретен момент или период. Контролът, който Сметната палата упражнява върху подконтролните обекти не е постоянен и непрекъснат. Тя изпълнява одитите си за съответствие съгласно предварително изготвена и утвърдена Годишна програма за одитната си дейност (чл. 7, ал. 1 ЗСП), затова и оценката, която се дава за тяхното състояние винаги се определя към конкретен, предварително зададен период. Това е одитираният период. В някои случаи е възможно той да съвпада с една или повече бюджетни години,³¹ но няма пречка същият да бъде определен и с друга продължителност (например: година и шест месеца; полугодие; в рамките на определен програмен период и т.н.). Основното е да се установи и оцени състоянието на проверяваната организация към посочения период, да се анализират управленските решения и действията на администрацията, като се констатира допуснатите нарушения и да се получи цялостна оценка за дейността ѝ. Това е и същината на одитния процес. Той винаги се стреми към достигането на една оценка за състоянието на одитираната организация, за управлението на публичните средства и дейности и за съответствието на управленските решения със законодателството на страната, отнесени към определен, предварително зададен период.

На второ място, съдържанието на одита се представя като функция по събиране и анализиране на финансова и нефинансова информация. Това е задължително условие, за да могат контролните органи (одиторите) да дадат възможно най-точна и адекватна оценка за състоянието на одитираната организация. Предмет на проверката може да е всякъв вид информация, както финансова, така и нефинансова, стига тя да е полезна на одиторите при анализа за състоянието на финансовото управление. Способите за събиране на информация са изчерпателно посочени в чл. 39, ал. 1, т.т. 1-6 ЗСП. Законодателят е предоставил широк кръг от правомощия на служителите на Сметната палата за събиране на информация, както от проверяваната организация, така също и от трети лица, извън нея и от всички органи в страната, като е предвиден и достъп до базите им от данни във връзка с изпълнението на одитната дейност. На посочените правомощия, от другата страна, кореспондира задължението, посочено в чл. 40, ал. 1 ЗСП за ръководителите и длъжностните лица в одитираните организации, да оказват пълно съдействие на одиторите, при осъществяването на техните правомощия и да им осигуряват подходящи помещения и технически средства за извършване на одитите. Законът стига даже още по-далеч, като посочва в чл. 41, ал. 2, че лицата по предходната алинея „не могат да се позовават на държавна, служебна, търговска, банкова или друга защитена от закона тайна при извършване на одити от Сметната палата.“

³¹ Чл. 10, ал. 2 ЗПФ - Бюджетната година започва на 1 януари и приключва на 31 декември на съответната година.

Нещо повече, гарант за съдействие от страна на одитирана организация при събирането на информация се явява и предвидената в чл. 66, ал. 1 ЗСП, административнонаказателна отговорност за лицата, които не изпълнят задължението си по чл. 40, ал. 1 ЗСП да оказват съдействие на служителите на Сметната палата при осъществяването на техните правомощия. Така, законът в най-пълна степен цели да обезпечи безпроблемното и **навременно** събиране на информация, на базата на която да се извърши анализът и да се формира оценка за управлението в проверяваната организация. Задължението за навременно представяне на информацията се съдържа в чл. 39, ал. 1, т. 2 ЗСП, където се посочва, че одиторите имат право „да изискват **в определени от тях срокове** справки, заверени копия от документи и друга информация във връзка с предварителното проучване и извършването на одитите...“ Разбира се, поставените срокове следва да бъдат съобразени със сложността и техническото време, необходимо за тяхното изготвяне, както и с натовареността на служителите от съответната администрация, но като цяло, времето за тяхното представяне законодателят е предоставил на преценката на одиторите.

На трето място, одитът извършван от Сметната палата винаги преследва една определена цел – да подобри финансовото управление в проверяваната организация. Това е и основната функция на одитната институция – да събере необходимата информация, да оцени състоянието или работата на контролирания обект по отношение управлението на бюджетните и другите публични средства, да установи допуснатите закононарушения или неправилности в работата на нейните служители и на базата на тях да даде препоръки за подобряване на финансовата дисциплина и преустановяване на допуснатите нарушения за напред. Водещите линии в одитния процес е необходимо да следват не толкова установяването на отделни нарушения или диренето на административнонаказателна отговорност, присъщи повече на органите на изпълнителната власт, отколкото възможността, чрез дадените от одиторите препоръки да се подобри управлението в одитираната организация. В т.ч административнонаказателната дейност също не е непозната на органите на Сметната палата, но тя е по-скоро съпътстваща и „пришита“ към основната им дейност, и следва да си остане такава, тъй като ролята и задачите пред одитната институция са различни от тези на органите в системата на изпълнителната власт. Превръщането ѝ във водеща би означавало доближаване до функциите на Агенцията за държавна финансова инспекция и даже дублирането им в много аспекти. В подкрепа на това твърдение са и мотивите към проекта на Закон за Сметната палата (№ 454-01-18 от 12.02.2014 г., 42-то НС), където се посочва, че „от опитите да се превърне в модерен одитен орган, одитната институция премина към модела на инспектиращо ведомство, чиито усилия са насочени основно към разкриване на отделни случаи на нарушения и административното наказване. При наличието на други контролни органи с идентични или подобни функции (Агенция за държавна финансова инспекция, инспекторати, звена за вътрешен одит и др.) възлагането на правомощия по административно наказване на Сметната палата води на ненужно дублиране на функции и неефективно използване на ресурса ѝ за осъществяване на несвойствени задачи за сметка на тези, които са типични за върховна одитна институция - анализ на състоянието на публичния сектор, представяне на обективна и надеждна информация за това на Народното събрание, подобряване на управлението и контрола и повишаване доверието на обществото в държавните органи и институции“.

Обратното становище е застъпено в мотивите към проекта на Закон за Сметната палата (№ 454-01-60 от 08.12.2014 г., 43-то НС). Там се казва, че „паралелното осъществяване на функция по административно наказване за нарушения на Закона за обществените поръчки между Сметната палата и Агенцията за държавна финансова инспекция няма да бъде прецедент за българското законодателство и се среща във всички случаи, при които в обхвата на правомощия на два или повече органа попадат едни и същи въпроси. Това няма да обезличи Сметната палата като върховна одитна институция, тъй като тя проверява при всеки одит за съответствие, включително и обществените поръчки, но не с цел административно наказване, а за да подобри управлението на публичните разходи“.

В случая, правилно би било да се приеме първото твърдение, тъй като за подобряване в управлението на публичните разходи не е необходимо непременно търсене на

административнонаказателна отговорност, а по-скоро активното използване на предоставените ѝ от закона основни средства за въздействие – препоръките. Естеството на одитната институция е такова, че нейната дейност следва да е установителна и превантивна, като се установяват слабите места и допуснатите нарушения в одитираната организация, и на база на тях се дават препоръки за по-нататъшното им преустановяване, а не административнонаказателна, присъща повече на органите на изпълнителната власт. На следващо място, компетентността на Сметната палата в административното наказване се проявява единствено по отношение на възлагането на обществените поръчки и сключените в резултат на това договори, по реда на Закона за обществените поръчки³² и при възлагането на концесии по Закона за концесиите.³³ А колкото до останалите процеси в одитираната организация, попадащи в обхвата на извършваните проверки, одитната институция е показала, че основната цел – те да бъдат подобрени, също бива постигната, и то в не по-малка степен, без да е необходимо непременно прибягване към административно наказване.

Така посоченото в закона определение за „одит“ дава общото понятие за контрола, осъществяван от Сметната палата. То описва естеството и основните белези на всички одити, като посочва и главната им цел – да съдействат за подобряване на финансовото управление в проверяваната организация. Като член на ИНТОСАЙ, още чл. 1, ал. 2 ЗСП предвижда тя да осъществява контрола за изпълнението на бюджета и на другите публични средства и дейност, съгласно закона и **международно признатите одитни стандарти**. Следвайки динамиката в тяхното развитие, успоредно с определението за „одит“, нашето законодателство дава легална дефиниция и на понятието „одит за съответствие“. Съгласно § 1, т. 3 от ДР към ЗСП, той е **„проверка на системите за финансово управление и контрол, включително на вътрешния одит и на управленските решения във връзка с организацията, планирането, управлението, отчитането и контрола на бюджетните и другите публични средства и дейности в одитираната организация с оглед на спазването на изискванията на нормативните актове, вътрешните актове и договорите.“** По своята същност, този вид одит се основава върху съпоставяне на извършеното в организацията с нормите на действащото законодателство и подзаконовите нормативни актове, като се насочва основно в две направления. Първо – по отношение на изградената в организацията и функционираща контролна система – това са проверките на СФУК³⁴ и вътрешния одит и второ – директно върху дейността на организацията, включваща издаваните от органите на държавно управление административни актове и отделните действия или бездействия на служителите в администрацията. ЗСП употребява понятието „проверява“. Това понятие по същество не се различава от понятието за контрол. Разликата се състои в обема на предметното съдържание на двете понятия. Докато контролът обхваща всички дейности, предмет на съпоставяне, то проверката може да обхване една или няколко дейности. Но по същество, и при контрола, и при проверката се касае за съпоставяне на фактическата дейност на длъжностните лица с предвиденото в закона.³⁵

От посоченото в ЗСП определение се вижда, че одитът е насочен, на първо място, към проверка на изградената в организацията система за финансово управление и контрол. Тя, по своята същност се явяват „имунната система“ на организацията, която следва да обезпечи законосъобразните действия на служителите в администрацията и да гарантира предотвратяването и разкриването на всички форми на злоупотреби и корупционни практики. С други думи, това е контрол на контрола. В ЗФУКПС се посочват основните задължения и отговорности на ръководителите на съответните организации по изграждането на тези системи. Те са свързани с приемането на вътрешни правила, етични кодекси, стратегии, годишни планове и процедури, регулиращи дейностите и отделните процеси, протичащи вътре в самата организация, както и поведението на служителите в съответната администрация. Нормата на чл. 13, ал. 1 ЗФУКПС, задължава лицата, ръководещи организацията да изградят

³² Обн. ДВ. бр. 13 от 16 Февруари 2016 г.

³³ Обн. ДВ. бр. 96 от 1 Декември 2017 г., в сила от 02.01.2018 г.

³⁴ Система за финансово управление и контрол

³⁵ Вж. Кучев, С., Финансово право, ЛиСтра, 2004, с. 245.

вътрешно-контролната среда в нея чрез въвеждането на контролни дейности „включващи писмени политики и процедури“. Изискването е, те да бъдат „писмени“ т.е да бъдат изрично регламентирани с утвърдените в организацията вътрешни правила и процедури. В чл. 13, ал. 3, т.т. 1-8 ЗФУКПС законодателят посочва минимума от контролни дейности, които следва да бъдат въведени, но без да ги изброява изчерпателно. Няма пречка, по своя преценка, ръководителят на организацията да въведе и допълнителни такива, ако счете, че това се налага, предвид доброто финансово управление. Минимумът от контролни дейности, обаче, следва да бъде спазен, и то по начин, позволяващ прилагането им „на всички нива в организацията и на всички етапи при постигането на целите“. Те са част от системата за финансово управление и контрол, за чието съответствие със закона Сметната палата следи чрез извършвания от нея одит за съответствие. Именно в това се изразява „съответствието“ на осъществявания контрол – съпоставка между изискването на закона, от една страна (в случая за минимум и вид на контролните дейности), и управлението на организацията, от друга (въведени ли са всички минимално изискуеми контролни дейности и отговарят ли на посочените в закона). Проверявя се доколко изградените и действащи вътрешно-контролни механизми съответстват на изискванията на закона (ЗФУКПС) и дадените от Министерство на финансите методически указания.

Понятието за „ръководители на организациите“ е дадено в § 1, т. 8 от ДР към ЗФУКПС. Съгласно посочената норма, това са „лицата, управляващи организациите по чл. 2 ЗФУКПС, изпълняващи ръководни функции и носещи управленска отговорност“, а за държавните предприятия по чл. 62, ал. 3 ТЗ и търговските дружества, включително лечебните заведения, с над 50 на сто държавно и/или общинско участие в капитала ръководители са лицата, които са овластени да ги управляват.

Контролът върху системата за финансово управление и контрол включва още и проверка на системите за информация и комуникация. Отговорността за тяхното изграждане, съгласно чл. 14 ЗФУКПС, носи ръководителят на организацията. Законът неслучайно използва терминът „система за информация и комуникация“, тъй като тук става дума за кумулативно свързани вътрешни правила, регламентиращи цялостните процеси по движение, документирание и съхранение на информация, протичащи по хоризонтала и вертикала до всички йерархични нива на организацията. В правомощията на Сметната палата е да проследи и съпостави съответстват ли утвърдените в организацията вътрешни правила с изискванията на закона, и успяват ли да осигурят необходимите условия за добра и ефективна комуникация между отделните звена в администрацията.

На следващо място, в обхвата на „одита за съответствие“, предвид даденото в закона определение се включва и вътрешният одит. Макар и част от системата за финансово управление и контрол (чл. 7, ал. 1, т. 10 ЗФУКПС), същността и функциите на звеното за вътрешен одит са уредени с отделен закон – Закона за вътрешния одит в публичния сектор. В него са поставени редица изисквания по отношение на структурата, минималната численост и условията, при които организациите от публичния сектор следва да изградят такова звено. Регламентирани са още правомощията, мястото на звеното в структурата на администрацията, както и минималните изисквания към лицата за заемането на съответната длъжност. Основната задача на „одита за съответствие“ в случая е да установи доколко са спазени изискванията на ЗВОПС по отношение организацията на вътрешния одит. Проверките следва да са насочени към това, предвижда ли законът наличието на такова звено в съответната организация и ако да - има ли изградено (чл. 12, ал. 2, т. 1-8 ЗВОПС); правилно ли е определена числеността му (чл. 14, ал. 1, т. 1-4 ЗВОПС), спазени ли са изискванията към лицата за заемане на съответната длъжност (чл. 19, ал. 2, т. 1-4 ЗВОПС), определено ли е мястото на звеното в структурата на администрацията, така че да се гарантира прякото му подчинение на ръководителя на организацията или на колективния орган на управление (чл. 12, ал. 1 ЗВОПС) и т.н. с цел да се даде една оценка за състоянието и дейността на звеното за вътрешен одит и да се установи съответстват ли те на изискванията на закона.

Получените оценки за дейността и функционирането на системата за финансово управление и контрол и на звеното за вътрешен одит в организацията са в основата на

извършваната проверка. Това са оценки на вътрешно-контролната система в организацията, и на база на тях, одиторите на Сметната палата определят областите, които могат да бъдат извадени от обхвата на проверката и тези, на които следва да се обърне повече внимание. Високата оценка на вътрешно-контролната система е обратнопропорционална на извършваните проверки на управленските решения. И това е логично, колкото по-работеща е контролната система в една организация, толкова рискът от допускане на злоупотреби и незаконосъобразност в действията на ръководството и служителите на администрацията е по-малък. Законът използва изразът „управленски решения“, и не случайно. Това понятие е събирателно за издаваните от ръководителя на организацията административни и вътрешни актове. Част от тях имат характер на административни актове по АПК, а други - на вътрешноведомствени актове, чрез които се създават вътрешноорганизационни права и задължения или се определят срокове за изпълнение на задачи, по отношение на подчинените му служители и/или структурни звена. В това отношение, обхватът на контрол, осъществяван от Сметната палата, чрез одита за съответствие се различава от този на АПК, тъй като се осъществява не само по върху издадените от ръководителя административни актове, но също така и върху вътрешноведомствените, които не засягат права или законни интереси на граждани и организации, извън одитираната. Така например, обект на проверката ще представлява съответствието на утвърдените в една община Вътрешни правила за управление на цикъла на обществени поръки, по чл. 244 от Закона за обществените поръчки (ЗОП)³⁶ с нормите на закона и с минимално установените изисквания, посочени в чл. 140, ал. 1 от Правилника за прилагане на Закона за обществените поръчки (ППЗОП).³⁷

От друга страна, на контрол от Сметната палата подлежат не всички управленски решения, а само онези, които са във връзка с „организацията, планирането, управлението, отчитането и контрола на бюджетните и другите публични средства и дейности в одитираната организация“. Дефиницията за „публични средства“ се съдържа в § 1, т. 1 от ДР към ЗФУКПС, съгласно която това са всички средства, които се събират, получават, съхраняват, разпределят и разходват от организациите в публичния сектор. Кой са организациите от публичния сектор, законодателят посочва в чл. 2, ал. 1, т.т. 1 и 5-9 ЗФУКПС, който пък от своя страна препраща към дефиницията за „бюджетни организации“, съдържаща се в § 1, т. 5 от ДР към ЗПФ.³⁸

Съгласно определението, дадено за „одит за съответствие“, освен посочените управленските решения, на проверка от Сметната палата подлежат и **„дейностите в одитираната организация“**. Законът не посочва кои точно дейности се има предвид, но съобразно очертаната в чл. 91, ал. 1 КРБ рамка на правомощията на одитната институция, може да се предположи, че това са онези дейности, които също са свързани с организацията, планирането, управлението, отчитането и контрола на публичните средства, без да е необходимо да съдържат в себе си управленски елемент. Такива ще са например дейностите по предоставяне на социални услуги на обществото, по възлагане на обществени поръчки, по управление и разпореждане с имущество, по изпълнението на сключен договор и т.н, които в по-голямата си част не са свързани с вземането на управленски решение, а с извършването на конкретни дейности от служителите на съответната администрация.

И на последно място, одитът за съответствие поставя база за сравнение - спазването на нормативните актове, вътрешните актове и договорите. Контролът върху управленските решения и дейностите в администрацията се осъществява не само за тяхното съответствие с нормативните актове (Конституция, закони, подзаконови нормативни актове, наредби на ОбС и т.н.), но и с утвърдените в организацията вътрешни правила (вкл. инструкции, устройствен правилник, щатно разписание, длъжностни характеристики, годишни планове и т.н), както и с договорите, по които е страна. В това отношение, одитът за съответствие се различава от

³⁶ Обн. ДВ. бр. 13 от 16 Февруари 2016 г.

³⁷ В сила от 15.04.2016 г., приет с ПМС № 73 от 05.04.2016 г.

³⁸ § 1, т. 5 от ДР към ЗПФ - "Бюджетни организации" са всички юридически лица, чиито бюджети се включват в държавния бюджет, в бюджетите на общините, в бюджетите на социалноосигурителните фондове, както и всички останали юридически лица, чиито средства, постъпления и плащания се включват в консолидираната фискална програма по силата на нормативен акт или по реда на чл. 171.

контрола за законосъобразност. Неговото приложно поле се явява по-широко, тъй като критериите за съответствие на дейността, освен закони, подзаконовни нормативни актове и регламенти на ЕС, могат да бъдат и отделни вътрешноведомствени актове (вътрешни правила, инструкции, годишни планове, устройствени правилници и т.н), както и клаузите по договори, сключени от представителите на одитираната организация. Целта е да се установят допуснатите нарушения при управлението на одитираната организация и да се даде оценка за степента му на съответствие с приложимите правни норми. Само тогава ще могат да се анализират причините за тяхното допускане и да се дадат адекватни и ефективни препоръки за тяхното преустановяване. Това е и в основата на всички видове одит – да се подобри финансовото управление на организацията чрез дадените от одиторите препоръки за изпълнение.

ИЗВОДИ

Бюджетът и ефективният контрол върху неговото изпълнение са важна предпоставка за ефективното управление на публичните финанси и за осъществяване на бюджетната политика на държавата. Стремешът на законодателя да следва съвременните модели за контрол върху изпълнението на бюджета, прилагани в страните от Европейския съюз, наложи осъвременяването на правната регламентация, засягаща функциите и правомощията на Сметната палата и възникването на нови форми за контрол върху публичните средства. Една от тях е „одитът за съответствие“. Неговата основна функция е да изследва изградената в администрацията на дадена организация вътрешно-контролна система, като оцени ефективността и съответствието на действащата в нея система за финансово управление и контрол, вкл. на звеното за вътрешен одит с изискванията на закона и на база установените резултати да извърши проверка на управленските решения и на изпълняваните в организацията дейности. Макар и обособен като самостоятелен способ за осъществяването на контрол, одитът за съответствие също следва да се подчинява на основното понятие за „одит“ и разкрива основни му белези – събиране и анализиране на информация за оценка на управлението в организацията, **с цел неговото подобряване.**

Одитът за съответствие, извършван от Сметната палата заема своето необходимо място в контролната система на страната, като основно средство за проверка при управлението на публичните финанси и установяването на незаконосъобразност в действията на ръководните органи и служителите на бюджетните организации, следвайки поставената му от закона цел – да подпомага финансовото управление, чрез даване на ефективни и адекватни препоръки за изпълнение.

REFERENCES

1. Simeonov, O., Lambovska. M., Management control systems, UNSS, Sofia 2016
2. Pehlivanov, K., Independent administrative bodies in parliamentary management. Siela. Sofia, 2016.
3. Stoyanov, И., Types of legality control in the field of finance. Feneya. Sofia 2005
4. Dermendzhiev, I., Kostov, D., Hrusanov, D. Administrative law of the Republic of Bulgaria. Sibi. Sofia, 2012.
5. Asenov, E., Financial Control Theory, UNSS, Sofia, 2012
6. A guide to the application of internationally recognized audit standards and audit activity, Compliance Audit Part. March 2014;
7. Reasons for the draft Bulgarian National Audit Office Act (№ 454-01-18 of 12.02.2014, 42nd National Assembly);
8. Reasons for the draft Bulgarian National Audit Office Act (№ 454-01-60 of 08.12.2014, 43rd National Assembly);
9. Constitution of the Republic of Bulgaria (Promulgated., SG, issue 56 of 1991)
10. Bulgarian National Audit Office Act (Promulgated., SG, issue 71 of 1995, canceled, issue 109 of 18.12.2001);

11. Bulgarian National Audit Office Act (Promulgated, SG, issue 109 of 2001, canceled, issue 98 of 14.12.2010);
12. Bulgarian National Audit Office Act (Promulgated, SG, issue 98 of 2010 г., canceled, issue 35 of 2014);
13. Bulgarian National Audit Office Act (Promulgated, SG, issue 35 of 2014, canceled, issue 12 of 2015);
14. Bulgarian National Audit Office Act (Promulgated., SG, issue 12 of 2015);
15. Public Sector Financial Management and Control Act (Promulgated. SG. issue 21 of 2006);
16. The Public Sector Internal Audit Act (Promulgated., SG, issue 27 of 2006);
17. Public Finance Act (Promulgated., SG, issue 15 of 2013);
18. Local Government and Local Government Act (Promulgated., SG, issue 77 of 1991);
19. Public Procurement Law (Promulgated., SG, issue 13 of 2016);
20. Rules for the Implementation of the Public Procurement Act (Promulgated, SG, issue 28 of 2016 г.);
21. Decision of the Constitutional Court № 13/15.12.2010 by constitutional case № 12 of 2010 (Promulgated, SG, issue 102 of 2010);
22. Decision of the Constitutional Court № 5/04.05.2011 by constitutional case № 1 of 2011 (Promulgated, SG, issue 37 of 2011);
23. Definition of an administrative court – Plovdiv № 2562 of 04.12.2009;
24. ISSAI 4000 - Compliance Audit Standard of INTOSAI;
25. www.intosai.org

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE PROCEEDINGS OF PROPOSALS AND ALERTS FROM CHAPTER VIII OF THE CODE OF ADMINISTRATIVE PROCEDURE

Yavor Marinov, Doctoral Student

Department of Public Law, Faculty of Law

“Angel Kanchev” University of Ruse

Tel.: +359 82 888434

E-mail: ymarinov@uni-ruse.bg

Abstract: Control is an immanent part of government, an important and significant guarantee for optimal functioning of the executive power. The proceedings of proposals and alerts under the Code of Administrative Procedures have not yet been an object of research as a separate type of control method. In the Code is written the idea, the basis, which, although relatively short, deserves to be studied and analyzed. As part of public control, these methods have undergone inevitable changes along with the historical development of Bulgarian society and state. Without any doubt, development of every society has its peculiarities and along with them legislation, in particular, the proceedings of proposals and alerts should „catch up with“ changes by adequately adapting. By that means control will be really effective.

However, from what starting point they have begun their development, how often and how has legislation changed in quantitative and qualitative terms, what is the “nature” of the proposals and the alerts, their procedural significance and their place among the other types of control? This report aims to clarify these issues by observing the historical development of the legal framework of proposals and alerts in Bulgarian legislation.

As a result, it would be possible to draw a conclusion whether the legislative framework is well-defined or requires improvement, where are the disadvantages and what problems may arise in practice.

Keywords: Proposals, alerts, administrative control

ВЪВЕДЕНИЕ

Като всяка правна уредба и производството по предложения и сигнали по Административнопроцесуалния кодекс (АПК) се характеризира с определена специфика, която следва развитието на обществено-икономическите и политически отношения в страната. Този процес неизбежно поражда нужда от все повече и по-задълбочени теоретични и практически изследвания с цел изясняване на процесуалното значение, предметния обхват и мястото на тези способи в системата на административния контрол. Стартирало своето развитие в сравнително оскъдна правна рамка, днес законодателната уредба (Глава осма от АПК) е сравнително обстоятелствена и систематизирана. По отношение на тази материя съдебната практика е обяснимо оскъдна. Основно съдебният контрол възниква по повод недопустимостта на съдебни производства по жалби срещу решения по предложения и сигнали. Изясняване относно проблемите, които възникват при тези производства може да ни даде основно практиката, която се създава в хода на работа на органите на държавната власт и техните администрации, пред които те се развиват, но и чрез проследяване на историческото развитие на това производство.

ИЗЛОЖЕНИЕ

I. Индивидуален контрол на гражданите след Освобождението.

След Освобождението на България през 1878г., наред с други важни задачи, които целят укрепването на държавността в новосъздадената монархия, на приетата през април 1879г. Конституция на Българското Княжество се отрежда юридическото утвърждаване на социално-икономическите и политическите промени в българското общество. Определяна като „новаторска и прогресивна за времето си, с либерален характер“, в Търновската конституция са закрепени свободата на печата, правото на сдружавания, утвърждава се принципа на личната неприкосновеност и частната собственост като фундамент за развитието на производствените и обществени отношения.

За да достигне точно до съвременното си наименование, характеристика и особености при функционирането, производството по предложенията и сигналите, както го познаваме днес, е изминало и претърпяло сравнително дълъг път на промени, съобразявайки се с развивалите се в страната ни общественно-икономическите и политически промени. Нормите от Търновската Конституция, регламентиращи отношенията възникващи по повод упражняването на такива гаранционни способности за осигуряване на правост в държавното управление не са много на брой, а също така не са и обстоятелствени. Това е съвсем нормално, като се има предвид вида нормативен акт, който ги прогласява. Известно е, че върховният закон представлява съвкупност от правни норми, имащи най-висок ранг. Затова една конституция може образно казано да „маркира“ основни норми, които да регулират правовия ред в държавата, нейната форма, структура и организация, да установява и урежда отношението „държава-гражданин“, но не и да ги развива в детайли. Кодексите, законите и другите нормативни актове са тези, които доразвиват застъпените с конституцията основни права, ценности и принципи за упражняването на властта в държавата. Обикновено с разпоредба от конституция се препраща към нормативен акт, който специално урежда конкретната правна материя. Такива нормативни актове или препращащи норми към тях в приетата от 1879г. Конституция на Българското Княжество обаче липсват.

В Глава XII от последната, озаглавена „За гражданите на българското княжество“, дял Х „Право за подаване прошения“, чл. 84. гласи: „Всекой Български подданик има право да подава на надлъжните власти прошения, подписани от едно лице, или от много лица (колективно). Учреждения, установени по закона, имат право да подават прошения чрез своите представители.“ Видно е, че разпоредбата въвежда правото само за „прошения“, т.е. само за молби. Те обаче нямат критически характер в контекста на средство за контрол. По своята същност прошението е на практика искане за удовлетворяване на определено лично право на поданика – молител, което му принадлежи по закон. За разлика от прошението, жалбата например е по-скоро средство за изразяване на критика и недоволство за допуснато нарушение от страна на държавни институции. Жалбите обаче, като средства за контрол и представляващи критични заявления, не са предвидени в този дял. Включването на такива в главите уреждащи основните права и задължения на гражданите става по-късно с приемането на следващата Конституция от 1947г..

В Глава XV от Търновската Конституция, озаглавена „Какви работи има да върши народното събрание“ е записана съвсем накратко процедурата по приемане на „прошения“ и на „жалби“. Чл. 106. прогласява: „Събранието има право да приема всекакви прошения и жалби и да ги предава на надлежните министри. Нему се предоставя право да назначава изпитателни комисии по управлението. Министрите, като ги запита Събранието, длъжни съ да дават обяснения.“ Прави впечатление, че за разлика от следващите три конституции, главите, в които се намират разпоредбите уреждащи тази материя, са озаглавени по един и същ начин – „Основни права и задължения на гражданите“. По същество главите касаещи основните права и задължения на субектите (били те поданици или граждани) на страната във всяка една конституция на България от Освобождението насам, въвеждат различни по вид и брой разпоредби, като единствено в Търновската Конституция заглавието на главата е малко по-различно – „За гражданите на българското княжество“. Съдържанието на всяка една от разпоредбите касаещи основните права на гражданите във всяка една от четирите конституции е обяснимо различно, макар и да касае една и съща материя. Прощенията, жалбите, молбите, петициите, предложенията и сигналите са предоставяни на гражданите на страната ни като самостоятелни гаранционни способности за осъществяване на индивидуален контрол и осигуряване на законосъобразно и правилно функциониране на органите на държавната власт. В чл.84 от Търновската Конституция освен петиции, не са включени други средства за контрол.

Конституционното утвърждаване на такива с критично съдържание се случва през 1947г. с приемането на следващата конституция. Правото на молби, жалби и петиции е попълнило празнина в законодателството, съществувала през цялото време на действие на Търновската Конституция. Не е за пренебрегване и фактът, че текстовете на нормите уреждащи материята

на тези критични заявления се придвижват така да се каже все „по-напред“, или „по-нагоре“ с приемането на всяка следваща конституция – в глава Дванадесета от Търновската Конституция, в глава Осма от Конституцията на Народна република България от 6.12.1947г., в глава Трета от Конституцията на Република България от 18.05.1971 г. и в глава Втора от приетата на 13.07.1991г, действаща и до днес Конституция на Република България. Вероятно подобно символично издигане на основните права на гражданите на България и в частност правото на жалби, предложения и петиции до държавните органи, свидетелства за тях като такива с все по-нарастваща значимост.

„Всекой Български подданик“ на практика означава, че субект на този вид контрол може да бъде всяко физическо, лице, което има статут на поданик на Княжество България. А чл.54 от Търновската Конституция пояснява, кои субекти могат да се считат за такива. „Всички родени въ България, които не съ приели друго подданство, също и оние, които родени другъде отъ родителъе, български подданици, броятъ се подданици на Българското Княжество“. Т.е. субектите на този вид контрол са определяеми с оглед качеството „български поданик“. Няма изискване за пол, възраст, етническа или друга принадлежност. Чл.57 от Конституцията прокламира равенство пред закона за всички български поданици и забрана за разделение на съсловия. Чужденците могат да приемат българско поданство след утвърждаване на това от Народното събрание. По отношение на чужденците, всички, които живеят в Княжеството се ползват с граждански права според законите, а във всички останали случаи положението на чуждите поданици се определя от особени за това закони. Равенството на всички поданици пред закона им гарантира правото на контрол.

Чрез предоставено им право да подават прошения всеки български поданик може да допринесе за усъвършенстване функционирането на „надлъжните власти“. Последните могат да се разгледат като обобщен обект на този контрол - всички административни органи и длъжностни лица в администрацията на Княжеството. Специфики относно предметът на този вид контрол липсват. И след като не са поставени ограничения, отново може да се направи заключение, че той обхваща всички сфери и отрасли на държавното управление. С такъв широк диапазон контролът може да проникне навсякъде в държавната администрация за да подобри функционирането ѝ. Видно от разпоредбата на чл.106 от Търновската Конституция, на Обиновеното народно събрание е дадено правото да приема всякакви прошения и жалби. Също така то е обсъждало и приемало "разни законопроекти", "предложения за държавни заеми, за уголемяване или намаляване на съществуващите или пък налагане на нови данъци". Народното събрание е можело да "опрощава изостанали даждия (вид данък), на които прибирането се вижда невъзможно, да преглежда и одобрява ежегодния бюджет, да преглежда сметките на Върховната Сметна палата, да приема всякакъв вид жалби и прошения и да ги предава на надлежните министри за изучаване, и разни други още такива".

В лаконичния текст на чл.106 от Търновската конституция са пропуснати много пояснения, които днес обикновено се въвеждат с общите положения в дадена глава от съответен нормативен акт. Не е предвидено препращане към закон относно уредбата на общия ред, по който следва да протече производството по разглеждане и решаване на прошенията и жалбите. Включването на разпоредба, която да предвижда създаването на закон, по реда на който да се установява това право е предвидено едва в Конституцията на Народна република България от 1971г. Народното събрание изпълнява функцията на предвидените с АПК днес административни органи, или такива, които осъществяват публичноправни функции, до които би могло да се подаде жалба или прошение. Липсват дефиниции за двете понятия „прошение“ и „жалба“. Не е указан и обхвата на тяхното съдържание. „Всекакви“ предоставя възможност да се иска практически всичко.

Тук е мястото и времето да отбележим и начинът, по който е била уредена материята на „прошения“ и „жалби“ в просъществувалата до Съединението ѝ с Княжество България през 1885г. автономна провинция на Османската империя, създадена в Южна България съгласно Берлинския договор от 1878 г., Източна Румелия.

„Органическият устав на Източна Румелия е основният закон, който регламентира политическия и обществен живот в областта и нейната автономия в рамките на Османската

империя.“ Чл. 43 от Устава гласи „Всякой има право да дава на публичните власти жалби, подписани от едно или от мнозина. Само установените власти имат право да дават жалби от задружно (колективно) име.“ Подобно на нормите от Търновската Конституция текста, който урежда това производство е лаконичен. Съгласно Органическия устав областта „трябва да участва в общите разходи на Османската империя в размер на 30% от доходите си както и да внася в общия бюджет и постъпленията от митниците, пощите и телеграфите. Това сериозно накърнява платежния баланс на Източна Румелия, която през цялото си съществуване изпитва хроничен недостиг на парични средства и е принудена нееднократно да взема заеми, за да попълни дефицита си. Вследствие на многобройните данъчни задължения възниква недоволство сред населението, което то изразява чрез прошения (жалби) до Главния управител и Постоянния комитет.“ Архиви за Източна Румелия свидетелстват още и за специални контролори, които „са изпращани в различните окръзи на Източна Румелия, за да се запознаят с жалбите на недоволните от данъчното облагане, но няма сведения това да облекчава положението на населението. Всъщност, предвид тежкото финансово положение на автономната област, премахването, на който и да е от данъците само ще утежни положението на областните финанси.“

II. Индивидуален контрол на гражданите след приемане на Конституция на Народна република България

Конституцията от 6.12.1947г. урежда общественото-стопанските отношения за прехода към социализъм, държавното устройство, правата и задълженията на гражданите в Народна Република България. Чл.89 от Глава VIII, озаглавена „Основни права и задължения на гражданите“ гласи „Гражданите имат право на молби, жалби и петиции. Всеки гражданин има право да иска даването под съд на длъжностни лица за престъпления, извършени при изпълнение на службата. Гражданите имат право на обезщетение от длъжностните лица за причинените им вреди поради незаконно и неправилно изпълнение на службата“. Както и при предхождащата я конституция и тук липсва текст който да декларира, че правото на молби, жалби и петиции се осъществява по установен от закон ред. Разширен е обаче обхвата на индивидуалния контрол като са включени повече мерки за контролни въздействия. Вместо прошения гражданите на републиката разполагат с право на молби, жалби и петиции.

В правомощията на Народното събрание не се предвижда правото за приемане на всякакви молби, жалби и петиции. Различни по вид и обхват на правомощията са държавните органи в сравнение с тези в Княжество (Царство) България.

Включването на текст относно обезщетението от длъжностните лица за причинени вреди поради незаконно и неправилно изпълнение на службата е по-скоро своеобразна форма на контрол чрез реализиране на гражданска отговорност, която няколко години по-късно ще стане предмет на Закона за отговорността на държавата за вреди, причинени на граждани.

Контролът е всеобхватен и негови субекти могат да бъдат „граждани“. За разлика от Търновската конституция, където има определение за „поданик“ на Княжеството, в тази конституция липсва такова за „гражданин“ на Народна република България. Отново не са поставяни ограничения относно пол, възраст, етническа или друга принадлежност. Когато гражданите упражняват това предоставено им от конституцията право, те допринасят за усъвършенстване функционирането на административните органи. Обект на този контрол са всички административни органи и длъжностни лица в администрацията на Народна република България.

III. Индивидуален контрол на гражданите след приемане на Конституция на Република България от 18.05.1971 г.

Преходът от Народна република с представително управление до демократична, парламентарна и правова държава дава своето отражение и по отношение на индивидуалния контрол на гражданина. Чл.55 от Конституцията гласи „Гражданите имат право на молби, жалби и предложения. Това право се осъществява по реда, установен от закона.“ За първи път е предвидено създаването на закон, който да уреди производството за разглеждане на критичните заявления, свързани с дейността на администрацията. С приетия през юли 1980г.

Закон за предложенията, сигналите, жалбите и молбите (ЗПСЖМ) се създават условия, при които гражданите и организациите въздействат пряко върху всички сфери на социалното управление с цел повишаване на качеството и ефективността му. Законът осигурява на всеки гражданин и на всяка организация възможност за защита на техните права и законни интереси срещу всякакви нарушения от страна на органите на социалното управление и от действията на отделни служители и граждани. Предложенията, сигналите, жалбите и молбите на гражданите и организациите са важно средство за усъвършенстване и демократизиране на социалното управление и на упражнявания контрол върху държавните и обществените органи. Те служат за укрепване на законността, за разширяване участието на гражданите и организациите в социалното управление, както и за защита на техните права и законни интереси. Тези средства за контрол са важен източник на информация за функционирането на всяко звено от социалното управление на обществото и дават възможност на всеки гражданин да разкрива недостатъците в дейността на държавните и обществените органи и на отделни служители. Гражданите могат и да предлагат мерки за усъвършенстване на социалното управление. Характерно за индивидуалния контрол по реда на Закона за предложения, сигнали, жалби и молби на гражданите е, че той намира приложение когато не се прилагат Законът за административното производство (ЗАП), Законът за административните нарушения и наказания (ЗАНН) и Законът за Върховния административен съд (ЗВАС). Жалби, молби, предложения и сигнали се подават до всички органи, по всички въпроси на социалното управление, като няма установена форма за тяхното подаване (може устна и писмена форма), няма и срок за подаване. Сигнали и жалби не се решават от органа, срещу когото са написани, а подадените жалби до некомпетентните органи се изпращат служебно по компетентност. Сезираните органи трябва да решат въпроса в кратки срокове и в писмен вид, При изпълнение на решението трябва да се премахнат вредните последици, причинени от незаконните или неправилните действия. Изпълнението на закона се възлага на Министерския съвет.

IV. Индивидуален контрол на гражданите след приемане на Конституция на Република България от 13.07.1991г.

Понастоящем правото на гражданите да подават предложения, сигнали и жалби се основава на чл. 45 от Конституцията, съгласно, който "Гражданите имат право на жалби, предложения и петиции до държавните органи". Това право спада към основните права на гражданите и принадлежи на всеки гражданин. Упражняването му дава възможност на гражданите да участват в работата по управлението на страната и не е ограничено със срок. Участието на гражданите в управлението на държавата се отнася към основополагащите им права и може да се определи като един от основните механизми, чрез които се осъществяват взаимоотношенията между държава и граждани. Това право се отнася и към политическите права на гражданите и непосредствено изразява народния суверенитет и демократизма на властта.

В АПК е заложено водещо положение на „разглеждането и решаването на предложенията и сигналите на гражданите и организациите, като те намират своето място още във втората точка на чл. 1, непосредствено следвайки основното производство на всеки един административен процес - издаването, оспорването и изпълнението на административните актове.". Самото производството по разглеждане и решаване на предложения и сигнали, се откроява ярко от останалите административни производства, включени в АПК и това дава основание да бъде характеризирано като „публичноправно“, „нетипично в общия административен процес“, „легитимационно“, „контролно“, „отворено“, „извън обсега на съдебния контрол“, „с единен процесуален ред за разнопосочни правни цели“. До появата му, с влизането в сила на АПК (Обн., ДВ, бр. 30 от 11.04.2006 г., в сила от 12.07.2006 г.) е съществувала реална необходимост от едно съвременно, общо производство за разглеждане на молби и жалби, което да обезпечи реализирането на правата и задълженията на физическите и юридическите лица при взаимоотношенията им с администрацията. Действието на ЗПСЖМ отпада с влизането в сила на АПК тъй като съдържанието му не е съответствало на промените в статуквото – основно изменение на обществените отношения и структурите на държавната власт. В резултат на това не са се образували административни производства и не се

постановявали административни актове. По този начин целта на ЗПСЖМ за осъществяване на граждански и обществен контрол, не се е постигала. Това е довело до необходимостта от създаване на нова, по-точна и гъвкава процедура, регламентираща реда за подаване на предложения и сигнали, производствата и сроковете за произнасяне на компетентните административни органи.

В развитите демократични държави институтът на предложенията и сигналите е важна част от правния статут на гражданите и едновременно с това по своята същност оказва влияние върху дейността на органите на държавната власт. Върховният административен съд разглежда производството по предложения и сигнали като „вид административно обслужване на гражданите, което е свързано с усъвършенстването на дейността на административните органи.”

На международно ниво институтът на предложенията и сигналите намира правно основание в текстовете на редица международни актове. Всеобщата декларация за правата на човека и Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи съдържат текстове с правна уредба на жалби и петиции на гражданите. Според друг международен акт - Хартата на основните права на Европейски съюз, „всеки гражданин на Съюза, както и всяко физическо или юридическо лице, което пребивава или има седалище според устройствения му акт в държава-членка, има право да отправя петиции до Европейския парламент“. По силата на Договора за функциониране на ЕС „всеки гражданин на Съюза и всяко физическо или юридическо лице, което пребивава или има седалище на територията на държава-членка, имат право да отправят индивидуално или съвместно с други граждани или лица, петиция до Европейския парламент /ЕП/ по въпроси, които се отнасят до областите на компетентност на Съюза и които го засягат пряко“. (чл. 227).

Всичко това свидетелства за производството по разглеждане и решаване на предложения и сигнали като такова с все по-нарастваща значимост. Заедно със заобикалящият ни свят и правото се променя сравнително динамично. Догонването става бавно и промените, като че ли изпреварват корекциите с които законите се опитват да се адаптират към статуквото. По-гъвкаво, адекватно и бързо адаптиращо се законодателство, прозрачност и еднаквост на процедурите по това производство са ключови моменти към усъвършенстването му.

WEN-SSS-L-09

THE NOTION OF „CONSUMER” IN LAW

Mikael Chakaldzhiyan PhD student

Department of Public Law,

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: 0878757935

E-mail: mchakaldziyan@uni-ruse.bg

Abstract: *The article examines the quality/consumer ratio in each individual case as referred to the concept of the consumer in the law of the Republic of Bulgaria, in the direction from private to general. For this purpose, the consumer definition is considered as per the Consumer Protection Law and other laws referring to this volume of the latter. In an attempt to clarify the consumer concept in consumer law, there has been considered part of the legal framework in the field of insurance, energy, water supply. There is a review of normative acts regulating consumer relations in European Union countries.*

Keywords: *consumer, consumer concept, consumer protection law, consumer law, quality consumer*

The paper is awarded with "Best Paper" Crystal Prize - 58th Science Conference of Ruse University, Bulgaria, 2019, ISBN 978-954-712-753-1.

SUBROGATION IN RESULT OF *DATIO IN SOLUTUM*³⁹

Ognyan Maladzhikov, PhD Student

Private Law Department, Faculty of Law

“Angel Kanchev” University of Ruse, Bulgaria

Junior judge at Silistra district court

E-mail: omaladzhikov@uni-ruse.bg

Abstract: *The usual and typical way for extinguishing the obligation is by proper execution of the debt. If the obligee agrees, he can be offered and given something else by the obligor instead (datio in solutum). This results in extinguishing the obligation. If the third party had a legal interest to do so, they would subrogate into the creditor's rights against the debtor. The paper examines the answer to the following question: Can a third party, who has a legal interest, use datio in solutum to extinguish the obligor's debt and thus to subrogate into the creditor's rights?*

Keywords: *Subrogation, datio in solutum.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Изпълнението от длъжника е типичният и основен способ за погасяване на облигационните задължения. Законът за задълженията и договорите в чл. 73 позволява задължение, което не е поето с оглед личността на длъжника, да бъде изпълнено от трето лице дори против волята на кредитора. В случай че третото лице е имало правен интерес да стори това, то се суброгира в правата на кредитора – чл. 74 от ЗЗД. Така, въпреки изпълнението, задължението на длъжника продължава да съществува, но вече в полза на третото лице.

В отклонение от принципа, че изпълнението трябва да е точно, чл. 65, ал. 1 от ЗЗД допуска длъжникът да даде нещо друго вместо да изпълни точно, стига кредиторът да е съгласен с това.

Настоящият доклад разглежда въпроса дали третото лице може да погаси чуждото задължение, като даде нещо друго на кредитора, вместо дължимото, и дали ще се суброгира в неговите права, ако са налице останалите предпоставки на чл. 74. Освен общо теоретично значение за облигационното право, отговорът на този въпрос би намерил широко приложно поле сред търговците, при които, заради наличието на свързани лица, често се наблюдава изпълнение на чужд дълг, а получаването в изпълнение на нещо различно от дължимото нередко е предпочитано от кредиторите пред риска да не получат нищо.

В настоящата статия латинският израз *datio in solutum* ще бъде използван като синоним на даване вместо изпълнение, за да не се товари изказът. Там където се споменава кредитор, длъжник и трето лице, без уточнение на кое вземане/задължение и спрямо кого, се има предвид ролята им в комплекса от правоотношения в рамките на чл. 73 и 74 от ЗЗД. Ако не е посочен нормативният акт към дадена разпоредба, става въпрос за ЗЗД.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Според авторитетното становище на проф. Калайджиев⁴⁰, суброгация настъпва само при изпълнение, но не и при другите погасителни способи, в които влиза и *datio in solutum*. Обратното становище противоречи на чл. 74, който визира само изпълнението. И тъй като суброгацията е изключение от принципа, че изпълнението има погасителен ефект, разпоредбата, която я урежда, не може да се тълкува разширително или да се прилага по аналогия. Друг аргумент, с който се отрича суброгацията в тези случаи е, че така кредиторът ще придобие привилегировано положение спрямо останалите кредитори на длъжника.

³⁹ Докладът е с оригинално заглавие на български език „Суброгация след даване вместо изпълнение“

⁴⁰ Калайджиев, А. (2010). Облигационно право. Обща част. София: Сиби, с. 297.

Същото се поддържа и в най-новата ни литература по въпроса, която съзира привилегировано положение, но не на кредитора, а на третото лице спрямо останалите кредитори на длъжника⁴¹.

Отмененият ЗЗД също е давал възможност задължението да бъде изпълнено от трето лице – чл. 143, както и длъжникът да даде нещо друго в изпълнение – чл. 150, но за разлика от сега действащия закон, който регламентира само законната суброгация, в отменения изрично са били уредени двете ѝ разновидности: договорна и законна – чл. 156-158. В тогавашната доктрина също се среща становището, че законът не допуска третото лице да погаси чуждия дълг чрез даване вместо изпълнение⁴², но в същото време се казва, че плащането на кредитора при договорна суброгация е допустимо да се извърши чрез всяка престация, стига кредиторът да е съгласен⁴³. Ясно личи противоречието в тезите на конкретния автор, който не дава становище дали за законната суброгация важи същото като за договорната. Вижда се, че за изследването е важен отговорът на въпроса дали изобщо е допустимо третото лице да погаси чуждия дълг чрез даване вместо изпълнение.

Проф. Марков⁴⁴ счита, че няма пречка кредиторът, чийто интерес е водещ, „да се съгласи да получи вместо дължимото нещо друго, но не от длъжника, а от трето лице.“ Предимството, което той би получил пред останалите кредитори на длъжника, е в хипотезата на евентуална неплатежоспособност на последния и се изчерпва с получаването на някаква ценност, докато останалите кредитори не са приели да бъдат удовлетворени с нещо друго. Но така би действал всеки предвидлив кредитор, който полага грижа за събиране на вземанията си, а интересите на останалите кредитори в случай на несъстоятелност са защитени от недействителността по чл. 646 или 647 от ТЗ.

Колкото до тезата, че чл. 74 изключва разширителното тълкуване на термина „изпълнение“, понеже установява изключение от общ принцип, проф. Марков противопоставя три аргумента⁴⁵. Първият е, че разширителното тълкуване предполага разминаване между буквата и логическия смисъл на текста. Такова разминаване няма, когато един термин има тясно и широко значение. При липса на друго указание, едно от правилата за граматическо тълкуване изисква да се предпочете широкото значение на термините⁴⁶. Тясното значение на изпълнението се извлича от чл. 63, ал. 1 от ЗЗД: то трябва да е точно. Широкото значение черпи основанията си от систематическото и историческото тълкуване на разглежданите институти. По сега действащия ЗЗД даването вместо изпълнение се разглежда като един от проблемите на изпълнението: раздел III, „Действия на задълженията“, т. 1 „Изпълнение“; а не сред останалите способи за погасяване на задълженията, уредени в Раздел V на Общата част на закона. Действително то се различава от точното изпълнение. Престирано е нещо съвсем различно по предмет и затова е необходимо съгласието на кредитора. Но за разлика от останалите погасителни способи, именно осъществяването на престация е сходството с точното изпълнение. Тази прилика – сходни факти със сходни последици, е отредило систематичното място на *datio in solutum* непосредствено до точното изпълнение, отнесени общо към института на изпълнението. Оттук, според проф. Марков, идва основанието терминът изпълнение да се схваща в широкия смисъл, включващ двата погасителни способа.

Проф. Марков отбелязва още, че и в отменения ЗЗД могат да се намерят същите аргументи. Чл. 141 от ЗЗД-отм. съдържа изброяване на способите за погасяване на задълженията, като първият от тях е „плащане“. Основна предпоставка за суброгацията по чл.

⁴¹ Герджиков, О. и др. (2018). Обезпеченията в материалното и в процесуалното право. София: ИК „Труд и право“, 141-142.

⁴² Тончев, Д. (1930). Коментар върху Закона за задълженията и договорите. Том пети. София: Кн-ца Ц.Н.Чолаковъ. 247-248

⁴³ Тончев, Д. (1930). Коментар... Том шести. с. 54

⁴⁴ Марков, М. (2012). Даване вместо изпълнение. София: Сиби, с. 202 и 276

⁴⁵ Пак там, 276-278

⁴⁶ Вж. цитирания от проф.Марков източник: Павлова, М. (2002). Гражданско право. Обща част. София: Софи-Р, с. 133

156 от ЗЗД-отм. е било плащане от третото лице⁴⁷. В чл. 150 от ЗЗД-отм., намиращ се в раздела за плащането, е посочена възможността кредиторът да се съгласи да получи в изпълнение нещо друго вместо дължимото. Наложило се е разбирането, че терминът „плащане“, използван в ЗЗД-отм., е синоним на „изпълнение“. На онзи етап „законодателят не е провеждал разлика между изпълнение и даване вместо изпълнение, уреждайки ги все като „плащане“ – основният погасителен способ.“

Вторият аргумент на проф. Марков също черпи основание от историческото тълкуване на уредбата. Отмененият ЗЗД – в чл. 158, регламентира изчерпателно основанията за законна суброгация, докато действащият закон съдържа общо правило в чл. 74 и редица специални хипотези. Щом законодателят е искал да разшири приложното поле на законната суброгация, нелогично е по отношение на предпоставките за допускането ѝ да поставя ограничения, сведени до точно или частично изпълнение.

Третият аргумент, посочен от професора, се основава на целта на закона и тя е удовлетворяване на кредиторския интерес. Щом тази цел е постигната чрез престацията на третото лице, макар и с известни отклонения, то законът му дължи суброгация в правата на удовлетворения кредитор.

Становището на проф. Марков следва да бъде споделено, тъй като е убедително аргументирано, а в негова подкрепа да се допълни и посочи следното:

От сравнителноправно гледище в немското право *datio in solutum* също е уредено в частта за изпълнението, в § 364-1⁴⁸ от Германския граждански законник (ГГЗ), непосредствено след § 362 и 363 BGB, които засягат точното изпълнение⁴⁹. Но характерното за всички разпоредби, които се отнасят до суброгацията⁵⁰, е, че акцентът не е върху изпълнението, а върху удовлетворението на кредитора. То е предпоставката третото лице да въспи в правата му, а не точното изпълнение към него.

Изглежда, че немският закон не оставя място за спор дали даването вместо изпълнение е надлежен погасителен способ за суброгация, щом кредиторът е удовлетворен от престацията на третото лице. Това разрешение в ГГЗ иде да ни покаже, че за да се избегне буквалното тълкуване, е необходимо разпоредбите да се формулират максимално абстрактно, като се акцентира върху преследваната цел. В противен случай, за да се постигне тя, казуистично формулираните разпоредби трябва да бъдат тълкувани разширително, както е в случая с нашия ЗЗД и термина „изпълни“ в чл. 73 и 74, за който няма разумно обяснение защо трябва да се тълкува стриктно, в смисъла на „точно изпълнение“.

Що се отнася до първоизточниците на отменения ЗЗД: в Италианския граждански кодекс, както и във френския (ФГК), даването вместо изпълнение също е систематично уредено в частта за изпълнението⁵¹. И двата кодекса използват термин за изпълнението, чийто

⁴⁷ Чл. 156 от ЗЗД-отм.: „Заместването на кредитора въ правата му от трето лице, което плаща, бива по съглашение или по закона.“

⁴⁸ Разпоредбата на § 364 (1) гласи: „Задължението се погасява, ако кредиторът приеме изпълнение, различно от дължимото.“ На немски език: „Das Schuldverhältnis erlischt, wenn der Gläubiger eine andere als die geschuldete Leistung an Erfüllung statt annimmt.“

⁴⁹ В Книга 2 на ГГЗ, Раздел 4 е озаглавен „Погасяване на задълженията“. Структуриран е така: Дял 1 „Изпълнение“, включващ разпоредби § 362-371; а следващите погасителни способности са в: Дял 2 „Влагане на хранение“, Дял 3 „Прихващане“, Дял 4 „Опощаване“.

⁵⁰ Вж. § 268, § 426, § 774, § 1142-1143, § 1224-1225 от ГГЗ, като пример § 268 (3) „Доколкото третото лице е **удовлетворило** кредитора, вземането преминава към него“, на немски: „Soweit der Dritte den Gläubiger **befriedigt**, geht die Forderung auf ihn über. Der Übergang kann nicht zum Nachteil des Gläubigers geltend gemacht werden.“ Die Befriedigung – удовлетворение.

⁵¹ Във ФГК, преди реформата от 2016 г., чл. 1234 изброява погасителните способности, първият от които е „Чрез **плащане**“ (на френски „Par le **paiement**“); Раздел I „Du Paiement“ е от чл. 1235 до 1248, регламентиращ в чл. 1243 даването вместо изпълнение. Непосредствено следва Раздел II „**Плащане** със суброгация“ (на френски „Du **paiement** avec subrogation.“) чл. 1249-1252. Paiement – буквално *плащане*, но очевидно е, че следва да се разбира като *изпълнение*.

В Италианския граждански кодекс от 1942 г. даването вместо изпълнение е в чл. 1197, който се намира в Книга Четвърта „За облигациите“, Глава II „Изпълнение на задълженията“, Раздел I „Общи разпоредби“ чл. 1176-1200. Непосредствено следва Раздел II „**Плащане** със суброгация“ (на италиански „Del **pagamento** con

буквален превод е „плащане”. Същият е използван в разпоредбите за суброгацията. Това обяснява защо отмененият ЗЗД ползва същия език. Известно е, че съставителите на българския закон са взаимствали текстовете най-вече от италианския кодекс, който пък е основан на френския. Че под „плащане” следва да се разбира изпълнение е видно и от реформата на ФГК от 2016 г., в който, след общите разпоредби за „плащането”, е добавен подраздел: „Специални разпоредби за паричните задължения”⁵². Очевидно общият раздел „За плащането”, включващ *datio in solutum*, няма предвид само и единствено паричните престации, за които терминът се прилага в буквалния му смисъл, а има значенето на изпълнение.

Какво казва доктрината ни от времето на стария ЗЗД? Спомена се по-горе, че се провежда разлика между възможността изобщо третото лице да плати чуждия дълг, от една страна, и от друга, да стори това със суброгация. Първата алинея на чл. 143 от ЗЗД-отм. се отнася за трето лице, което има интерес в погасяването на дълга, като един създаден или един поръчител. Тази норма е в корелация с чл. 158, ал.3 от ЗЗД-отм., касаещ заместването в правата на кредитора по силата на закона „в полза на тогава, който, като е задължен с други или заради други за заплащането на дълга, е имал интерес да го изплати”. Ал. 2 на чл. 143 от ЗЗД-отм. не изисква интерес у третото лице, за да е допустимо плащането, но тогава няма да настъпи ефектът на законната суброгация. Счита се, че законовата норма в този член изисква точно изпълнение и „третото лице не може да предложи на кредитора да му даде друга вещ вместо дължимата”⁵³. Излиза, че законна суброгация не може да настъпи от даване вместо изпълнение.

В същото време, без да е аргументирано в какво се състои разликата, допуска се при договорната суброгация (в хипотезата на съглашение между третото лице и кредитора – чл. 157, ал. 1 от ЗЗД-отм.) погасяването да се извърши с даване на „всяка престация стига този последния да се съгласи...Такъв начин на плащане в нищо не вреди на длъжника; за него е безразлично, как е наплатен кредиторът; и на стария, и на новия кредитор той все е длъжник. Важното в случая е, да се констатира намерението на кредитора и на третото лице; а то е: че са били съгласни да направят заплащането със суброгация”⁵⁴.

Според проф. Венедиков⁵⁵, законна суброгация може да настъпи след приемане от кредитора на *datio in solutum*.

Понастоящем съдебната практика не избилства от казуси по приложението на чл. 65 във връзка с чл. 73 или чл. 74 от ЗЗД.

В Решение № 196 от 31.01.2014 г. по т.д. № 3071/13 на СГС съдът намира, че третото лице, бидейки залогодател, обезпечаваш чужд дълг, е встъпил в правата на банката кредитор, след като ѝ е прехвърлил правото на собственост върху свои недвижими имоти за погасяване на паричното задължение на главния длъжник.

В Решение от 14.10.2011 г. по в.т.д. № 322/11 г. на ОС Стара Загора съдът приема, че задължението на наемателя към наемодателя е изпълнено от третото лице – пренаемател, чрез даване вместо изпълнение, тъй като последният е престирали паричната равностойност на уговорената в натура наема цена. Това е станало чрез пощенски запис, който е приет от кредитора наемодател. Съдът намира, че с изплащане на сумата по пощенския запис, наемодателят се е съгласил да получи нещо друго, вместо дължимата в натура наемна цена.

ИЗВОДИ

surrogazione“) чл. 1201-1205. *Pagamento* – *плащане* явно се използва като синоним на *adempimento*, чийто буквален превод е *изпълнение*. Например в чл. 1188, който регламентира на кого следва да се изпълни, се използва *pagamento*. Но не само в тази разпоредба е така, а също и в много други от общите разпоредби за изпълнението.

В стария Италиански гр.кодекс от 1865 г. положението е идентично с френския кодекс: вместо *изпълнение*, погасителният способ е преведен буквално в чл. 1236 като *плащане*, а по нататък общите разпоредби за *плащането* (чл. 1237-1250), уреждат даването вместо изпълнение – чл. 1245.

⁵² Вж. чл. 1343 от реформирания (2016) ФГК.

⁵³ Тончев, Д. (1930). Коментар...Том пети, с. 247

⁵⁴ Тончев, Д. (1930). Коментар...Том шести, 54-55

⁵⁵ Венедиков, П. (1938). Встъпването в правата на удовлетворения кредитор в римското и българското гражданско право. –Годишник на Софийския университет. Том 33, с.93

Въпросът дали третото лице може да удовлетвори кредитора, като му даде нещо друго вместо дължимото, винаги е бил дискуссионен: както по времето на отменения 33Д, така и понастоящем. Становището, което отрича тази възможност, се основава на стриктното тълкуване на термина „изпълнение“, използван в чл. 73 и чл. 74 от 33Д – в смисъла на точно изпълнение, така както изисква чл. 63, ал. 1. Не е ясно обаче кои ценности или чии субективни права защитава това ограничение. На другия полюс е широкото тълкуване, разглеждащо *datio in solutum* като част от института на изпълнението. От това становище безспорно се ползват както кредиторът, така и третото лице, без да се засягат интересите на длъжника. Ако са налице и останалите предпоставки на чл. 74, третото лице ще встъпи в правата на удовлетворения кредитор. Акцентът трябва да се постави именно върху кредиторското удовлетворение, а не върху начинът, по който бива постигнато то. Историческото, сравнителноправното и систематическото тълкуване подкрепят този извод. Съдебната практика също.

REFERENCES

- Gerdzhikov, O. et al. (2018). Obezpecheniyata v materialnoto i protsesualnoto pravo. Sofia: „Trud i pravo“ press (**Оригинално заглавие:** Герджиков, О. и др., 2018. Обезпеченията в материалното и процесуалното право. София: ИК „Труд и право“)
- Kalaydzhiev, A. (2010). Obligatsionno pravo. Sofia: Siby press (**Оригинално заглавие:** Калайджиев, А. Облигационно право. София: Издателство „Сиби“.)
- Markov, M. (2012). Davane vmesto izpalnenie. Sofia: Siby press (**Оригинално заглавие:** Методи, М., 2012. Даване вместо изпълнение. София: Сиби)
- Pavlova, M. (2002). Grazhdansko pravo. Obshta chast. Sofia: Sofi-R press (**Оригинално заглавие:** Павлова, М. (2002). Гражданско право. Обща част. София: Софи-Р)
- Tonchev, D. (1930). Komentar varhu Zakona za zadalzheniyata i dogovorite. Vol V. Sofia: Ts.N.Cholakov bookstore (**Оригинално заглавие:** Тончев, Д., 1930. Коментар върху Закона за задълженията и договорите. Том пети. София: Книжарница Ц.Н.Чолаковъ)
- Tonchev, D. (1930). Komentar varhu Zakona za zadalzheniyata i dogovorite. Vol VI. Sofia: Ts.N.Cholakov bookstore (**Оригинално заглавие:** Тончев, Д., 1930. Коментар върху Закона за задълженията и договорите. Том шести. София: Книжарница Ц.Н.Чолаковъ)
- Venedikov, P. (1938). Vstavane v pravata na udovletvoreniya kreditor v rimskoto i balgarskoto grazhdansko pravo. –Godishnik na Sofiyskiya universitet. Vol 33 (**Оригинално заглавие:** Венедиков, П. (1938). Встъпването в правата на удовлетворения кредитор в римското и българското гражданско право. –Годишник на Софийския университет. Том 33)

URL:

- German civil code (Германски граждански законник) < https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/ > (last access on 22.08.2019, последно посетен на 22.08.2019);
- French civil code, before 2016 reform (Френски граждански кодекс, преди реформата от 2016) <https://fr.wikisource.org/wiki/Code_civil_des_Fran%C3%A7ais_1804/Texte_entier>, (last access on 23.08.2019, последно посетен на 23.08.2019);
- French civil code, after 2016 reform (Френски граждански кодекс, след реформата от 2016) <<http://codes.droit.org/CodV3/civil.pdf>>, (last access on 23.08.2019, последно посетен на 23.08.2019);
- Italian civil code, 1942 (Италиански граждански кодекс, от 1942): <<https://www.altalex.com/documents/news/2015/01/08/delle-obbligazioni-in-generale>> (last access on 23.08.2019, последно посетен на 23.08.2019);
- Italian civil code, 1865 (Италиански граждански кодекс, от 1865): <https://archive.org/stream/codiceciviledel00italgoog/codiceciviledel00italgoog_djvu.txt> (last access on 23.08.2019, последно посетен на 23.08.2019)

PROTECTION. LABOR LAW ASPECTS⁵⁶

Svetlana Basheva – PhD Student

Department of Private Law, Law Faculty

University of Ruse “Angel Kanchev”

Tel.: +359 888 412 133

E-mail: sbasheva@uni-ruse.bg

Abstract: *It is considered essential for law enforcement to understand the meaning of the “words” used when dealing with normative acts, as well as knowing how to apply those words. I have made an attempt here to briefly offer a clarification of the meaning and origin of the word “protection” compared to a similar word in meaning and application - “security”. In everyday life situations both words are synonyms and they have almost identical meaning. However, distinction between the two words should be made in the legal context based upon the circumstances in which they are applied, as well as, the legal consequences to which they relate. The article makes a brief comparison of their usage in an attempt to clarify their application, so that both words could be used appropriately in the context of labor law*

Keywords: *labor law, protection, security*

ВЪВЕДЕНИЕ

Във връзка с правилното използване и прилагане на нормативните актове и поради тяхното голямо многообразие е необходимо да се обвърже знанието за правото със знание за „думите“, които изграждат съдържанието на разпоредбите. В повечето случаи понятията - "лексема" и "дума" обозначават един и същ езиков факт. Лексическо значение на думата е нейното съдържание, отразяващо се в съзнанието. Не всяка дума е лексема. Лексемата е значеща дума, която указва и обозначава понятия за нещата. Знанието за „думите“ (схващани в тесен смисъл като лексеми) в правото дава възможност да тълкуваме техния точен смисъл, да определим общата им същност, с оглед тяхното значение. Правилното използване на думите в точния им смисъл ще доведе до увеличаване ефективността при прилагане на правото, ще даде възможност за тяхната прегледност и правилно систематизиране. В резултат на това гражданите, техните организации и органите по-лесно ще успяват да установят приложимото право и да спазват писаните правила за поведение. Следва да разграничаваме и „дума“ от „понятие“. Понятията изграждат смисъла и значението на термините в юридическия език.“ Понятието е форма на отразяване на правото - от реалната действителност, в представи и съждения. Чрез понятията се достига до същността на явленията и процесите и става възможно обобщаването на техните съществени признаци.“ (Dimova-Severinova D., 2017)

ИЗЛОЖЕНИЕ

Държавата е тази, която установява правила за поведение, която следи за тяхното спазване, която гарантира здравето, живота, неприкосновеността на своите граждани и им дава възможност за защита в случаите, когато това е необходимо. Държавата е тази, която е задължена да осигури закрила и защита на своите граждани. Това задължение държавата реализира, посредством установяването на позитивното право и полагането му в източници на правото. С оглед на това е необходимо на първо място да разграничим нейните закрилни и защитни функции, като съпоставим думите „закрила“ и „защита“, между които съществува

⁵⁶ Докладът е представен на студентската научна сесия на Юридическия факултет на РУ „Ангел Кънчев“ 2019 в секция Частноправни науки с оригинално заглавие на български език: ЗАКРИЛА. ТРУДОВОПРАВНИ АСПЕКТИ.

словесна близост, както и близост в тяхното граматическо използване във връзка с приложението им.

Основният нормативен акт уреждащ трудовите отношения е Кодекса на труда. Думите „закрила“ и „защита“ са използвани конкретно в разпоредби на гл. XV и глава XVI, но като цяло много други разпоредби целят „закрила“ и „защита“ като правен резултат. В позитивното право не е направено разграничение между двете думи, а самото им практическо приложение определя съдържанието на нормативните разпоредби, в които те се използват. Значението на думата „закрила“ в речника на българския език се свързва с: „проява, действие, което предпазва от нещо неприятно, опасно или което гарантира сигурност, защита, покровителство, закрилничество“ (Bulgarian Language Dictionary, 1987). Българският етимологичен речник посочва като основна думата „крило“, а думата „закрила“ като производна на основната, образувана с представка и значение: „взимам някого под покровителство, закрилям“ (Georgiev Vl., Galabov Iv., Zaimov J., Ilcev St., 2007). Съществено внимание трябва да се обърне на това, че думата „закрила“ се свързва с „предпазване“, „гарантиране“, „покровителство“, от където се предполага, че закрилата цели предотвратяване настъпването на неблагоприятни последици за субектите и има предварителен характер. Юридическата закрила се схваща като специално закрепени законодателни правни средства, посредством които се гарантира законността.

Думата „защита“ в речниците на българския език разкрива повече значения, които отразяват различните нюанси на нейното употребление: „защитаване, отбраняване на някого или нещо с бой, борба; застъпване на някого или нещо с дела или доводи, отстояване на интересите или правото на някого, нещо, защитаване, застъпничество, покровителство; защитаване на страна при съдебен процес; публично отстояване на постановки в научен труд, проекти и др. пред упълномощен за тази цел състав лица; самото слово с което става това застъпване, защитаване на някого или отстояване на научни постановки; сигурно безопасно място, убежище прикритие; средство, което пази от опасност или неприятност“ (Bulgarian Language Dictionary, 1987). Етимологията на думата свързва нейния произход с глагола „защитя“, от съществителното „щит“ (Georgiev Vl., Galabov Iv., Zaimov J., Ilcev St., 2007). Защитата представлява гаранция за безопасност от нещо или на някого, или поредица от действия и мероприятия, които осъществяват тази гаранция. Защитата е насочена срещу вече извършено нарушение. За разлика от закрилата, която се реализира, за да не се допусне нарушение, защитата има последващ характер и се прилага след като вече е извършено нарушение. Защитата представлява правна възможност или право за възстановяване на законността, премахване на правните последици от нарушение, привличане към отговорност на виновните лица, както и други последици от неговото извършване. Обект на „защита“ са нарушени права, върху които е извършено неправомерно посегателство. Осъществяването на защитата включва реализацията на различните видове юридическа отговорност и води до правни последици свързани с лишаване на правонарушителя от субективни права или възлагането на юридически задължения.

Съществено е значението и приложението на думата „закрила“ в трудовото право. Общата насоченост на уредбата на трудовите отношения е отправена към закрила на наемния труд като изключителна ценност, присъща само на човека. Уредбата на трудовите отношения обхваща целия цикъл от тяхното възникване на някое от изчерпателно предвидените основания, процеса на осъществяване на трудовата дейност, тяхното прекратяване и способите за защита при незаконно прекратяване.

Конституцията постановява както „закрила“, така и „защита“ на трудовите отношения. Закрила на труда е основен принцип на трудовото право и се извежда от преамбюла и чл. 16 на Конституцията на Република България. Основна функция на трудовото право е закрилната функция. Тя обслужва предимно интереса на работниците и служителите, но в известна степен обслужва и интереса на работодателя. Тя се изразява в създаването на минимални условия като гаранция във връзка с полагането на труд. Този законоустановен минимум не може да бъде нарушаван и не може да бъде уговарян от страните в посока по-неблагоприятна от установеното в законодателството. Държавата е тази, на която е възложено от върховния закон да се грижи и да защитава труда като едно голямо благо (общо или лично), чрез правната

уредба, която урежда трудовите отношения. В самите нормативните актове, които уреждат тези отношения законодателят използва термините „закрила“ и „защита“ като отчита социалните аспекти на нормите, които ги уреждат.

Закрилата на труда означава „закрила“ и „защита“ на лицата, които го полагат по трудово правоотношение, чрез създаване задължения на субектите - страни по него. В изпълнение на закрилната си функция държавата застава на икономически по-слабата страна в трудовото правоотношение - работника или служителя като създава за другата страна - работодател посредством правни норми задължения свързани със запазване физическата същност на човека, с предоставяне на такива условия за използване на работната сила, че тя да не бъде увредена. Трябва да се защити този, който отдава труда си други му, поради което посредством императивни норми се установява задължение за безопасни и здравословни условия на труд, закрила на уязвимите категории лица, относително определени императивни разпоредби свързани с максимална продължителност на работното време, минималния размер на отпуска, който се предоставя за възстановяване, трудово възнаграждение за предоставената работна сила, основанията за прекратяване на трудовото правоотношение и др.

Закрилната функция на нормативната уредба на трудовите отношения е обща за всички работници и служители. Трудовото законодателство предвижда и специална закрила по отношение на определени категории работници и служители, които се намират в по-уязвимо положение от останалите и се нуждаят от закрила с по-висок интензитет. Тази специална закрила уредена в гл. XV на Кодекса на труда и др. отчита спецификите на носителя на работната сила и свързаните с това особености при полагане на труда – различия по възраст, пол, увреждания, които водят до намалена работоспособност. Това са непълнолетните, лицата с намалена работоспособност и жените, в период, в който се намират в по-деликатното състояние на бременност, раждане и полагане на грижи за малко дете. Общата закрила на труда е предвидена спрямо всички работници и служители, а специалната закрила поставя в по-благоприятно положение тези работници и служители, които я получават спрямо останалите работници и служители. По този начин юридически се изравнява фактическото им положение с това на останалите. Правните разпоредби уреждащи специалната закрила се прилагат вместо общата закрила като по въпросите, по които не е установена специална закрила се прилагат общите разпоредби на закрилата на труда.

По време на съществуване на трудовото правоотношение работниците и служителите слабо защитават своите права, под страх от оставане без работа. Когато обаче правоотношението е прекратено против тяхното желание, те няма какво да изгубят и прибегват към използване на всички предвидени от закона механизми за защита. Правната защита представлява съвкупност от правни средства за защита срещу прекратяване на трудово правоотношение, когато това е станало въпреки желанието на работника или служителя да остане на работа. Тогава законът предвижда средства за защита срещу незаконно уволнение като израз на защита на конституционно закрепеното в чл. 48 , ал. 1 на Конституцията право на труд. Предоставени са два основни способа, с които работниците и служителите да се защитят, ако считат, че уволнението е незаконно - да се обърнат към работодателя и/или към съда. И при прекратяване на трудовото правоотношение е предвидена необходимост от по-засилена закрила на някои работници и служители. Загубата на доход по различен начин засяга различните категории работници и служители. Отново законодателят отчита по-уязвимото положение на някои от тях като посредством института на предварителната закрила при уволнение осигурява възможност за лицата, които имат право да продължат да работят. Предварителната закрила се осъществява преди да се прекрати трудовото правоотношение. Тя бива относителна и абсолютна. Относителна е закрилата, при която прекратяването на правоотношението се предхожда от разрешение на държавен или синдикален орган, което представлява условие за законосъобразно прекратяване на трудовия договор. Даденото разрешение обаче, не прави прекратяването законосъобразно във всички случаи. Прекратяването може да е незаконосъобразно на друго основание и да се търси неговата защита. Трудовото ни законодателство познава и абсолютната закрила, с която се ползват категории работници и служители, за които степента на закрила е още по-голяма. При

абсолютната закрила прекратяване на трудовото правоотношение за правоимащите работници и служители е предвидено само на изрично посочени основания като при останалите прекратяване не се допуска.

ИЗВОДИ

Общата насоченост на уредбата на трудовите отношения е ориентирана към закрила на наемния труд като ценност. От извършения кратък анализ на уредбата на трудовите отношения и използването, и приложението на думата „закрила“ в нея, и съпоставянето ѝ с думата „защита“, приемам, че конституционно установената „закрила“ на правото на труд като цяло съдържа в себе си и неговата „защита“ в случаите на нежелано лишаване от конституционно установено право, поради незаконно уволнение. Цялостната и последователна закрила на това право се осъществява от държавата и представлява съществена юридическа гаранция като по този начин се постига пълно реализиране на правото на труд, признато и установено като основно право на гражданите.

REFERENCES

Bulgarian Language Dictionary (1987), Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia

Dimova-Severinova, D., (2017). Legal argumentation as part of the categories of the common theory of law 2017, Ruse, Bulgariya

Vl. Georgiev, Iv. Galabov, Y. Zaimov, St. Ilchev (1971), *“Bulgarian Etiological Dictionary”*, Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia

Mrachkov, V. (1971), *“Legal Protection Against Unlawful Withdrawal”*, BAS, Sofia

Mrachkov, V. (2017), *“Subjective Law and Subjective Labor Rights”*, Sibiu, Sofia

Mingov, E. (2004), *“Termination of the Labor Contract for General Reasons”*, Sibi, Sofia

LEGAL CHARACTERISTIC OF THE TELEPHONE-FRAUD.THEORETICAL AND PRACTICAL PROBLEMS

Ivan Ivanov - Young Scientist

Department of Law Sciences,

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel.: +359 889 443 918

E-mail: ivanov_pravo@abv.bg

Abstract: *The summary attempts to give the common legal frame of a modern crime – the telephone-fraud. This criminal phenomena appeared in the early 90's and affects one of the most vulnerable parts of the society – elder people, usually pensioners, having a high level of victimisation. One of the most serious problems in counteracting that crime is the correct theoretical frame it should be described with. Even here, on that base level of the legal proces some issues quickly appeared – similar crimes and similar cases, more than one crime in the situation, difficulties in finding the correct and most appropriate legal regulation etc. The author gives his opinion in solving some of those most popular problems.*

Keywords: *Telephone-fraud, theoretical frame, crime, problems, issues.*

ВЪВЕДЕНИЕ

При анализиране на теорията и практиката, свързани с престъплението измама наблюдаваме правна сложност. Трудностите при измамата, свързани със субсумирането ѝ под дефиницията на конкретна наказателно-правна норма могат да бъдат от различен характер. Най-често затруднения поставя използваната предикатна гражданско-правна рамка при правоотношението, развило се впоследствие като престъпление – дали поради изначално желание на извършителя за това и осъществените преднамерени действия с оглед затрудняване разследващите и правораздаващи органи, „обърквайки“ ги с гражданско-правно неизпълнение или поради бързо девиантно развитие на умисъла при първоначално намерение за правомерно поведение. При наличие на гражданско-правен договор между извършителя и пострадалия престъпление измама има, когато деецът изначално не е имал намерение да изпълни поетото задължение или не е можел да стори това. Измамата(вкл. телефонната измама) е престъпление винаги сложно за юридическо описване. Посоченото се корени във факта, че измамата е свързана с вътрешния, психичен свят на пострадалото лице. Винаги в правото са налице трудности, когато следва да се доказва, а след това и задължително да се описват елементи от вътрешния духовно-ментален свят на човека, неговите представи и умозаклучения. Налице са множество чисто юридически трудности: определяне участието и наказателната отговорност за посредника („мулето“) – съучастник при предварително разпределение на ролите, помагач или лице, незапознато с престъпната схема; изясняване формираната представа у пострадалото лице и подробно описание на заблуждението; изясняване и описание на причинно-следствената връзка между действията на дееца и формирането за заблуждение, а след това – от формираното заблуждение към имущественото разпореждане от страна на пострадалото лице; намерението на дееца да извърши престъплението и предприетите във връзка с това конкретни последващи действия, развиващи се в пряка причинно-следствена верига; използването на конкретните технически средства – стационарни или мобилни телефонни уредби и подробно описание на начина, по който се извършва престъплението. От всичко горепосочено е видно, че измамата, и в частност телефонната такава, от на пръв поглед елементарно и фактически изяснено престъпление, всъщност е деяние, поставящо капани дори за добре подготвения юрист.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1)Телефонната измама, както и измамата по принцип, е престъпление, увреждащо обществените отношения, свързани с нормалното упражняване на правото на собственост върху имущество и по-точно – вещи(най-често пари и бижута) и права. Вредата по смисъла на чл. 209, ал. 1 винаги е имотна – т.е. има количествено парично изражение и е измерима. Това е така и случай с поемане на задължение – същото има точно измерими или измеряеми граници. Интересното при измамата е това, че не се интервенира пряко върху директната възможност за фактическо разпореждане(владението в наказателно правен смисъл) чрез ограничаване на същата, както това е налице при множество други престъпления против собствеността – например кражба, грабеж, обсебване, когато пострадалият е пряко затруднен да се разпорежи както желае с вещта. При измамата – напротив, пострадалият се разпорежда сам, по своя воля, като дори бива нарочно мотивиран и насочен от измамника. Това е така, тъй като същият е създал у пострадалото лице невярна представа чрез създаване или поддържане на заблуждение. Поради това измаменото лице предприема действия, водено от неверните си представи, които действия не би предприело ако знаеше истинската обстановка, както и ако измамникът не бе упражнил влияние върху него. При квалифициране и преследване, такова деяние се субсумира обикновено под състава на чл.209, ал. 1 от НК – обща разпоредба за измамата или по чл.210 от НК, ако съдържа квалифициращи признаци. Рядко престъплението попада в обхвата на чл.211 от НК поради факта, че за него е предвиден сложен фактически състав с кумулативно наличие на два квалифициращи елемента(или признака) – особено големи размери(количествено измерим) и едновременно с това деянието следва да представлява особено тежък случай(в известна степен субективно определяем критерий).

2)Както вече бе посочено, в случай на телефонна измама обикновено приложим е чл.209, ал. 1 от НК. В някои случаи – съобразно спецификата на конкретния казус се прилага нормата на чл.210, ал. 1, т.1(обикновено когато деецът се е представил за полицаи), т.2(когато участниците в изпълнителното деяние са повече от едно или се докаже предварителен сговор с предварително разпределение на ролите между „мулето“ и говорещия по телефона и когато „мулето“ впоследствие е поддържало заблуждението у измаменото лице – каквито случаи се наблюдават) и т.5 – в зависимост от размера на имотната вреда. Чл. 211 и чл.210, ал. 1, т. 4, вр. чл. 209, ал. 1 от НК зависят от субективните особености на самия престъпен деец и се прилагат сравнително рядко, тъй като за тях е нужно да има установен, открит и привлечен към наказателна отговорност извършител и да са изпълнени законовите изисквания на чл.29 от НК. Следва да се отбележи, че общата описателна норма на фактическия състав на престъплението всъщност е чл.209, ал. 1 от НК: „Който с цел да набави за себе си или за друго имотна облага възбуди или поддържа у някого заблуждение и с това причини нему или другиму имотна вреда, се наказва за измама...“. Съгласно доктрината(вж. Ал. Стойнов – „Наказателно право. Особена част. Престъпления против собствеността“ – изд. „Сиела“, София-2003, стр. 128 и сл.) и практиката, изпълнителното деяние на измамата винаги се характеризира с действие от страна на измамника. Дори при наличие на бездействие(в някои екзотични случаи, предимно с теоретичен характер), то следва да е съпроводено и с действие. Теоретично може да се разсъждава и за възможна съставомерност и само чрез бездействие, но това е възможно само по чл.209, ал. 2 от НК. За престъплението по чл.209, ал. 1 от НК и в частност за телефонната измама винаги са налице два абсолютно изискуеми елемента:активно поведение, изразено чрез действие от страна на измамника и активно поведение от пострадалия. При осъществяване на престъплението деецът въвежда с активни действия-чрез гласова комуникация(разговор) пострадалото лице в заблуждение, като му създава невярна представа за действителността. Вследствие на това се създава престъпна причинно-следствена верига(паралелна на спомената вече верига от участници – съучастници и пострадал в престъплението), следващото звено от която е активното действие на фактическо разпореждане с имущество от пострадалото лице. Точно това е изискуем елемент от състава на престъплението. Така посочва и Ал. Стойнов (цит. съч., стр. 129) – „...измамата е невъзможна без поведението на измаменото лице, в съдебната практика изрично се сочи, че измамено може да бъде само физическо лице. Но не е задължително последното да е и пострадал от престъплението.“ Актът на фактическо

разпореждане може да бъде разнообразен, но при телефонната измама почти винаги представлява фактическо предаване на парична сума на непознато лице, изхвърляне на същата от балкон или оставянето ѝ на публично място, от където същата се взема от посредник. Тези три начина на фактическо разпореждане покриват фактически почти 100% от извършените измами, тъй като крият най-малък риск от разкриване и затрудняват максимално и правозащитните органи, и въведеното в заблуждение лице – дори същото почти веднага да разкрие измамата, то е силно затруднено да си върне фактическата власт върху сумата. Пострадалият от престъплението често е тъждествено на въведеното в заблуждение лице, но има случаи, в които пострадал се явява и друго лице, което може изобщо да не присъства на престъплението – например когато заблуденото лице предаде пари, които е взело назаем – така са налице негативни имуществени последици и за патримониума на собственика, а често и за този на измаменото лице, за което понякога съществува нормирано задължение за връщане на сумата. Има случаи, когато е ошетен и имуществено на юридическо лице – тогава същото няма качеството на пострадал, тъй като чл. 74, ал. 1 от НПК посочва, че пострадал е лицето, което е претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението, т.е. става въпрос за физическо лице, постулат, приет единодушно и от теорията (Чинова, М. „Лекционен курс по „Наказателен процес“ за специалността „Право“, СУ „Св. Климент Охридски“, както и монографията „Досъдебното производство по НПК. Теория и практика“ – изд. „Сиела“, София – 2013, стр. 124, както и константната съдебна практика). Съществуват случаи, когато измаменото лице предава сума, собственост на юридическо лице и по този начин ощетява патримониума му. В случая ще важат разпоредбите на НПК досежно ошетените юридически лица. Несъмнено измамата е резултатно увреждащо престъпление, тъй като посочената разпоредба изисква наличие на имотна вреда (така и Стойнов, Ал. – цит. съч., стр. 129). Измамата бива довършена с настъпването на имотната вреда, а не с получаването на облага от измамника. Понастоящем този проблем е почти преодолян – на това становище е и теорията (пр. Стойнов, Ал., цит. съч. стр. 129), и преобладаващата практика (с изключение на някои изолирани решения). Този извод следва и при буквалното тълкуване на разпоредбата – законодателят е възвел именно имотната вреда за съставомерен признак за довършеност, иначе разпоредбата би изглеждала различно. Налице действително е изискуема особена престъпна цел – желание за противозаконна облага, но същата може и да не настъпи – при залавяне на измамника преди да упражни трайна фактическа власт върху парите, при погиване на същите от атмосферни явления преди вземането им от посредника, при смърт на измамника преди да успее да упражни трайна фактическа власт. Всичко това обаче не променя и в никакъв случай не подобрява положението на пострадалото лице – във всички случаи същото вече се е лишило от упражняването на владение и възможността за ползване на паричните средства. Дори същите да са предадени на правозащитните органи или иззети от тях, то няма да възстанови владението си върху тях без изрично разрешение на съответния ръководно-решаващ орган.

3) В практиката е спорен въпросът дали един и същ извършител в едно престъпление може да възбуди и поддържа заблуждение у едно и също лице или двата варианта на изпълнителното деяние са в условията на алтернативност. По-старата доктрина и практика застъпваха по-скоро второто становище. Напоследък обаче се наблюдава все по-често рамкиране на обвинението в обвинителния акт и чрез двете хипотези – „възбудил/а и поддържал/а заблуждение“, което се приема напълно безкритично и от съда. Предвид многообразието от практически изпълнителни деяния и постоянното им развитие еднозначен отговор на дилемата не може да се даде, а и не трябва да бъде даван. На пръв поглед първото становище е ясно – деецът или сам е въвел някого в заблуждение или е поддържал заблуждение, създадено от друг извършител. Съществуват обаче и множество казуси, особено при продължаване престъпление, когато деецът, въвел еднократно в заблуждение дадено лице, се възползва многократно от същото, като въвежда незначителни промени или подробности. През 2015г. и 2016г. на територията на гр. София бяха наблюдавани и няколко подобни случая на телефонни измами – деецът бе въвел в заблуждение лицето, че ще получи колет със скрити в него пари от чужбина от свой роднина (класически сценарий), като неколккратно, в рамките на различни дни, се обаждаше по телефона на измамения и му обясняваше, че са нужни нови

и нови суми за различни такси, които пострадалият заплащаше, за да получи накрая кашон, пълен със стари вестници. Очевидно е, че заблуждението е едно и също и считам, че същото се въвежда и поддържа от един и същ извършител(безспорно установено по делото), като мини-сценариите при всяко отделно деяние в състава на продължаваното престъпление не са самостоятелни заблуждения и няма достатъчно основания да се квалифицират като такива(на практика това би било реална съвкупност от престъпления), а са подчинени съставни части на общото заблуждение и следват от него, като не биха могли да съществуват самостоятелно, ако не са подчинени нему(напр. невъзможно е да се иска куриерска такса за колет, за който пострадалият не е заблуден предварително, че ще получи - няма как да плаща за нещо, което не очаква и за което не знае). Наблюдават се случаи, при които мним „лекар“ се обаждат неколkokратно на пострадалия, дори в различни дни, като му иска и получава чрез посредник няколко пъти отделни парични суми за различни елементи от лечението. Ако се допусне, че е налице невъзможност за последователно осъществяване в рамките на едно престъпление, то следва да се отбележи, че със същата словесна граматическа конструкция, чрез употреба на „или“ е въведена и хипотезата за имотната облага – за себе си или за друго. Следователно би следвало да се подложи на съмнение възможността да се преследва облага едновременно за себе си и за друго, което, освен че е практически абсурдно, би ограничило и доста формите на съучастие. Поради тази причина практиката еднозначно и последователно е разрешила този въпрос, показвайки, че са възможни всички варианти – да се преследва престъпно собствено обогатяване, чуждо такова, както и комбинирано – свое и чуждо. Действително, законът не е въвел предпоставките алтернативно, а допуска и кумулативност. Всичко това доказва, че развитието на измамата и в частност на телефонната такава като най-разнообразен тип деяние, изпълва до крайна степен всички възможности на материално-правната норма и води до често използване на конструкции, непознати или екзотични в близкото минало. Предвид изключително широката вариативност на телефонната измама, комбинативността и креативността на извършителите и техническия прогрес относно средствата за опосредено дистанционно общуване, и от друга страна стилизираността на правната норма, която е нейн изискуем елемент, е нужно правоприлагането да проявява максимална гъвкавост в рамките на посочените разпоредби в материалния закон с оглед адекватен отговор и максимална наказателно-правна реакция на бързо приспособимото и развиващо се престъпно поведение.

4. Прилики и отлики на телефонната измама с други сходни престъпления и проблеми при квалифицирането.

4.1. Прилики с престъпление по чл. 198, ал. 1, пр. 2 от НК. Посоченото престъпление създава най-големи трудности в практиката, тъй като реално често се наблюдава следният случай: пострадалото лице получава телефонно обаждане от непознат, който започва да се държи агресивно и да го заплашва(както подробно бе посочено по-горе), като му обяснява, че ако не предаде парична сума, за здравето и животът му, а често и за тези на негови близки, ще последват тежки или смъртоносни последици. Мотивиран от заплахата, пострадалият предава парите на посредник или ги изхвърля през прозореца. От обективна и фактическа страна ситуацията е позната и изключително близка до телефонната измама. Поради това често подобни престъпления неправилно се квалифицират като измами от наблюдаващите прокурори. От наказателно-правна страна обаче разликата е съществена – налице е грабеж, осъществен чрез заплашване и се касае за престъпление по чл. 198, ал. 1, пр. 2 от НК. Грабежът всъщност е класически чрез вербална закана, като единствената особеност е, че пострадалият не вижда дееца(не го възприема зрително, но за сметка на това го възприема слухово и в реално време, като правилно и законът не въвежда задължително изискване за възприятието. Посоченото престъпление не е телефонна измама, макар изпълнителното деяние да е осъществено по телефона и имотната вреда да е пряка последица, доколкото следва от формирани неверни представи у пострадалия - лицата, осъществили повикването, практически рядко на практика биха могли да осъществят заканите си, тъй като обикновено се намират в други населени места, но това е неизвестно на пострадалия и възникналият у него страх е сериозен и основателен. Липсва обаче изискуемостта от теорията и практиката причинно-

следствена връзка на осъществено доброволно имуществено разпореждане вследствие на заблуждение или използване на неопитност и неосведоменост – при посоченото престъпление разпореждането не е доброволно и е резултат не от заблуждение, а от страх от насилие.

4.2. Прилики с други видове измама. Подобни на посочените сценарии се наблюдават и при измами, осъществявани чрез компютър и с помощта на интернет – чрез т.нар. „фишинг-сайтове“ (дублиращи по външен вид официални сайтове за пазаруване, но при опит за такова потребителят не получава насрещна престация срещу парите си, а и с въведените от него данни също често се злоупотребява в последствие) или чрез съобщения по електронна поща (пр. често се срещат съобщения за спечелена сериозна сума от лотарийна игра, в която пострадалият не е участвал, но за усвояване на печалбата е нужно да се изпрати комисионна или в уведомяване, че получателят е единствен наследник на починал роднина в чужбина, като писмото обикновено изхожда от лице, представящо се за адвокат, който иска превеждане на комисионна с оглед осъществяване на правна помощ за получаване на наследството). В случая разликата е ясна – за извършване на престъплението не се използва телефон. Има случаи обаче, в които пострадалият получава обаждане и по телефона – за да се подхрани допълнително заблуждението. В случая измамата не е телефонна, тъй като опитът за заблуждение се извършваше паралелно и предимно по интернет. Съществуват и други видове измами, използващи посочения сценарий, но при които риск от смесване с телефонна измама не съществува предвид факта, че телефон не се използва.

4.3. Прилики с определени престъпления против собствеността-А) Кражба - относно специфичен тип престъпления, наблюдаван на територията на ФРГ, възможно е основен елемент от изпълнителното деяние на телефонната измама да бъде използван и при осъществяване на престъпление против собствеността. Най-често се касае за взломна кражба (престъпление по чл. 195, ал. 1, т.3 или т. 4, пр. 2, вр. чл. 194, ал. 1 от НК) или грабеж (чл. 198 от НК). Ситуацията при взломната кражба обикновено е типична – пострадалото лице се въвежда в заблуждение, че подпомага полицейски орган, като му се поставя определена „задача“, свързана с напускане на имота, като при отдалечаване от същия, жилището бива обрано в периода на отсъствие от него на обитаващото го лице. Очевидно, изпълнителното деяние, свързано с отнемане на чужди движими вещи без съгласието (обикновено изобщо и без знанието) на владелеца, а и често съпроводено с повреждане или разрушаване на прегради, здраво направени за защита на имот – взломяване на врати и прозорци, за да се проникне в жилището, което обикновено пострадалият е заключил при напускането си, както и използването на техническо средство за осъществяване на взлома, както и последващите действия – отнемане на движими вещи с пряк умишъл конкретно за това – деецът е знаел, че същите не са негова собственост и не са в негово владение (предвид местонахождението им в чуждо жилище), но въпреки това предприема фактически действия, чрез които прекратява чуждото владение и противоправно осъществява свое с желанието (анимус) да свои отнетото. Следователно става въпрос за квалифициран състав на кражба. Срещан е и друг вид деяние, за съжаление системно практикуван от различни престъпни групи в страната. Типичен пример за същото е досъдебно производство по прокурорска преписка (пр.пр.) №4919/2015г. по описа на Софийска районна прокуратура (СРП) - подсъдимият бе причакал пострадалото лице – мъж на преклонна възраст пред банков клон в столицата, като бяха използвани всички прийоми на телефонните измамници относно целева група на жертвите и поведение спрямо тях. Подсъдимият бе подпомогнат от съучастник, който за съжаление не бе разкрит. Пострадалият бе подведен от извършителите, че същите работят в НОИ по програма за помощи на пенсионери, както и че единият от тях е зет на негова бивша колежка. След изтегляне на парите, пострадалият бе отвел извършителите в дома си, като същите видели къде той оставя сумата. Тогава, в изпълнение на предварително уговорен план, единият го бе отвел в друго помещение, под предлог, че иска да се убеди лично във влошеното здравословно състояние на съпругата му, което било благоприятстващо условие за участие в програмата, докато през това време другият бе отнел парите. Не може да не направи впечатление използването на добре познатият модел на представяне за длъжностно лице и придобиване на информация за личния живот на жертвата, използван от телефонните измамници. В случая обаче отново е налице

кражба, тъй като липсваше доброволно разпореждане с паричните средства от страна на пострадалия, а същите бяха отнети без негово знание и съгласие с намерението противозаконно да се присвоят. В случая приликите с телефонната измама са малко, тъй като в случая не се използва опосредено от технически средства общуване. Б)Грабеж по чл.198, ал. 1, пр. 1 от НК. В края на 2014г. по подобен начин бе ограбена и възрастна жена в гр. София – след като бе заприказвана от непознати мъже пред банков клон, същата бе убедена от тях, че следва да им предостави парична сума, тъй като са длъжностни лица, като след изтегляне на същата, тя бе издърпана от ръцете ѝ. По-интересен е обаче хипотетичният случай, в който лицето се извежда от жилището, под предлог, че следва да съдейства на правоохранителен орган, като е заблудено за това по телефона, а носените от него пари биват издърпани от извършителя. В случая отново ще е налице грабеж, а въвеждането в заблуждение по телефона с оглед улесняване на извършеното престъпление по чл. 198, ал. 1 и явяващо се предикатно спрямо него, ще се разглежда като отегчаващо отговорността обстоятелство. В)изнудване по чл. 213а и чл. 214 от НК. Изпълнителното деяние на телефонната измама в някои нейни разновидности, както и сходните с нея случаи на грабеж чрез заплашване нормално са твърде близки и с престъпленията по посочените състави. Разликите между същите са всъщност принципните разлики между изнудване и измама и изнудване и грабеж и не следва да бъдат разглеждани подробно, тъй като не предполагат характерни за случая особености.

ИЗВОДИ

Видно е, че телефонната измама се явява подвид на едно сложно от юридическа страна престъпление и поради своята по-конкретна насоченост естествено, бива допълнително усложнено в правен аспект. Трудности са налице още от самото определяне на деянието чрез намиране на съответна правна квалификация, през трудности по събиране и преценка на доказателства, формиране на безпротиворечива и достатъчна доказателствена съвкупност, сравнение с някои други престъпления, както и необходимостта от прецизна юридическа техника при описанието на деянието със съставомерните от обективна и субективна страна признаци. Можем да направим извода, че телефонната измама е сериозен тест за професионализма и мотивацията на магистрата в процеса на правораздаване.

REFERENCES

1. Chinova, M(2008). - „Lektionen kurs po Nakazatelen proces“ za specialnostta „Pravo“, SU „Sv. Kliment Ohridski“
2. Chinova, M(2013), „Dosadebnoto proizvodstvo po NPK. Teoria i praktika“ – „Ciela“,
3. Stoynov, Al.(2003) - „Nakazatelno pravo. Osobena chast. Prestaplenia protiv sobstvenostta“ „Ciela“, Sofia.

PROFILE AND CHARACTERISTICS OF THE TELEPHONE FRAUD'S UMPIRE

Ivan Ivanov - Young Scientist

Department of Law Sciences,

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel.: +359 889 443 918

E-mail: ivanov_pravo@abv.bg

Abstract: *The article, listed below, describes a practical judicial phenomenon, part of the telephone fraud(a typical contemporary crime) – the fact it is always committed in a party. That's why the author believes the figure of the umpire deserves a full separate examination, especially when it is so interesting of legal, criminalistic and psychological aspect.*

Those three main lines are described in separate parts of the paper-work, supported with examples among the real crime-cases – most of them of the author's practise and the rest – widely spread by the national mass-media. A short summary phenomenon's history is also included to illustrate the development of criminal behavior. The different ways of the criminal behavior itself are also examined.

The literary works(listed in the last part), written by honoured authors and scientists, are used when connected with the subject to prove and fully describe the author's theses..

Keywords: Telephone-fraud, crime, umpire, investigation, police.

ВЪВЕДЕНИЕ

Телефонната измама е изключително интересно от наказателно-правна гледна точка престъпление по няколко признака – същото е изключително съвременен феномен, свързан с определени технически достижения, бързо получава елемент на трансграничност и др. Тук ще бъде разгледан още един уникален аспект – практически това престъпление винаги се извършва чрез съучастник и то от определен вид.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Теоретично и с оглед исторически сравнително-правен анализ, това не винаги е било така – в началните години след появата на това престъпление, деецът, въвел в заблуждение лицето, сам се срещаше със същото или го напъстваше да остави паричните суми на безлюдни открити места или в импровизирани тайници и след това ги вземаше лично. Това криеше съществени рискове от разкриване за извършителя и само за кратко време комбинативната криминална мисъл достигна до решение на този сериозен за нея проблем, въвеждайки фигурата на посредника(наричан по-долу „муле“). В действителност се въведе принцип, сходен на този на електрическата верига – нейн краен елемент е мулето, като при залавяне на същото веригата се прекъсва, т.е. посредникът действа като предпазител(бушон), който подсигурава основното престъпно звено – фактическият извършител, осъществил телефонния разговор(т.нар. „въртач“) и въвел в заблуждение пострадалия, който притежава и техническото обезпечение за извършване на деянията – телефонни апарати и сим-карти, както и печели основния дял от парите и ценностите, от които пострадалото лице самоволно се лишава, водено от неверни представи. Следва да се направи следното принципно разграничение. В комплексното изследване на Прокуратурана на Република България, поместено на интернет-сайта www.prb.bg, озаглавено „ ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО ИЗМАМА, ИЗВЪРШВАНА ПО ТЕЛЕФОНА за периода 2011 г. – 2015 г.“, на стр. 15 е извършено разграничение, като е посочено, че в престъпната структура освен „въртач/въртяч“, съществуват още две звена – „на второто ниво са т.нар. „хора с коли“. Това са лицата, които ще транспортират парите от населеното място, където са предадени, до населеното място, където са извършителите. Най-често за такива се наемат шофьори на таксито, хора, които си търсят работа по обяви и др.“, а „на третото ниво са т. нар. „мулета“ или „посредници“, които вземат парите от приносителите. В някои случаи те лично се срещат

с лицето от второто ниво, а в други – им се нарежда да оставят парите до определен пътен знак, билборд или на друго място, откъдето се вземат.“ Посочено е, че е възможно второ и трето ниво да съвпадат. Според практическия опит и информацията, анализирана от автора, неговото мнение е, че посоченото в изследването е по-скоро изключение, а по-честата ситуация е сливане на второ и трето ниво, т.е. в посоченото изложение описваната фигура на посредника („муле“) обхваща и посоченото в цитираното изследване второ ниво. Сливането между двете функции е по-често срещано по две причини – на първо място, за да се въведе участник, който да вземе оставената парична сума и да я занесе на извършителя, често на мястото на извършване на престъплението или на домашния му адрес, рискувайки от една страна проследяване и разкриване на цялата престъпна схема, а от друга бягство с цялата парична сума, е нужно да се намери доверен на извършителя човек, който или да бъде изцяло изначално информиран и да е приел ролята на съучастник или да бъде държан в пълно неведение за обстоятелствата със сериозния риск при съмнение да възникне междуличностен конфликт, отказ от участие и дори сигнализиране на правоохранителните органи. Втората причина, явяваща се обективна пречка за масовото „внедряване“ на второто, междинно ниво в престъпната организация е фактът, че следва да се отдели допълнително възнаграждение от вече намалената (поради хоронара на мулето на третия етап) инкриминирана сума или набор ценности. Видно е, че използването на второ ниво при измамата е съпроводено със значителни трудности и изисква съществен материален ресурс срещу не съвсем ясни позитиви за престъпника. Достатъчна сигурност се осигурява или чрез сливане на двете роли и поставяне задача на мулето да закара парите на фактически извършител или чрез задание за оставянето им на открито и лесно наблюдаемо място, откъдето спокойно след известно време извършителят ги взема сам, като преди това е взел охранителни предпазни мерки.

1) Наказателно-правна характеристика и практическото ѝ приложение. Психични конфликти в съзнанието на посредника и психо-поведенчески особености според определени криминални сценарии.

От гледна точка на материалното наказателно право, мулето има функцията на съучастник. В зависимост от вида престъпление и съгл. чл. 20 от НК, същото обикновено е класически помагач. Има случаи обаче, в които мулето е и съизвършител - когато едно от въвелите в заблуждение пострадалия лица отива да вземе парите, докато другият непрестанно поддържа телефонен разговор. Относно фигурата на мулето най-съществен е проблемът дали същото следва да носи наказателна отговорност – дали съзнава свойството и значението на деянието, както и обществената му опасност, знае ли изобщо, че участва в телефонна измама или не. Макар и рядко, наистина се наблюдават случаи, в които мулето не следва да носи наказателна отговорност, тъй като не осъзнава, че участва в измама и по този начин не възприема съставомерен и изискуем за отговорността елемент от престъплението. Това действително поражда сериозна дилема пред правораздавателните органи, затруднява разследването и за да бъде изяснено, следва да бъде изследвана подробно не само функцията на мулето, неговата личност и поведение по време на престъплението, а и начинът, по който същото е влязло в контакт с измамниците и информацията, която е възприело. Първоначално мулетата биват набирани по на пръв поглед безпроблемен и законосъобразен начин – чрез обяви най-често в интернет или печатни издания или чрез депозиране молби за работа от самите кандидати. Набират се кандидати без трудова заетост към конкретния момент, заинтересовани от почасова работа и ежедневно заплащане. Контактът започва по телефона като на кандидата се обяснява, че следва да изпълнява куриерска дейност, свързана с пренасяне на документи, като ще му се заплаща ежедневно, а при пътуване в провинцията – ще му се поемат и пътните разходи. Само по себе си предложението е твърде примамливо и обикновено всички лица, търсещи работа и намиращи се по презумпция в затруднено финансово и социално положение приемат с положителност и доверие офертата. Този момент на екзалтация бива ловко усетен и използван от измамниците. Почти веднага на кандидата се възлага и поръчка – с оглед същия да се убеди в сериозността, натовареността и големия оборот на фирмата-работодател. На лицето се обяснява, че следва да вземе документи или пари от определен адрес като същите следва да му бъдат предадени от лице на адреса.

Обикновено тук е повратната точка не само в психологически, а и наказателно-правен аспект. До посочения момент за мулето на практика е невъзможно да разбере, че от него се очаква да участва в престъпление. Признаци на същото липсват, напротив – налице са елементи от валидно трудово- или гражданско-правно правоотношение. Следващият момент – обяснението на детайлите на посредничеството, може на практика да се развие в два елемента: 1. да се обясни на мулето, че следва да получи пари – което е първоначална и силна индичия за участие в нещо незаконно и е първият момент, в който следва да възникне конфликт в съзнанието на посредника. Относно конфликта в съзнанието и подсъзнанието, влиянието му върху действията и криминогенната активност, фрустрацията, както и последващата мотивираност на деянието, вж. труда на проф. Б. Станков „Психология на престъплението“, изд. „Албатрос“ –София, 2006г., където въпросът е прекрасно разработен и всеобхватно коментиран. 2. да се обясни, че следва да се вземат документи, с което практически се усилва доверието на мулето към извършителя, макар че и тук е възможно да възникне определено недоверие, което да изостри вниманието на набелязаното за посредник лице към понататъшното развитие на ситуацията.

Следващият елемент има няколко вариации на развитие. На практика тук е кулминацията не само в развитието на самото престъпление(т.е. имущественото разпореждане на измамения и осъществяването на имотната вреда, свързано с напускането на материалните блага на патримониума му), но и във взаимодействието между посредника и измамника и възникналите от това множество конфликти в съзнанието на първия. На първо място има ситуации, в които на посредника директно се обяснява за какво става въпрос като му се посочва и сумата, която същият следва да задържи за себе си като хонорар. Същата обикновено е в порядъка между 10-30% от предаденото от измамения и често е достатъчно мотивираща, за да преодолее психологическите бариери в правосъзнанието на посредника. Тук е мястото да се отбележи, че отказвайки се на този етап, посредникът не би носил наказателна отговорност, би изразил ясна позиция, етика, морал и високо правосъзнание. За съжаление обаче това се случва рядко. Поемайки задължението да следва указанията на измамника, посредникът се превръща в класически помагач и следва да носи пълна наказателна отговорност за действията си.

На второ място има ситуации, в които на посредника се обяснява, че следва да вземе пари от съконтрагент по сделка с фирмата възложител. Дотук това не би следвало да събуди основателни подозрения у посредника и не следва да му навлече наказателна отговорност, но виждайки, че парите се предават от възрастен човек(в 99% от случаите), често са увити в плик или се дават без опаковка, предвид на постоянния информационен бум, изобилстващ от разяснителни кампании по медиите, особено по телевизии, като не липсва и участието на печатни медии, предупреждения на МВР, разкази на пострадали, вкл. масово в интернет, вкл. в широко ползваните социални мрежи, то не остава съмнение за каква ситуация става въпрос. И точно тук в повечето случаи се разразява практически сериозният вътрешен конфликт в съзнанието на посредника – а именно нуждата от вземане на решение, като от една страна стоят аргументите на правосъзнанието, а от друга – на материалния интерес. Тук е първият сериозно рисков момент от неблагоприятно развитие на ситуацията за автора на деянието(вторият е след вземането на парите и информиране на приносителя за сумата, тъй като същият може да реши да я задържи за себе си, като понякога го прави и се достига до почти комичен момент, в който същият бива задържан по анонимен сигнал до органите на МВР, подаден от...самия измамник!). Това е съзнавано и прогнозирано от измамника и неговите възможни съучастници, като лицето, което контактува с посредника(при нужда от непрекъснат телефонен разговор измамниците най-често са двама, като единият заблуждава пострадалото лице, а другият непрестанно насочва посредника чрез друг телефонен разговор, като това е често необходимо при първоначално набиране на ново муле), непрестанно окуражава посредника, карайки го да действа бързо, за да намали времето му за вътрешно колебание и да попречи на възможно правно положително действие. Този твърде кратък в темпорално отношение момент(само няколко секунди), е твърде интересен в психологически и криминологически аспект. На първо място впечатление правят сериозните практически

умения по психология на самите измамници. Обикновено без да са изучавали такива науки, често без да имат и средно образование, извършителите на телефонни измами винаги са хора с прекрасно развит нюх и практически усет и често вродени психологични способности. Предвид липсата на трудова и образователна ангажираност, същите имат премного свободно време да упражнят и развият същите и попаднали отрано в криминогенна среда, умеят прекрасно да манипулират посредника дори при опосреден контакт по телефона, като използват отработени и професионални методи, до които са достигнали практически, като са ги проверили на принципа „проба-грешка“ в за съжаление твърде богатата си криминогенна и девиантна активност. При усещане на колебание, се използва принципа на налагащия се авторитет – т.е. на посредника се задават прости команди с твърд тон, като колебаещото се лице „се оставя“ на лидера и следва заповедите му, като няма време да вземе решение и да премине към фактически действия съобразно собствените си желания, принципи и добродетели. При колебание на лице в затруднено материално положение или влияещо се повече от нормалното от материалните придобивки(за което измамникът е събрал достатъчно информация в разговора до момента, тъй като кандидатът за работа добросъвестно му е споделил финансовото си положение, а по реакциите му при запознаване с детайлите на работата и възнаграждението за измамника става ясно как са наредени приоритетите в съзнанието на лицето, с което води диалог), на посредника се посочва отново размера на „комисионна“ му и му се натрапва, че от него се искат твърде малко усилия, свързани само с вземане и транспортиране на сумата.

На следващо място следва да се обърне внимание на сериозния конфликт в съзнанието на посредника. Същият несъмнено е налице – за броени секунди от нормална позволена от правото, икономическа ситуация на изпълнение на трудови задължения, лицето попада в криминална ситуация, противоправна по своя юридически характер и силно морално осъдителна, предвид възрастта на пострадалото лице. Това не може да не доведе до моментна фрустрация дори у лица с по-ясно изразени престъпно-девиантни наклонности. Начинът, по който ще бъде разрешен конфликтът от самото лице обаче бележи на само наказателната му отговорност в бъдеще, а и охарактеризира и неговата личност. Приемайки да участва в престъпното деяние, било почти веднага, било след дълга и мъчителна вътрешна борба, посредникът се превръща в съучастник в престъпното деяние. За наказателното право и процес и за размера на отговорността, а и за обществената опасност на практика няма разлика дали посредникът веднага е приел да съучаства, дали се е досещал преди това или е извървял дълъг и бавен път до това решение – резултатът е един и същ и обществено опасните последици са еднакви. Считам, че дори е по-морално осъдително решението да се съучаства, взето от лице, смятащо, че притежава сравнително стабилни морални устои пред попадането в такъв съблуден и конфликтен момент и след вътрешно противоборство между правосъзнанието и психологическите и обществени задръжки и желанието за бързо и противоправно забогатяване. Подобен конфликт по-скоро изразява авто-лицемерие, тъй като на практика показва безсилието на положителното у вътрешната страна на лицето да се противопостави на престъпния стимул. При лицата с минимализиран такъв конфликт нещата са доста по-ясни и същите поне не се замозалгват в самооценката за себе си и своето правосъзнание, като познават несъществеността на етичните си задръжки. Естествено, конфликтът би могъл да бъде разгледа в светлината на психоанализата на Фройд като типично противопоставяне на свръх-егото като задръжките, изискуеми от обществото и правото и привнесени отвън в съзнанието и психиката и сблъскващи се с първичния мотив на съзнаваното, както и на несъзнаваното (Аз-а)за облагодетелстване, изразяващо естественото влечение егоистично и дълбоко лично стремление към подобряване на съществуващото положение и получаване на блага с минимум усилия, в което практически се корени отчасти щастието и техническия прогрес. Възведено до крайност, подобно съждение, макар и вярно в основата си, би довело до твърде неправилни изводи и резултати, като се достигне до оправдаване на дееца за неговото съучастие в престъпление поради факта, че за всеки човек е естествено да се стреми към подобряване на собственото си положение и демонизиране и негативно хиперболизиране на задръжките, налагани от обществото, като ретроградни и фрустриращи индивида. Някак

естествено се натрапва печално известният (за произведението и автора, тъй като на практика незаслужено се е превърнал в мото и сентенция на иначе задълбочен и интересен труд в зората на науката криминология) в криминологичната литература цитат от Ч. Ломброзо („Престъпникът“, изд. „Екстрем“, 1999г.), че не трябва да се вини тигъра, че изяжда антилопата. Дебело следва да се подчертае, че основният стожер не само на съвременното общество, а на обществото изобщо от самото му начало е стремежът към справедливост и нейното опазване. Примери за това могат да се намерят дори у някои животински съобщества. Т.е. нуждата от спазване на определени правила, първоначално религиозно определени, с митична санкция, отпосле включени в правния обичай, а след това и нормативно нормирани, е не само необходимост, но и белег за развитие на индивида и обществото. Следва да се напомни, че свободата е споделена и осъзната отговорност – към себе си и свободата на другия, изисква самодисциплина, и не е тъждествена на слободията. Самодисциплината от своя страна следва да бъде обезпечена с обществена дисциплина, тъй като нормата за достатъчност на същата не следва да бъде оставяна в ръцете на всеки индивид отделно, тъй като същият не съществува сам за себе си, а е част от по-голяма социална група, следователно е нужен общ критерий. Постоянната борба на индивида с престъпните стимули всъщност обхваща доста плътно ежедневието му. Точно по това същият се различава от звяр, задоволяващ естествените си нужди непосредствено и без зачитане правата на околните и всъщност е белег на личностовото изграждане на индивида и неговото развитие, като неизменно е свързано с известни трудности и компромиси, ежедневна авто-цензура, която често не се и осмисля. Естествено, не говорим за случаи, когато деецът има последващо правомерно поведение и повлиян от вътрешния конфликт, макар и след извършване на престъплението, съдейства за неговото разкриване и установяване и залавяне на извършителя. Тук следва да попадне и възможният вариант, при който на мулето се разяснява, че следва визуално да проследи оставянето на парите от измаменото лице, като същите обикновено биват оставени на не будещи подозрение места – в кофи за боклук, до тях, под камъни, до билбордове, до храсти и дървета в паркове и градини. Тук на практика липсва абсолютно всякаква „интрига“ за посредника – ситуацията е кристално ясна и не е възможно да има никакво колебание относно нейната същност. Третият възможен сценарий е на посредника да се посочи, че следва да вземе документи. Тук е възможно действително мулето да не разбере, че става дума за измама, тъй като често възрастният пострадал предава парите в запечатан плик, понякога наистина с документи, т.е. да е налице несъставомерност на деянието по чл.209, ал.1 от НК от субективна страна. Има случаи обаче, когато измамата е твърде очевидна и ситуацията се развива по горепосочения начин. Посочената ситуация предполага трудности в един много по-късен етап – при привличането към наказателна отговорност в хода на досъдебното производство (чл. 219 НПК), при изготвянето на обвинителен акт и внасянето му в съда и при произнасяне на присъда. Тук магистратът следва да прецени извършено ли е деянието от дееца, извършено ли е виновно и съзнавано ли е престъплението. В първите два случая това следва да реши наблюдаващият делото прокурор, който следва да състави обосновано предположение съобразно наличните валидно и законосъобразно събрани доказателства и собствените си юридически и логически познания да ги осмисли поотделно и в съвкупност и за всеки отделен случай да ги субсумира под определена правна норма – била тя престъпен състав или не. При недостатъчна убеденост в авторството и съзнаването на вината, лицето не би следвало да бъде привличано в качеството на обвиняем или макар привлечено, срещу него да бъде внасян обвинителен акт. В последният (но не по важност) случай това следва да направи съдебният състав. Практически въпросът за наказателната отговорност на дееца се осмисля поне три пъти по същество в наказателния процес, което е сравнително добра гаранция за справедливост. Затова и този етап практически поднася диаметрално противоположни разрешения – от прекратяване на производство и оправдателна присъда поради несъставомерност от субективна страна (ръководно-решаващият орган в съответната фаза на процеса е решил, че посредникът не е съзнавал престъпния характер на ситуацията и участието си в нея), до осъдителни присъди със сериозни наказания – т.е. и прокурорът, и съдебният състав са сигурни, че не е било възможно посредникът да се е

заблудил в криминалния характер на събитието и да е допускал друга, правомерна възможност.

На последно място бих разгледал казусите, при които липсват достатъчно доказателства относно наличие на субективна страна с оглед колебание относно съзнаването и по-точно дали в конкретната ситуация изобщо е било възможно да се осъзнаят съставомерните елементи, но когато на посредника се разпорежи да остави взетото на пусто място – пр. до камък на поляна извън населено място, на кръстовище на извънградски пътища и т.н. Практически колебанието свършва тук – при наличието на настоящата информационна обезпеченост относно всички елементи на телефонната измама и при наличието на сериозна колизия между първоначално поставената уговорка за проста доставка на документи или предмети и последващото желание на „възложителя“ същите да бъдат оставени на посочените места. Най-малкото ситуацията изглежда изключително неправдоподобна – защо, след като става въпрос за нормални гражданско-правни отношения, се избягва директен контакт с възлагащото лице и директно получаване на доставката?! И защо същата следва да се остави точно там – на открито място, удобно за наблюдение и почти невъзможно за обезпечение от полицейски сили, които да останат скрити! Също толкова нелепо звучат защитните версии на задържани лица, твърдящи, че са наети на работа и не са знаели, че става въпрос за престъпление, когато измаменото лице предаде бижута или предмети от ценен метал (пр. налице е измама, извършена в края на м. февруари. 2017г., когато пострадалият остави до вратата на къщата си златните зъби на съпругата си, които след това бяха взети от посредник, който след това твърдеше, че не е знаел, че участва в престъпление) – тук самите действия на мулето опровергават защитната версия, защото не оставят възможност за друга възможност изобщо предвид спецификата на вещите е видна за посредника, особено в комбинация с факта, че същите често се предават от възрастен човек или изобщо не се предават лично, а са оставени на специфични места, което постоянно се посочва по средствата за масова информация като характерен признак за наличие на телефонна измама.

2) Типологизация на посредника. Линии на поведение.

Относно криминологическата типологизация на посредниците следва да се има предвид, че като че ли липсват особени стереотипи и твърди правила. Това сочи и цитираното изследване, което също среща трудности за извеждане на общовалидни характеристики – „Лицата, които подпомагат фактическите извършители – куриерите (мулетата), пренасящи инкриминираните суми, са от различен етнически произход, пол, възраст, образование, трудов стаж, местоживее, криминални регистрации и минали осъждания.“ Със сигурност съществува предпочитание по полов признак – за мулета почти винаги се подбират мъже, като единият от двата познати ми в детайли случаят муле от женски пол на практика внедри разследваща журналистка в престъпната схема и доведе до залавяне и бързо осъждане на инициатора на деянието и негов основен извършител – лице от мъжки пол, осъждано за подобно деяние, оказало съпротива при арест, с което бе извършило ново престъпление, нанасяйки телесна повреда на полицейски орган от състава на МВР при изпълнение на служебните му задължения. След ареста на лицето и събирането на доказателствен материал, същият призна вината си и се възползва от възможността на чл. 382 и сл. от НПК да сключи споразумение с прокуратурата. Няма предпочитана възраст за вербуваните като мулета лица, съществува общ диапазон – между 20 и 50-55г., като на територията на столицата по-често мулетата са на възраст над 40г. Прави впечатление, че често при случаи с такъв тип мулета, външното им описание, дадено от пострадалите лица, е твърде сходно и притежава устойчиви белези, което води до извода, че макар да е невъзможно да става въпрос за едно и също лице, то правораздавателните органи са изправени пред професионални посредници, членове на престъпната група, чиято функция е именно гореописаната, което говори не просто за предварително разпределение на ролите, а за тип професионална криминална специализация („професия муле“) на определени лица, като същите са свързани само с определени, конкретни престъпни групи. При горепосоченото престъпление, свързано с предаването на изкуствените зъбни протези от ценен метал, единият от посредниците отново бе жена. Третият познат на автора случай, за съжаление съвсем от скоро – средата на м.

септември.2017г., отразен по национална медия – телевизия с национален ефир, е свързан с лице от женски пол в напреднала пенсионна възраст – около 70г., страдащо от няколко тежки заболявания и в затруднено материално положение. Тези обстоятелства бяха известни на извършителите и ловко използвани от тях за първоначално манипулиране на жената. Същата твърди, че по време на извършване на престъплението е заподозряла измама и е изказала несъгласие с плана на измамниците, но същите са я заплашили с физическа саморазправа и убийство. Към последните твърдения следва да се подхожда внимателно, тъй като същите са предоставени след задържането ѝ, от нея самата и несъмнено представляват и средство за защита, възможно е да не отговарят на истината изобщо. Ако не е така обаче, правозащитните органи са изправени пред сериозен проблем – дали това не е начало на оформяне на профил на мулета в пенсионна възраст, с влошено здравословно състояние, които от една страна притежават и част от характеристиките на жертви на престъпления, предвид факта, че биват обиждани и заплашвани, а от друга се явяват особено апетитна целева група предвид ниските доходи(предимно от пенсии) и увеличените финансови потребности, свързани с влошено здравословно състояние. Относно интелектуалния и социален аспект на профила на мулетата, следва да се посочи, че същите преимуществено се подбират сред лица без трудова заетост, с висока мобилност и възможност бързо да се придвижват между различни квартали или дори различни населени места. Обикновено се подбират лица с до средно образование, но доказано предпочитана целева група са и студентите, но поради друга причина – заради засиленото търсене на почасова работа и работа на смени, което ги прави особено привлекателни за еднократно извършване на престъпление. Допълнително предимство на кандидат-посредника е свидетелството за правоуправление на МПС. Интересно обстоятелство, станало публично достояние чрез излъчването на репортаж по национална медия, свързан с горепосоченото престъпление, разкрито с помощта на разследващи журналист и оператор, бе поведението на измамника относно посредника по време и най-вече след оставянето на паричната сума от последния, с което същият прекрати с едностранен акт владението си върху нея. В продължение на няколко дни с посредника бяха провеждани почти постоянни разговори в продължение на часове, което има своето просто обяснение – по този начин не просто се упражняваше влияние върху една потенциално все още не закърняла психика с оглед вербуване на мулето, но и същото бива контролирано, най-вече с оглед възможен контакт с органите на МВР. За щастие в случая контролът не бе постоянен, което позволи своевременно сигнализиране и разкриване на престъпното деяние. След излъчване на видео-материала и отразеното по медиите развитие на наказателното производство, сценарият на телефонните измами отново „мутира“ с оглед установяване на допълнителна приспособимост и престъпна жизненост – буквално на следващия ден бе налице измама, в която пострадал възрастен човек бе въведен в заблуждение, че помага на екип от разследващи журналисти и участва в предаване на живо, като цялото мероприятие се заснема със скрита камера и на практика не съществува никакъв риск за материалните му ценности(в случая – пари), които ще му бъдат върнати веднага след края на инсценировката, като въвежданият в заблуждение отново бе убеждаван, че съдейства на органите на МВР и спомага за залавяне на телефонни измамници. Паралелно с това извършителите вече категорично отказаха да работят с посредници от женски пол, като уплътниха опосредения телефонен контакт с кандидат-посредника, като вече разговорите бяха почти постоянни, с изключително минимални прекъсвания. Следва да се отбележи значителната предпазливост на измамниците, проявяваща се не само по вида и структурата на престъпната верига, а и в непрестанното им повишено внимание по време на разговорите – при съмнение за най-малка нередност, нерегламентиран фонов шум, внезапно прекъсване на разговора от страна на мулето и други действителни или въображаеми рискове, разговорът бива веднага прекъсван без бъдеща връзка, което прави практически невъзможно разкриването на дееца.

Всичко горепосочено води до извода, че личността на посредника е също толкова обществено опасна(с някои редки изключения на последващо съдействие на правоохранителните органи или сигнал до медии), както тази на фактическия извършител на деянието. Действително, налице е известно повлияване от страна на „авторитета“ – лицето,

въвеждащо в заблуждение по телефона, с оглед допълнително мотивиране или първоначално такова, но същото не би било възможно при изградена и ясна ценностна система на лице с високо правосъзнание. Винаги при констатирано съучастие е налице предразположеност, която просто е намерила повод за изява при наличието на съответната конфликтна криминогенна ситуация. На практика в тези случаи мулето също е лице със значителна склонност към девиантно поведение и известен, дори сериозен дефицит на морални устои и правосъзнание. Оказва се, че то открива сериозно сходство между примамливото предложение и собствените си, макар и понякога прикривани, лични вътрешни стремежи към бързо и противозаконно обогатяване и често извършителят неосъзнато се припознава като „сродна душа“, а действията му – като всъщност очакван и на практика желан първоначален стимул или катализатор на девиантното поведение, обусловено от неактивираното, но съществуващо деформирано съзнание. Затова в повечето случаи е правилна позицията на правораздавателните органи посредникът да бъде третиран или като съизвършител при предварително разпределение на ролите или макар помагач, да му се налага наказание, тъждествено на това, което бива налагано на извършителя на изпълнителното деяние. Отново следва да се направи важната бележка, че всеки конкретен случай следва да се разследва и преценява отделно, предвид голямата вариативност и на изпълнителното деяние като конкретен сценарий, и на обективната (като поредица от действия) и субективна страна на всяко отделно престъпление. Интересна е позицията на лицата-посредници, която заемат при задържане непосредствено на местопрестъплението. В познатите ми случаи са налице само два варианта – съдействие на правоохранителните органи с оглед облекчаване на собствената наказателна отговорност или пасивно-агресивна позиция на пълно отричане на всякакво съзнаване на престъпния характер на деянието, нападки към органите на МВР, че се опитват да прехвърлят вината за деянието върху задържания, както и самоубеждаване, че не е било възможно със сигурност да се осъзнае, че става дума за престъпление. Подобна авто-сугестия, в случаите, когато не е симулирана, всъщност представлява тип кръгова отбрана на лицето, което, поставено пред възможността да понесе отговорността от престъпните си действия, се опитва да се оправдае пред себе си, че всъщност се е колебаел дали не става дума за правомерни отношения и точно това колебание изключва умишъла за деянието, като по този начин лицето се опитва не само да заблуди органите на досъдебното производство, но и да си спести и морални терзания. Наблюдавал съм случай, при който именно чрез такова самовнушение лицето си изгради невярна представа за действителността, фактите и събитията, че дори дълго време след влизането в сила на осъдителната присъда за съучастие в измама отказваше да признае – пред себе си и околните, участието си в деянието. Подобно самозаблуждение не бива да се бърка с разкаяние и съжаление, тъй като е коренно различно от тях и в никакъв случай не е смекчаващо отговорността обстоятелство, а би могло да се тълкува дори в коренно противоположен аспект – безсмисленото пренебрегване на фактите и изопачаването им на практика представлява шиканиране на процеса и затруднява разследването. Проф. Б. Станков изследва този тип престъпно поведение (Б. Станков - „Криминология. Теоретични основи“ – ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна, 2005, стр. 202), като макар че става въпрос за осъдени, настанени в пенитенциарни заведения и изследвани там, същите освен посочените социална мимикрия и хипертрофиране на собственото престъпно поведение, които нямат особено значение към настоящия казус, проявяват и трети тип поведение - „психична самозащита“ с цел „цялостно оневиняване или смекчаване на обществения укор с оглед на морална реабилитация“ и „стремеж на оневиняване пред себе си с оглед възстановяване на психичния баланс посредством изтласкване на фрустраторите“. Посочва се и възможност дори за „отричане на престъпления, които не пораждат съмнения“ (цит.сч., пак там). Точно този аспект от посоченото и наблюдавано многократно поведение на фактическите извършители са склонни да проявяват и мулетата. В познат на автора случай, при разследване на телефонна измама и залавяне на мулето малко след извършване на деянието, след по-малко от 24ч., същият упорито отричаше участието си в престъплението, въпреки че не само бе категорично разпознат от пострадалия, но и притежаваше специфични лесно запомнящи се външни белези, явяващи се допълнително

доказателство за участието му в престъплението. Поведението му в случая не се изчерпваше с формален отказ за съдействие и отричане на отговорност. На практика лицето се опитваше да се самоубеди, че не е участвало в престъпно деяние. Причината за това е двойка – на първо място да се затрудни разследващия орган и да се изгради защитна версия за намаляване или избягване на наказателната отговорност и на второ място – да се осигури собствена морална хармония, да се успокоят моралните терзания и да се унищожи или намали обществения упрек не само в общ план, но и в конкретен – в случая лицето, с което задържаният (по-късно и обвинен и предаден на съд) бе във фактическо съжителство, изрази негативна оценка към такова престъпно поведение, въпреки че в самия ход на разследването частично подпомогна опита за изграждане на алиби. Макар обвиняемото лице да не е длъжно да се набеди в престъпление и да може да се защити по всякакъв начин, безсмисленото пречене на разследването и забавянето на неговия темп винаги следва да се тълкуват като отегчаващо отговорността обстоятелство, когато обективно не допринасят за защитата на дееца. В случая следва да се отбележи и друг съществен за конкретния казус момент – очевиден бе вътрешния конфликт, в който бе изпаднало лицето, тъй като същото притежаваше и известни морални ценности и имаше изградена известна представа за правов ред и житейска и юридическа справедливост (за съжаление, сравнително рядко наблюдавани в такъв обем сред този тип извършители, за които е характерна на практика липса на скрупули и морални задръжки, както и проява на съвест и реално съжаление), като бе видно, че същото изпитваше известни терзания, тъй като осъзнаваше противоправността на постъпката си. Естествено, посъщественият обем на фрустрацията се дължеше на обоснования страх от тежестта на самото наказателно преследване и на предстоящата санкция, но следва да се има предвид, че макар деянието да бе извършено с користна цел и да се целеше лично благодетелстване, в случая обвиняемият бе силно материално затруднен, очакваше и раждане на дете. Налице бе интересен случай, в който действително в хода на досъдебното производство обвиняемото лице бе в процес на вътрешен конфликт, който едновременно с това се старееше да прикрие, за да не се самоуличи в престъпление или да насочи органите на разследването към определени действия, насочени срещу него. В крайна сметка желанието за изграждане надделя над съвестта и конфликтът се разреши в по-често срещаната насока – към самозащита и заемане на пасивно-агресивна позиция с отказ от съдействие. Интригуващо в случая бе развитието на поведението, диктувано от сериозната вътрешна борба, като личността на обвиняемия премина в практически самозащитен режим, като за целта започна да се изгражда паралелна реалност, изгодна за защитната позиция, макар и основаваща се на преиначаване и укриване на факти или на изопачаване на такива и използване на активна авто-сугестия и непрестанно деклариране на избраната позиция пред органите на досъдебното производство с цел и същите по възможност да бъдат убедени в правотата ѝ. Финалната ѝ изява бе обвинение към разследващите органи, че са манипулирали досъдебното производство с оглед бърза разкриваемост за завишаване на статистически показатели, като обвиняемият представяше себе си в ролята на невинна изкупителна жертва, в което считам, че в голяма степен започваше да вярва, макар да бяха налице неопровержими доказателства за противното.

Практически поведението, което възниква у обвиняемите лица, като в случая същото е валидно не само за посредниците, но и за другите съучастници, вкл. за извършителите на самото изпълнително деяние, бива четири типа.

А) най-често изначален отказ от съдействие и даване на обяснения изобщо или твърдение за невинност и липса на съпричастност

Б) деклариран отказ от съдействие, но с проява на вътрешна борба между собствената ценностна система и желанието за отбягване на наказателна отговорност, в която надмощие взима второто и обикновено или се отказва категорично даване на обяснения и съдействие или се изгражда защитна версия, като в помощ се включват принципите на декларативни изявления с комформен характер и авто-внушение

В) декларира отказ от съдействие, проява на вътрешна борба между собствената ценностна система и желанието за отбягване на наказателна отговорност, в която надмощие взимат моралните устои и представи за право и ред, като следва съдействие и признаване на

вината, често улеснени фактически от ускорен темп на разследване или тежест на наложена мярка за неотклонение.

Г)най-рядко – изначално съдействие и признаване на вината. За съжаление дори в тези случаи това не се дължи толкова на нравствен и морален катарзис, а на страх от размера и вида на наказателната отговорност и желание за смекчаване на същата по реда на част V - „Особени правила“ относно развитието на наказателното производство и по-специално гл. 29, чл. 381 и сл. от НПК,вр. чл. 55 от НК или по гл. 27, чл. 371, т. 2 - съкратено съдебно следствие с признаване на фактите, посочени в обвинителния акт, вр. чл. 373, ал. 2, вр. чл. 372, ал. 4, вр. чл. 58а от НК и редукция на наказанието с една трета.

ИЗВОДИ

От изложеното по-горе следва несъмнен извод, че е практически невъзможно създаването на профил на посредника при телефонната измама. Изключително трудно е извеждането на определени устойчиви и трайно повтарящи се и търсени от извършителите белези. Позитивен момент в случая обаче има – посредникът е най-уязвимият елемент в престъпната верига на телефонната измама и често бива залавян. За съжаление в голяма част от случаите остава единственото задържано, а често и единственото установено виновно лице, което на практика показва, че предпазващата му функция, която е единствената цел на включването му в деянието, е реализирана в пълна степен, което дава преднина на извършителите на телефонни измами пред органите на полицията и правораздаването. За преодоляване на тази своеобразна и изключително ефективна охранителна стратегия е нужен комплекс от специфични мерки, значителна концентрация на оперативен и технически ресурс, законодателни промени, екипна дейност и максимално съсредоточаване на усилията на магистрати и полиция.

SMUGGLING AS AN INTERNATIONAL CRIME

Ralitsa Gerasimova

Department of Law,
“Angel Kanchev” University of Ruse

Abstract: *The different qualifications of criminal offenses in international criminal law and the peculiarities of "smuggling" makes it necessary to clarify the nature of this crime in terms of its cross-border nature. It is essential that this crime reveals peculiarities with regard to the different possible object of smuggling, which also leads to differences in its international classification. This report seeks to qualify smuggling in terms of international criminal law, taking into account the particularities of the object of the crime.*

Keywords: *smuggling, international law, crime*

ВЪВЕДЕНИЕ

Съществуват различни квалификации на престъпленията в международното наказателно право, при формулирането на които се използват и различни критерии – обществената опасност на престъплението, обектът на престъпното посегателство, особености на обективната страна на изпълнителното деяние и мястото на настъпване на съставомерния резултат, а също и особените качества на субекта.

ИЗЛОЖЕНИЕ

И. И. Лукашук, използвайки различни критерии – начина на осъществяване на изпълнителното деяние, обекта на посегателство, източника на отговорността и юрисдикцията, подразделя престъпленията в международното право на транснационални престъпления, престъпления по общото международно право, конвенционни престъпления и международен тероризъм. Авторът определя транснационалните престъпления (престъпленията с международен характер) като такива, попадащи под юрисдикцията на две или повече държави, при които деянието се реализира в пределите на една държава, а неговият резултат настъпва в друга, или част от изпълнителното деяние се осъществява в една държава, а останалата част – в друга. Престъпления по общото международно право според него са тези, за извършването на които се предвижда отговорност непосредствено и по силата на международното право независимо от това дали деянието съставлява престъпление и по вътрешното право на държавата на реализирането му. Тези престъпления засягат международната общност като цяло и се определят като престъпления против мира и безопасността на човечеството (посочените в чл. 5-8 от Статута на Международния наказателен съд – Римския статут). Към тях И. И. Лукашук отнася агресията, геноцида, престъпленията против човечеството и военните престъпления. Авторът посочва, че конвенционните престъпления са такива престъпни прояви, чиито състави са дефинирани в международни договори, обвързващи участващите по тях държави да въведат във вътрешното си наказателно законодателство съответни санкционни норми. Към тези престъпления той отнася подправката на парични знаци, търговията с наркотици, незаконният внос и износ на културни ценности. Международният тероризъм се разглежда като отделно международно престъпление.⁵⁷

Друга теоретична концепция⁵⁸ обвързва разграничителния критерий на видовете международни престъпления с обекта на престъпното посегателство и степента на засягане на този обект (обществената опасност). От това изходно начало престъпленията по международното право се подразделят на два основни вида – международни престъпления и

⁵⁷ Вж. И. И. Лукашук, Международное право. Особенная часть, М., 2005., с. 425-432.

⁵⁸ Вж. Р. М. Валеев и Г. И. Курдюков, Международное право. Особенная часть, М., 2010, с. 566-569.

транснационални (конвенционни или с международен характер). Сочи се, че първият опит за дефиниране на понятието „международно престъпление“ е предприет от Комисията на ООН по международно право в първоначалната редакция на разпоредбите относно отговорността на държавите. Според авторите това е *„международно противоправно деяние, възникващо в резултат на нарушения на международно задължение от страна на държава – задължение, дотолкова основополагащо за гарантиране на жизнено важни интереси на международната общност, че неговото нарушаване се разглежда като престъпление“*. Счита се, че международните престъпления са най-тежките и опасни нарушения на принципи и норми на международното право, които засягат глобални за човечеството интереси и застрашават международния мир и сигурност, като отговорността за извършването им е възложена както на държавата като цяло, така и на отговорното лице, реализиращо престъпната политика от името на съответната държава. Като състави на международните престъпления се сочат отново тези, уредени в Римския статут – геноцид, престъпления против човечеството, военни престъпления и агресия. За разлика от тях транснационалните престъпления са международни противоправни деяния, които нарушават или поставят в опасност развитието на международните отношения. Същите престъпления са определяни като „конвенционни“, доколкото съставите им са уредени в конвенции, а също и като „престъпления с международен характер“, доколкото непосредственият им обект има наказателен характер и по смисъла на вътрешното право, но с международен елемент, а поначало извършителите им са физически лица, без връзка с политиката на която и да е от двете държави. Отговорността им се реализира по силата на вътрешното наказателно законодателство на съответните страни. Държавите–страни по конвенциите са длъжни да криминализират съответните престъпни прояви и съответно – да предвидят санкции за извършването им.

Подобно подразделяне на международни престъпления и престъпления с международен характер се съдържа и в други теоретични схващания⁵⁹, в които престъплението с международен характер се определя като деяние, което засяга международните отношения и международния порядък, интересите на повече от една държава и по отношение на което действа специална конвенция или същото е уредено в конвенция с по-общ характер. Към тези престъпления Б. А. Куркин отнася посегателството спрямо лице, ползващо се с международна защита, противозаконното завладяване на въздухоплавателно средство, пиратството, незаконния трафик на ядрени материали, наркотични средства и психотропни вещества, незаконните операции с културни ценности и др.

В българската доктрина престъпленията по международното право се подразделят на същински международни престъпления и престъпления с международен характер. Последните, наричани още транснационални или конвенционни престъпления, са уредени в международни договори и засягат отношения, надхвърлящи националните интереси на отделната държава, а наказването им се осъществява от националните съдилища.⁶⁰

Дефиницията за този вид престъпления се обвързва още и с начина на осъществяването на престъпното посегателство – това са тези прояви, при които част от изпълнителното деяние се реализира извън границите на страната, съответно – там настъпва престъпният резултат, ако престъплението е резултатно, или извършителят действа със специална цел предметът на престъплението (човек или вещь) да бъде изнесен или преведен през границата на страната.⁶¹

Д. Михайлов, използвайки като критерий обекта и субекта на престъпните посегателства, определя транснационалните престъпления като такива с международен елемент, които се извършват от физически лица, в чийто обект на посегателство се включват не международният мир и сигурност, а други международни отношения, отнасящи се до съществени области или страни на международното общуване и сътрудничество – основните

⁵⁹ Вж. Б. А. Куркин, Международное право, М., 2008, с. 156-159.

⁶⁰ Вж. Б. Велчев, Международно наказателно право, С., 2015, с. 121.

⁶¹ Вж. И. Пушкарлова, Транснационалната и национална организирана престъпна дейност – възгледи и разграничителни критерии, сп. „Съвремено право“, бр. 3, 2007, с. 57.

права на човека, сигурността на международния транспорт, безопасността на живота и здравето на човека и др.⁶²

Критерии относно това дали дадено престъпно посегателство е с международен характер и за дефинирането на това понятие пряко могат бъдат изведени от предписанията на Конвенцията на ООН за транснационалната организирана престъпност от 2000 г. (чл. 3, ал. 2). Тези критерии се свеждат до особености на обективната страна на престъплението – начина на реализиране на елементи от изпълнителното деяние и мястото на настъпването на резултата (ако престъплението е резултатно). По смисъла на Конвенцията на ООН престъплението носи транснационален характер, ако: а) е извършено в повече от една държава; б) е извършено в една държава, но значителна част от планирането, подготовката, ръководството или контрола се осъществява в друга държава; в) е извършено в една държава, но с участието на организирана престъпна група, която осъществява престъпна дейност в повече от една държава; или г) е извършено в една държава, но произвежда значителен ефект в друга държава.

В обобщение може да се приеме, че транснационалните престъпления или престъпленията с международен характер са такива общественоопасни деяния, които застрашават или увреждат съществени елементи на международните правоотношения, изпълнителното деяние или предварителната престъпна дейтелност по които се реализира на територията на повече от една държава. Това са и тези резултатни престъпления, чиито общественоопасни последици настъпват извън пределите на държавата, в която е било реализирано изпълнителното им деяние или предварителните престъпни стадии на същото. Това са престъпления, извършвани от физически лица, които не са част от политическата власт на съответната държава, и отговорността за тези деяния се реализира от страна на съответните националните съдилища.

Б. Велчев подразделя основните престъпления с международен характер в пет основни групи. В първата група се включват терористичните престъпления, като се изхожда от родовото понятие „тероризъм“. Това са посегателствата против лица, ползващи се с международна защита, против сигурността на гражданската авиация, използването на специални оръжия и средства за нападение и пиратството. Към втората група авторът отнася престъпленията, свързани с корупцията, към третата – тези, свързани с организираната престъпност и присъщите ѝ дейности – наркотрафик, трафик на хора и културни ценности, към четвъртата – посегателства срещу основни права на човека – робство, подлагане на мъчения и изтезания, проституция и порнография. Петата група престъпления с международен характер са деянията, засягащи икономическите отношения, сред които авторът изрично включва контрабандата, фалшифицирането на парични знаци и изпирането на пари.⁶³

Като се изходи от посочените по-горе критерии следва да се приеме, че контрабандата по чл. 242 от НК разкрива всички характеристики на транснационално престъпление. С оглед на обективните ѝ признаци и защитаваните правни блага, контрабандата засяга както установения ред в областта на външната търговия и икономическите отношения между държавите, така и в отделни случаи – безопасността и здравето на неограничен кръг правни субекти, а изпълнителното ѝ деяние неизменно се реализира на територията на най-малко две отделни държави.

В теорията се сочи, че контрабандата е престъпление с неоспорим международен характер, което не е конвенционно. Съставът на това престъпно посегателство не е уреден в нито един международен договор, поради което се приема, че контрабандата се счита за международно престъпление по силата на обичайното международно право.⁶⁴

Безспорно е, че понастоящем липсва единен международен договор, регламентиращ цялостно състава на престъплението контрабанда, и то във вида, уреден от българския Наказателен кодекс. Това произтича преди всичко от разнообразието във възможния предмет на престъпното посегателство, съответно – различието в охраняваните правни блага.

⁶² Вж. Д. Михайлов, Международно наказателно право, С., 2003, с. 107-108.

⁶³ Вж. Б. Велчев, Международно наказателно право, С., 2015, с. 121-122.

⁶⁴ Вж. Б. Велчев, Международно наказателно право, С., 2015, с. 229-230.

Липсва международноправна уредба, респ. сключен международен договор относно общата стокова контрабанда – тази, охраняваща единствено икономическите интереси на отделните държави.

Не така стои въпроса обаче по отношение на контрабандата с предмет наркотични вещества и прекурсори. Под егидата на ООН са договорени три международноправни акта, които понастоящем съставляват ядрото на международния забранителен режим относно наркотичните вещества.

Така на 30 март 1961 г. в Ню Йорк е приета Единната конвенция по упойващите вещества.⁶⁵ Тя унифицира и разширява международния контрол върху наркотиците и заменя действащите международни договори за наркотичните вещества. Член 36 от Конвенцията изрично обхваща и съответния кръг от деяния, които всяка от държавите следва да третира като наказуеми нарушения (в смисъл на престъпления), като се задължава да предвиди и съответните санкции за тяхното извършване – затвор или друго наказание с лишаване от свобода. Сред тях са контрабандното пренасяне на такива вещества, трафикирането им в нарушение на изискванията на международния договор.

През 1971 г. липсата на международна уредба, контролираща разпространението на психотропни вещества, налага приемане на Конвенцията за психотропните вещества.⁶⁶ В нея отново изрично се предвижда задължение за отделните държави да считат за наказуемо нарушение всяко умишлено действие, извършено в противоречие със закон или подзаконов акт, приет в изпълнение на задължения, произтичащи от Конвенцията, както и да вземат необходимите мерки тежките нарушения да подлежат на съответстващо наказание – затвор или друго наказание, свързано с лишаване от свобода. Изрично се предвижда, че ако се касае за поредица от свързани помежду си нарушения, извършени в различни държави, всяко от тези действия се разглежда като отделно нарушение; че за нарушения следва да се считат и умишленото участие в такива нарушения, сдружаването, включването в престъпен заговор с цел извършването им, опита и приготвянето за извършването им, както и финансовите операции във връзка със същите.

Необходимостта от цялостна и пълна международноправна уредба в областта на контрола върху дейностите с наркотични и психотропни вещества налага и приемането през 1988 г. на Конвенцията на ООН за борба срещу незаконния трафик на упойващи и психотропни вещества (Виенската конвенция). Тя обхваща широк кръг от въпроси, свързани с функционирането на системата на международния контрол над наркотичните и психотропни вещества. Държавите се задължават да въведат в националното си законодателство престъпни състави и съответно да криминализират всички умишлени действия по производство, извличане, приготвяне, предлагане, предлагане с цел продажба, разпространение, продажба, доставка при всякакви условия, посредничество, изпращане, транзитно изпращане, транспортиране, внос или износ на всяко упойващо или психотропно вещество в нарушение на разпоредбите на другите два международни акта. С нея се въвежда и задължение за държавите да криминализират и отделните действия свързани с организирането, ръководството или финансирането, укриването и преобразуването на доходи и собственост от деятелност, свързана с незаконния оборот на наркотични и психотропни вещества.

В обобщение и предвид пълната и цялостна международна уредба на контрабандните деяния с предмет наркотични вещества и прекурсори, конкретно съдържимото в посочените по-горе три значими конвенции, уреждащи режима на извършване на различните дейности с такива вещества и едновременно с това задължаващи държавите да въведат наказателни състави в националното си законодателство за извършване на такива престъпни прояви, следва да се приеме, че контрабандата на наркотични вещества е конвенционно престъпление с международен характер.

⁶⁵ Ратифицирана от Република България с Указ № 634 на Президиума на НС на НРБ от 22.08.1968 г. – ДВ, бр. 67 от 1968 г. В сила за Република България от 24.11.1968 г.

⁶⁶ Ратифицирана от Република България с Указ № 690 на Държавния съвет от 5.04.1972 г. за присъединяване – ДВ, бр. 30 от 1972 г., в сила от 16.08.1976 г.

SMUGGLING UNDER INTERNATIONAL LAW

Ralitsa Gerasimova

Department of Law,
“Angel Kanchev” University of Ruse

Abstract: *The cross-border nature of smuggling and the fact that it often affects the interests of more than one country necessitates a study of the development of its international regulation. This report seeks to cover the overall regulation of this type of crime in separate international acts from the past to the present moment.*

Keywords: *smuggling, international law, crime*

ВЪВЕДЕНИЕ

Още през XIX-ти век по отношение на отделните видове контрабандни посегателства се въвеждат норми в различни международни актове. Такива действат както по отношение на деянията с предмет забранени за притежание стоки (contraband per se), така и по отношение на престъпленията, имащи за предмет стоки, които са част от гражданския оборот.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Понятието „военна контрабанда“ е използвано за първи път в Декларацията за морската война от 4 (16) април 1856 г. и Лондонската декларация за правото на морска война от 26 (13) февруари 1909 г. Декларациите се прилагат по отношение на стоки, предмети и материали, предназначени изключително за военни цели (оръжие, боеприпаси, взривни вещества и т.н.), но също и по отношение на други такива (храна, фураж, облекло, а дори и злато и сребро). В Лондонската декларация двата вида контрабандни деяния са подразделени на „абсолютна военна контрабанда“ и „условна военна контрабанда“.

Международният характер на контрабандата предпоставя и уредбата на отделни състави както на универсално, така и на регионално ниво.

Безспорно е, че понастоящем липсва единен международен договор, регламентиращ цялостно състава на престъплението контрабанда, и то във вида, уреден от българския Наказателен кодекс. Това произтича преди всичко от разнообразието във възможния предмет на престъпното посегателство, съответно – различието в охраняваните правови блага.

Липсва международноправна уредба, респ. сключен международен договор относно общата стокова контрабанда – тази, охраняваща единствено икономическите интереси на отделните държави.

Основен международен акт, определящ митническите правонарушения, е Международната конвенция за опростяване и уеднаквяване на митническите процедури и специалното приложение към нея – Н. То установява най-общите стандарти и препоръки, от които следва да се водят националните митнически администрации при разследване и квалифициране на митническите правонарушения. Според Конвенцията от Киото митническо правонарушение е всяко нарушение или опит за извършване на нарушение на митническото законодателство.

На международно ниво уредба, включително и дефиниция на понятието „стокова контрабанда“ се съдържа единствено в Конвенцията за административно съдействие за предотвратяване, откриване и преустановяване на митнически правонарушения от 9 юни 1977 г., сключена в Найроби и влязла в сила на 21 май 1980 г. (която не е ратифицирана до настоящия момент от Република България). Конвенцията е многостранен международен договор, чието предназначение е да създаде правова основа на сътрудничеството и взаимодействието на отделните държави в борбата с контрабандата и другите митнически правонарушения. Обектът на тези деяния може да бъде изведен от преамбюла на Конвенцията – икономическите, социалните и данъчни интереси на държавите. В този международен договор в чл. 1, б. d понятието „контрабанда“ (smuggling) се дефинира като митническа

измама, изразяваща се в движение на стоки през митническата границата по какъвто и да е нелегален начин. Очевидно тук контрабандата се разглежда като разновидност на митническата измама. В Коментара на Конвенцията от Найроби се уточнява, че даденото в нея определение за понятието „контрабанда“ се отнася не само за случаите, когато стоките се укриват с цел избягване на митнически контрол, но също и за случаите, при които стоките не са били укрити, но не са били декларирани правилно пред митническите органи. Стоковата контрабанда обхваща всички случаи на преминаване на стоки през митническата граница, включително и чрез пощенски пратки. Въпреки действието на Конвенцията от Найроби не може да се приеме, че стоквата контрабанда, свързана със засягането фискалните интереси на отделните страни е транснационално престъпление с конвенционен характер. Това е така, защото действието на този международен договор е свързано основно с осъществяването на сътрудничество между митническите администрации на страните-членки в борбата с митническите правонарушения, без да се въвежда конкретно задължение за криминализиране на деянията, покриващи признаците на същите правонарушения.

Случаите, когато предмет на деянието са стоки, чийто незаконен международен трафик застрашава други значими блага, в частност живота, здравето, безопасността на неограничен кръг от правни субекти, околната среда и биологичното разнообразие, деянията, свързани с нарушаване на изискванията за внос, износ и транзит на такива стоки, съответно – контрабандните деяния с предмет такива стоки, имат детайлна международноправна уредба в редица международни договори, поради което тези престъпления разкриват признаците на транснационални престъпни посегателства с конвенционен характер.

Така трансграничното движение на обекти на дивата флора и фауна е предмет на международна уредба още от 1933 г., когато в Лондон няколко държави подписват Конвенцията за защита на фауната и флората и техните естествени местообитания. С тази конвенция изрично се въвеждат и детайлизират изискванията за контрол, който следва да организират отделните държави по отношение на вноса и износа на такива обекти. През 1963 г. Генералната асамблея на създадения през 1948 г. Международен съюз за охрана на природата и природните ресурси приема резолюция, предлагаща създаването на международна конвенция за регулиране на вноса, износа и транзита на редки и застрашени от изчезване видове диви животни, техни кожи и трофеи. Първият проект на конвенция е изготвен през 1964 г., като през 1969 г. е създаден и списък на екземплярите, търговията по отношение на които следва да бъде под международен контрол. През 1973 г. е приета и Конвенцията по международната търговия със застрашени видове от дивата фауна и флора (CITES или Вашингтонската конвенция). Конвенцията цели отделните държави да поемат отговорност за опазване на дивата природа и за защита на определени видове от дивата флора и фауна от прекомерна експлоатация в международната търговия. Конвенцията е пряко насочена към пресичане на контрабандното пренасяне на редки и застрашени от изчезване екземпляри от животински и растителни видове. Според този международноправен акт понятието „търговия“ включва износ, реекспорт, внос и въвеждане от море от територията на една държава на територията на друга. С Конвенцията се регламентират всички изисквания, които държавите следва да спазват при търговия с екземпляри на дивата флора и фауна, изброени в Приложение I-III (издаване на разрешително за внос и износ или сертификат за реекспорт и въвеждане от море). Изрично в Член VIII се предвижда, че всяка от договарящите държави следва да вземе подходящи мерки за прилагане на разпоредбите на Конвенцията и забрана за търговията с екземпляри в нарушение на Конвенцията. Тези мерки включват въвеждането на наказания в случай на търговия с такива екземпляри, връщане и конфискация или връщане в държавата износителка. В обобщение Конвенцията CITES урежда контрола над трансграничния трафик на обекти на дивата флора и фауна и задължава държавите-страни по нея да предприемат всички мерки за борбата с тяхното контрабандно пренасяне, включително чрез въвеждане на състави на престъпления във вътрешното си законодателство.

От 2010 г. е създаден и действа и Международен консорциум за борба с престъпленията срещу дивата природа (ICCWC), включващ пет междуправителствени организации – Конвенцията по международната търговия със застрашени видове от дивата фауна и флора,

Интерпол, Службата на ООН по наркотиците и престъпността, Световната банка и Световната митническа организация. Така се предоставя възможност за обмен на информация и разузнавателни сведения и за подпомагане на прилагането и спазването на правилата, включени в Конвенцията, като се цели предотвратяване на престъпленията срещу дивата природа (такива са деянията, извършени в противоречие с националните закони и подзаконови нормативни актове, предназначени за защита на природните ресурси – тяхното управление и използване, както и всички нарушения на изискванията на Вашингтонската конвенция, свързани с вноса, износа и реекспорта на обекти част от дивата флора и фауна).

По отношение на наркотичните и силно действащите вещества първите крачки за установяване на общ международноправен контрол на трансграничното им движение са предприети в началото на 20 в. (1911 – 1912 г.) и са свързани конкретно със законния и незаконния внос на опиум – от Азия, морфин, хероин и кокаин – от Европа в Китай и хашиш – в Египет. Хагската конвенция за опиума от 1912 г. , подписана на 23 януари 1912 г. от представители на Китай, Франция, Германия, Италия, Япония, Холандия, Персия (Иран), Португалия, Русия, Сиам (Тайланд), Великобритания (включително Британска Индия) става първият международен договор, според който производството, продажбата и използването на наркотични вещества следва да се регламентират законодателно от отделните държави и да бъдат ограничени изключително за медицински цели. Конвенцията предвижда още, че отделните държави следва да приемат всички следващи се мерки за въвеждане на забрана за внос и износ на опиум за пушене (гл. II, чл. 7).

Международен договор, съдържащ изисквания относно дейностите с такива вещества, в частност, лицензирането и регистрацията на външнотърговските сделки с наркотични и биологично силно действащи вещества, е подписаната на 19 февруари 1925 г. в Женева Международна конвенция за опиума. В нейния преамбюл, както и в чл. 22 изрично се сочи, че една от водещите задачи на държавите – страни по нея е организиране на борбата с контрабандата на наркотици.

Изрично предписание към отделните държави за включване в националното им законодателство на норми, предвиждащи наказателна отговорност за лица, съпричастни към контрабандата на наркотични вещества, се съдържа в приетата на 26 юни 1936 г. в Женева Конвенция за забрана на незаконната търговия с наркотични средства под линия!!!.

Впоследствие под егидата на ООН са договорени три международноправни акта, които понастоящем съставляват ядрото на международния забранителен режим относно наркотичните вещества. Така на 30 март 1961 г. в Ню Йорк е приета Единната конвенция по упойващите вещества. Тя унифицира и разширява международния контрол върху наркотиците и заменя действащите международни договори за наркотичните вещества. Основната цел на Конвенцията от 1961 г., закрепена в преамбюла ѝ, се състои в ограничаване използването на тези вещества само и изключително за медицински и научни цели. Член 36 от Конвенцията изрично обхваща и съответния кръг от деяния, които всяка от държавите следва да третира като наказуеми нарушения (в смисъл на престъпления), като се задължава да предвиди и съответните санкции за тяхното извършване – затвор или друго наказание с лишаване от свобода. Сред тях са контрабандното пренасяне на такива вещества, трафикирането им в нарушение на изискванията на международния договор. Единната конвенция от 1961 г. включва четири списъка с упойващи вещества, подразделени съобразно установения с международния договор режим на контрол. По отношение на търговията, вноса и износа на включените в списъците вещества се въвежда лицензионен и разрешителен режим, дефинирани са и понятията „незаконен трафик“, „внос“ и „износ“ на упойващи вещества.

През 1971 г. липсата на международна уредба, контролираща разпространението на психотропни вещества, налага приемане на Конвенцията за психотропните вещества. Тя, по аналогия с Единната конвенция, съдържа четири списъка с вещества. В първия списък са включени психотропните вещества, притежаващи особено опасни халюциногенни свойства, по отношение на които се предвиждат и по-строги мерки за контрол, дори сравнено с наркотичните вещества, включени в списък I на Конвенцията от 1961 г. (чл. 31). Използването

на тези вещества е изцяло забранено освен за научни и за строго ограничени медицински цели. Изцяло забранени са вносът и износът на веществата, включени в списък I, с изключение на случаите, когато и износителят, и вносителят са компетентните органи или учреждения на страната или района, съответно износител или вносител, или други лица или предприятия, които имат изричното разрешение за тази цел от компетентните органи на тяхната страна или техния район. Списък II включва стимулиращите вещества с ограничено терапевтично значение, списък III – тези вещества с широко приложение в медицината, но с които често се злоупотребява и списък IV – вещества със сънотворно, транквилиантно и аналгетично действие. Както и по отношение на наркотиците, с Конвенцията от 1971 г. се въвежда лицензионен режим за търговията (включително за търговския износ и внос) с психотропни вещества. В Конвенцията от 1971 г. изрично се предвижда задължение за отделните държави да считат за наказуемо нарушение всяко умишлено действие, извършено в противоречие със закон или подзаконов акт, приет в изпълнение на задължения, произтичащи от Конвенцията, както и да вземат необходимите мерки тежките нарушения да подлежат на съответстващо наказание – затвор или друго наказание, свързано с лишаване от свобода. Изрично се предвижда, че ако се касае за поредица от свързани помежду си нарушения, извършени в различни държави, всяко от тези действия се разглежда като отделно нарушение; че за нарушения следва да се считат и умишленото участие в такива нарушения, сдружаването, включването в престъпен заговор с цел извършването им, опита и приготвянето за извършването им, както и финансовите операции във връзка със същите.

През 1988 г. необходимостта от цялостна и пълна международноправна уредба в областта на контрола върху дейностите с наркотични и психотропни вещества, налага приемането на Конвенцията на ООН за борба срещу незаконния трафик на упойващи и психотропни вещества (Виенската конвенция). Тя обхваща широк кръг от въпроси, свързани с функционирането на системата на международния контрол над наркотичните и психотропни вещества. В нея намира отражение желанието на отделните държави посредством съвместни усилия да бъде пресечена престъпната дейтелност, свързана с незаконния оборот на наркотични вещества, като се въздейства върху част от първопричините, водещи до злоупотребата с такива вещества. В тази насока държавите се задължават да предприемат мерки за предотвратяване на незаконното култивиране на растения, от които се извличат упойващи и психотропни вещества (опиев мак, кокаинов храст и конопено растение), и за унищожаването на намиращите се на тяхна територия такива растения. Важно нововъведение е установяването на контрол над химическите вещества, използвани при незаконното приготвяне на упойващи и психотропни вещества – прекурсорите. В преамбюла на Виенската конвенция изрично се отбелязва, че лесният достъп до тези вещества е една от важните причини за нарастване на нелегалното производство на упойващи и психотропни вещества. Държавите се задължават да въведат в националното си законодателство престъпни състави и съответно да криминализират всички умишлени действия по производство, извличане, приготвяне, предлагане, предлагане с цел продажба, разпространение, продажба, доставка при всякакви условия, посредничество, изпращане, транзитно изпращане, транспортиране, внос или износ на всяко упойващо или психотропно вещество в нарушение на разпоредбите на Конвенцията от 1961 г., на изменената Конвенция от 1961 г. или на Конвенцията от 1971 г.; култивирането на опиевия мак, кокаиновия храст или конопеното растение с цел производство на упойващи вещества в нарушение на разпоредбите на Конвенцията от 1961 г. и на измененията ѝ; държането или закупуването на упойващи или психотропни вещества; транспортирането или разпространението на оборудване, материали или вещества, включени в Списък I и II към Конвенцията. С Конвенцията се въвежда и задължение за държавите да криминализират и отделните действия свързани с организирането, ръководството или финансирането, укриването и преобразуването на доходи и собственост от деятелност, свързана с незаконния оборот на наркотични и психотропни вещества. Важно значение във връзка с борбата с контрабандата на наркотици имат чл. 17 и чл. 19 от Виенската конвенция, съгласно които държавите–страни по международното съглашение следва да си сътрудничат във възможно най-голяма степен с цел пресичане на незаконния трафик на наркотични и

психотропни вещества по море и да предприемат мерки за преустановяване използването на пощенските услуги за целите на този трафик.

В обобщение и предвид пълната и цялостна международна уредба на контрабандните деяния с предмет наркотични вещества и прекурсори, конкретно съдържимото в посочените по-горе три значими конвенции, уреждащи режима на извършване на различните дейности с такива вещества и едновременно с това задължаващи държавите да въведат наказателни състави в националното си законодателство за извършване на такива престъпни прояви, следва да се приеме, че контрабандата на наркотични вещества е конвенционно престъпление с международен характер.

По отношение на контрабандните деяния с предмет оръжие и боеприпаси международната уредба води началото си още от цитираните по-горе международни съглашения, въвеждащи понятието „военна контрабанда“ – Декларацията за морската война от 4 (16) април 1856 г. и Лондонската декларация за правото на морска война от 26 (13) февруари 1909 г. В тези международни съглашения и актове понятието „военна контрабанда“ се използва в смисъл на съвкупност от оръжия, материали и предмети, предназначени изцяло за военни цели (абсолютна военна контрабанда), както и на други предмети (относителна военна контрабанда), превозвани от неутрални държави, в нарушение на правилата на неутралитета към една от воюващите страни.

В този смисъл правното регулиране посредством тези международни актове не цели борба с трафика на оръжия и боеприпаси през границите на отделните държави, а се отнася до нарушаването от страна на неутрални държави на правилата на неутралитета по време на война.

Важна крачка към международния контрол на оборота на оръжия и боеприпаси е приемането на 28.06.1978 г. от Съвета на Европа на Европейската конвенция за контрол върху придобиването и притежаването на огнестрелни оръжия от физически лица, в сила от 1 юли 1982 г. В преамбюла на конвенцията изрично се предвижда, че с този международен договор се цели в международен план да бъдат утвърдени ефективни методи за контрол на трансграничното движение на огнестрелни оръжия. Договарящите държави поемат задължението да си оказват взаимна помощ чрез административните властнически органи за пресичане на незаконния оборот на огнестрелно оръжие, в проследяването и откриването на такива оръжия, пренесени от територията на една държава на територията на друга. Въвежда се уведомителен режим и система на двойното разрешение при търговия с огнестрелни оръжия, отнасящ се всички търговски операции с предмет огнестрелни оръжия, свързани с преминаване на оръжия от територията на една държава на друга, включително и за транзитното преминаване (чл. 5 – 11 от Конвенцията). Дава се и легална дефиниция на понятието „огнестрелно оръжие“ (Приложение I към Конвенцията).

С приемането на Конвенцията на Организацията на обединените нации срещу транснационалната организирана престъпност бива регламентиран на международно ниво механизъм за борба с организираната престъпност. През 2001 г. конвенцията е допълнена с Протокол срещу незаконното производство и трафика с огнестрелни оръжия, техните части и компоненти и боеприпаси, който понастоящем е най-значимото международно съглашение в тази област. Протоколът, чрез закрепените в Конвенцията механизми, е насочен към борбата с незаконния трафик на оръжие. Протоколът съдържа дефиниции на понятията „огнестрелно оръжие“, „боеприпаси“ и „незаконен трафик“. Така по смисъла на чл. 2, б. „д“ от Протокола „незаконен трафик“ е „вносът, износът, придобиването, продажбата, доставката, движението или трансферът на огнестрелни оръжия, техни части и компоненти и боеприпаси от или през територията на една държава-страна по този протокол към територията на друга държава-страна по този протокол, ако някоя от засегнатите държави не е дала разрешение за това в съответствие с разпоредбите на протокола или ако огнестрелните оръжия не са маркирани в съответствие с чл. 8 на този протокол“. Съгласно чл. 5 всяка от държавите-страни по него е длъжна да предприеме законодателни и други мерки и да обяви за престъпления определени умишлени деяния, сред които изрично се включва и незаконният трафик на огнестрелни оръжия, техни части и компоненти и боеприпаси. Въвеждат се и общи изисквания към

системите за издаване на лицензии или разрешения за внос, износ и транзитен превоз на този вид стоки.

Предмет на задълбочена международна уредба е и вносът и износът на отровни вещества, ядрен материал и ядрени съоръжения.

Основни международни актове, съдържащи детайлна уредба относно дейностите с химични, отровни (силнодействащи) вещества са Базелската конвенция за контрол на трансграничното движение на опасни отпадъци и тяхното обезвреждане , Конвенцията относно процедурата по предварително обосновано съгласие при международната търговия с определени опасни химични вещества и пестициди (Ротердамската конвенция) , Стокхолмската конвенция за устойчивите органични замърсители , Конвенцията за забрана на разработването, производството и натрупването на запаси от бактериологични (биологични) и токсични оръжия и за тяхното унищожаване , както и Конвенцията за забрана на разработването, производството, натрупването и употребата на химическо оръжие и за неговото унищожаване. В Базелската конвенция отровните (силнодействащи) вещества са легално определени като „вещества или отпадъци, които, попадайки в човешкия организъм чрез поглъщане, вдишване или при контакт чрез кожата могат да причинят смъртта на човек или други силно отрицателни въздействия“.

Конвенциите като цяло са насочени към налагане на строги условия за трансграничното движение на опасни отпадъци, отровни (силнодействащи) вещества и устойчиви замърсители, процедури по предварително информирано съгласие за внос, отделни забрани за износ и забрани за търговия с трети страни.

INVESTIGATION OF CRIMES CONNECTED WITH DRUG SUBSTITUTES

Maya Petkova

Department of Law,

“Angel Kanchev” University of Ruse

Abstract: The report looks at the main practical aspects of investigating drug-related crimes, analogues and precursors. Typical investigative actions specific to this type of crime are examined, as well as the types of forensic expertise appointed in the course of criminal proceedings. It also contains a brief substantive legal characteristic.

Keywords: narcotics, drugs, investigation, drug crimes, crimes, drug abuse, expertise, evaluate, criminal law, criminal proceedings.

ВЪВЕДЕНИЕ

В системата на общоопасните престъпления против народното здраве съществено място заемат престъпленията свързани с наркотиците. Това са едни от най-тежките престъпления против народното здраве. Характеризират се не само с престъпното поведение на отделни лица, а и с широко мащабни действия на организирани престъпни групи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Обект на престъпленията свързани с наркотични вещества, техни аналози и прекурсори са обществените отношения, които защитават от посегателство живота и здравето на гражданина. Те се разграничават по специфичния си подродов обект. Най-общо тези престъпления могат да бъдат обособени в три групи: нарушаване на режима на наркотичните вещества; склоняване и подпомагане към употреба на наркотици; участие в престъпна група за извършване на престъпления свързани с наркотици

Предмет на престъпленията по чл. 354а НК, чл. 354б НК и чл. 354в НК са наркотици или техни аналози, както и прекурсори, съоръжения или материали за производство на наркотични вещества или техни аналози.

В българския наказателен закон няма дефиниция на понятието “наркотично вещество”. Такава срещахме използвана от законодателя в Закон за контрол върху наркотичните вещества и прекурсори (ЗКНВП), като в т. 11 от Допълнителните разпоредби на същия е посочено, че това е всяко упойващо и психотропно вещество, включено в списъците по чл. 3, ал. 2, т. 1, 2 и 3. Наркотично вещество е и всяко друго природно и синтетично вещество, включено в списъците по чл. 3, ал. 2, т. 1, 2 и 3, което може да предизвика състояние на зависимост и има стимулиращо или депресивно въздействие върху централната нервна система, предизвиква халюцинации или нарушения на двигателната функция, мисловната дейност, поведението, възприятията и настроението, както и други вредни въздействия върху човешкия организъм. В изпълнение на чл. 3, ал. 2 ЗКНВП е издадена Наредба за класифициране на растенията и веществата като наркотични (Наредбата) и в параграф единствен на заключителната разпоредба са приети три отделни списъка, в които са посочени по лимитативен начин кои растения и вещества се приемат за наркотични. Това са: *растения, посочени са в Списък 1 и представляващи кокаинов храст, коноп (марихуана) и др., като всяко едно от тях може да бъде самостоятелен предмет на престъпленията по чл. 354а НК, чл. 354б НК и чл. 354в НК;*

– вещества, които могат да имат природен характер (например псилоцибин, съдържащ се в халюциногенни гъби), полусинтетичен характер (хероин, морфин, кокаин и т.н.) или изцяло синтетичен характер (кодеин, метадон и т.н.).

В Списък 2 са посочени високорисковите наркотични вещества, а в Списък 3 рисковите наркотични вещества. От гледна точка на съставомерност на деянието и това дали определен вид растение или вещество, попада под обхвата на разпоредбите, криминализиращи

престъпната дейност с наркотици, не е от значение съдържанието на активното вещество в него, тъй като не е предвиден минимален праг, под който деянието да не е престъпление.

В параграф 1, т. 17 от Допълнителните разпоредби на ЗКНВП е посочено, че „аналог“ на наркотично вещество означава всяко вещество, което не е включено в списъците по чл. 3, ал. 2, но има сходен химически строеж с някое наркотично вещество и предизвиква аналогично действие върху човешкия организъм. Сходността следва да се търси от гледна точка на въздействието на веществото върху човешкия организъм. Именно то трябва да е отново сходно с това на наркотичното вещество. Сходство или липса на такова в химическия състав е без значение.

Законова дефиниция за „прекурсор“ е дадена параграф 1 т. 14 от Допълнителните разпоредби на ЗКНВП, където е посочено, че то трябва да е „включено в списъка вещество“ по смисъла на чл. 2, буква „а“ от Регламент (ЕО) 273/2004 на Европейския парламент и на Съвета от 11 февруари 2004 година относно прекурсорите на наркотичните вещества⁶⁷ и чл. 2, буква „а“ Регламент (ЕО) 111/2005 на Съвета от 22 декември 2004 година за определяне на правила за мониторинг на търговията между Съюза и трети страни в областта на прекурсорите⁶⁸. Тези регламенти са част от вторичното право на Европейския съюз, следва да бъдат пряко прилагани като норми, към които препращат бланкетните диспозиции на разглежданите престъпления.

Липсва позитивна нормативна уредба на разрешителния или лицензионен режим за „съоръжения и материали за производство на наркотични вещества“. В българското законодателството липсват и обективни критерии за тяхното определяне. Те могат да бъдат определени като предназначени за производство на наркотични вещества или техни аналози единствено във връзка с конкретно наказателно производство и на това основание практически е невъзможно да бъдат самостоятелен предмет на някое от обсъжданите престъпления.

Субект на посочената група престъпления може да бъде всяко наказателно отговорно лице. Особените субекти са също възможен субект на престъпленията с наркотици, но те са въздигнати от законодателя като квалифицирани състави, респективно определена е по-висока обществена опасност на деянието, когато то се осъществява от особен субект - *от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група (чл. 354а, ал. 2, т. 1 НК); лекар или фармацевт (чл. 354а, ал. 2, т. 2 НК); възпитател, преподавател, ръководител на учебно заведение или длъжностно лице при и по повод изпълнение на службата (чл. 354а, ал. 2, т. 3 НК);*

Изпълнителното деяние на престъпленията имащи за предмет наркотични вещества, може да бъде осъществено при няколко форми:

- произвеждане, преработване (чл. 354а, ал. 1 НК).
- придобиване (чл. 354а, ал. 1 НК и чл. 354а, ал. 3 НК).
- държане (чл. 354а, ал. 1 НК и чл. 354а, ал. 3 НК).

Съществен практически въпрос е възможността това изпълнително деяние да бъде осъществено чрез поставянето на предмета на престъплението на различни места (най-често чрез укриването на наркотичното вещество), като липсата на установена трайна връзка между дееца и предмета на престъплението не е основание да се прецени, че липсва осъществяване на това изпълнително деяние. В тази хипотеза липсват и основания да се прецени, че разделянето на веществото на отделни части не е изпълнение на състава едно-единствено престъпление⁶⁹.

- разпространение (чл. 354а, ал. 1 НК).
- нарушаване на установени правила за производство, придобиване, пазене, отчитане, отпускане, превозване или пренасяне на наркотични вещества (чл. 354а, ал. 4 НК).
- склоняване към употреба на наркотични вещества (чл. 354б, ал. 1 НК).
- подпомагане на друго към употреба (чл. 354б, ал. 1 НК).

⁶⁷ Официален вестник, L 47, 18.2.2004.

⁶⁸ Официален вестник, L 22, 26.1.2005.

⁶⁹ В този смисъл виж решенията по НД 233/2010 г. на ВКС, I НО, НД 100/2012 г на ВКС, III НО и НД № 110/2012 г., ВКС, III НО.

- засяване на растения (посочени в Списък №1 на ЗКНВП) (чл. 354в, ал. 1 НК).

– отглеждане на същите растения (чл. 354в, ал. 1 НК).

– организиране, ръководене и финансиране на престъпна група за отглеждане на тези растения, добиване, производство или преработване на наркотични вещества (чл. 354в, ал. 2 НК);

– участие в организирана престъпна група за отглеждане на тези растения, добиване, производство или преработване на наркотични вещества (чл. 354в, ал. 3 НК).

Формата на вината, винаги е пряк умисъл – деецът съзнава и желае настъпването на престъпния резултат.

Родовата подсъдност на престъпленията по чл. чл.354а, ал.1 и 2 и чл.354б от НК е окръжен съд /чл.35, ал.2 НПК/, а на 354а, ал.3 и 4 и чл.354в от НК е районен съд /чл.35, ал.1 НПК/. Местната подсъдност се определя по общите правила на чл.36 НПК. Компетентни органи да извършват разследване по чл.354а, чл.354б и чл.354в от НК са разследващи полицаи /чл.194, ал.2, пр.1 НПК/ освен ако престъплението е извършено в чужбина, когато разследването се извършва от следователи /чл.194, ал.1, т.3 НПК/. Винаги остава възможността административния ръководител на съответната окръжна прокуратура, да възложи на следовател разследване на дела с фактическа и правна сложност /чл.194, ал.1, т.4 НПК/.

Много важен момент в разследването на този вид престъпления е провеждането на качествено разследване и доказване, тъй като точно в първия стадий на досъдебна фаза и след активните действия на разследващите органи и органите на МВР, се определя окончателния предмет на обвинение.

Практически особености при образуването на досъдебно производство с предмет коментираните престъпни състави, няма. Следват се общите правила на НПК, изискващи кумулативното наличие на законен повод и достатъчно данни или особените – образуване на бързо производство, при наличие на законовите предпоставки за това. Важно място, обаче, от практическа гледна точка, има въпросът с приобщаването на веществените доказателства и доказването на тяхната идентичност. Основно място в процеса на доказване заемат намерените и иззети като веществени доказателства наркотични вещества, техни аналози или прекурсори.

- Възможни са различни хипотези на приобщаване на наркотични вещества и прекурсори, като веществени доказателства.

Органите на досъдебното производство извършват изземване на: растения от списъка по чл. 3, ал. 2, т. 1, които са незаконно засети; наркотични вещества от списъците по чл. 3, ал. 2, т. 1, 2 и 3; прекурсори от Приложение I на Регламент 273/2004 и Приложението на Регламент 111/2005; всичките незаконно произведени; преработени; придобити; пренасяни; превозвани; съхранявани; използвани; внесени или предназначени за износ и реекспорт.

Приобщаване към доказателствения материал, може да се извърши с протокол по чл. 159 от НПК. Често в практиката наркотичните вещества са изземват от полицейски служител, който не е разследващ орган, а изземането е оформено по реда на Закона за МВР. Тук се поставя въпросът дали този протокол е годно доказателствено средство. В по-старата си практика, ВКС приема, че такъв протокол не може да се ползва като доказателствено средство, поради липса на компетентен орган при извършване на действието по изземане и съставяне на протокола. Този пропуск е попълнен със съставянето на втори протокол – такъв за доброволно предаване по чл. 159/НПК, с който служителят на МВР, обискирал, респективно установил наличието на наркотично вещество в конкретно лице, със съставянето на съответния протокол по ЗМВР, го предава на разследващия орган за приобщаване към материалите по делото. В тази хипотеза, обичайно се съдържат и законният повод и достатъчното данни за извършване на престъпление. Типичното първо действие по смисъла на чл. 212, ал. 2 от НПК е разпит на свидетел – очевидец и приобщаване на предмета на престъплението с нарочен протокол по чл. 159 от НПК.

Приобщаването на наркотични вещества и прекурсори към доказателствата по делото може да се извърши с претърсване и/или изземване. Приложение по подобен род дела, намират

и двата режима на претърсване и изземване – разрешителен /чл. 161, ал. 1 от НПК/ и одобрителен /чл. 161, ал. 2 от НПК/. Преценката тук се прави с оглед това кога и как е получена информацията за наличие на наркотични вещи, на определено място. Ако е в хода на образувано наказателно производство обичайния режим на извършване на действието е след предварително разрешение на съда, на база внесено от прокурора мотивирано искане за извършване на претърсване и изземване. По – честата практическа хипотеза е способът да се използва като първо действие по разследване в условията на неотложност, след постъпила информация за наличие на наркотични вещества на определено място. Режимът е одобрителен. Практически това е най – често използвания способ на доказване за този вид престъпления.

Възможно е приобщаването на наркотични вещества и прекурсори към доказателствата по делото да се извърши и чрез оглед. Огледът като способ на доказване намира приложение, когато наркотичните вещества са открити на места за обществено ползване /паркове, градини, улици и др./. При тези условия не се засягат конституционни права на граждани, каквито се засягат при претърсването и изземването – неприкосновеността на жилище, помещение, офис и пр., което, пък от своя страна да предполага съдебен контрол с оглед охрана на права.

В практиката се поставя въпросът дали чрез разпит на свидетел може да се приобщават наркотични вещества и прекурсори към доказателствата по делото. Съществуваше порочна практика, насочена към използването на разпитите на свидетели, като възможност за приобщаване на веществени доказателства, включително и наркотични вещества. Когато едно лице, което следва да бъде разпитано като свидетел, желае да предаде определено количество наркотично вещество или всякакво друго веществено доказателство, имащо отношение към конкретно разследване, следва да бъде използван протокол за доброволно предаване. Нарочно изявление в разпит на свидетел, че желае да предаде конкретно веществено доказателство, не е процесуално годно и достатъчно да обезпечи приобщаването на съответното доказателство, към делото.

Разпитите на свидетели, като способ са от изключителна важност за разследването, когато предметът му обхваща доказване на разпространение на наркотични вещества. Много често, по дела с предмет наркотични вещества, техни аналози и прекурсори, основните свидетели в наказателното производство са наркозависими лица. Предвид начина на живот, който водят, зависимостта им, която обичайно е трайна във времето и факта, че с техните показания, често се обективират в процеса важни факти, относно механизма на деянието, което се разследва, считам, че е процесуално оправдано разпитите на подобен вид, свидетели да протичат по реда на чл. 223 /НПК – пред съдия, за да може да бъде обезпечено по този начин доказването в максимален обем. Разбира се, тази преценка се прави във всеки конкретен случай, според всеки конкретен свидетел, като не следва да се злоупотребява и с нея, тъй като откриването и довеждането на такива лица е свързано с особени трудности и ресурс и за разследващия орган.

Характеристиката на разглежданите деяния обуславя и установяването на адекватни доказателствени способности. Един специфичен институт на процесуалното право, създаден с цел обезпечаване на възможност за ефективно доказване на деянието е „защитения свидетел”.

С цел гарантиране на конституционното право на свидетеля на живот, института на защитения свидетел представлява отклонение от основните принципи на публичност и състезателност на страните в наказателния процес и подробно е уреден в чл.123 от НПК. Съгласно текста съществуват две групи защитени свидетели в наказателното производство: свидетел спрямо когото е взета мярка за защита по чл.123, ал. 2, т.1 НПК /лична физическа охрана/; свидетел със запазена в тайна самоличност – „анонимен свидетел” по чл.123, ал. 2, т.2 НПК.

Предизвикват интерес специалните разузнавателни средства /СРС/ - агент под прикритие и свързаната с него доверителна сделка. Спецификата на разглежданите състави създава трудности при разследването на този вид престъпна дейност, което произтича от високата конспиративност при извършването, силното и ефективно противодействие от страна на извършителите, латентния характер на престъпленията, страх у наркозависимите лица от

пласъорите и др. Другите известни видове СРС са по-често използвани в практиката, доктринално обстойно са разработени и вече не бъдат никакви спорове при прилагането им. Легалната дефиниция на служител под прикритие е дадена в чл. 10в на ЗСРС. „служителят под прикритие е служител от компетентните служби по ЗСРС, по Закона за Министерството на вътрешните работи, Закона за отбраната и въоръжените сили или от Националната разузнавателна служба, оправомощен да установи или поддържа контакти с контролирано лице, за да получи или разкрие информация за извършването на тежко умишлено престъпление и за организацията на престъпната дейност.”, а „Доверителната сделка се използва от служителя под прикритие и се изразява в сключването на привидна продажба или друг вид сделка с вещ с цел да се спечели доверието на другата страна, която участва в сделката.”

- Видно е, че двата способа са неразделно свързани, като е предвидено че доверителната сделка може да се осъществи единствено от служителя под прикритие. Законът е посочил целта на нейното осъществяване – да се спечели доверието на другата страна. Тази сделка обслужва функциите на служителя под прикритие, като едновременно с това, чрез нея могат да се приобщават в наказателното производство веществени доказателства, които да послужат при доказване на престъпната дейност на контролираното лице. Когато иззетото вещество е над 1 кг, от всеки вид или растение се взема представителна проба, включително в случаите, когато е разпределено в повече от една опаковка. Легално определение на понятието „представителна проба” е дадено параграф 1 на Допълнителната разпоредба на ЗКНВП, т.18. "Представителна проба" е такова количество от иззетото растение, наркотично вещество или прекурсор, което при изследване може да даде обективна и пълна оценка на цялото количество иззето растение, наркотично вещество или прекурсор и обхваща всичките им разновидности по отношение на външния вид, физическото състояние и вида на опаковката.

Органите на досъдебното производство организират вземането на представителни проби с помощта на специалист - технически помощник от:

- научно-техническите лаборатории на областните дирекции на МВР;
- Агенция "Митници";
- служители от следствените служби към прокуратурата на Република България.

Лицата от научно-техническите лаборатории осигуряват необходимата техническа екипировка за вземане на представителните проби, опаковъчни материали и лични защитни средства.

Процедурата по вземане на представителна проба от общото количество иззето наркотично вещество включва:

- оглед на вида и съдържанието на всяка отделна опаковка и/или растителен материал;
- описание на наркотичното вещество по външни белези - цвят и физическо състояние (прахообразно, течно или във вид на растителна маса, на пресовки и др.);
- разделяне и групиране на обектите по външни сходни белези;
- определяне нетната маса на всяка група от иззето наркотично вещество и вземане на представителна проба от всяка група;
- претегляне нетната маса на представителните проби;
- опаковане и запечатване на представителните проби и на останалото количество наркотично вещество в отделни опаковки.

За така извършените действия се съставя протокол за оглед. Към протокола се прилага и фотоалбум на общия вид на наркотичните вещества и на разграничените групи.

Този ред за вземане на представителни проби се прилага и за иззетите прекурсори с маса над 1 кг.

При установени незаконно засети растения органите на МВР или на досъдебното производство вземат представителни проби за изследване. Растителният материал, останал след отделянето на представителните проби, се унищожава на място по строго регламентиран ред.

Процедурата по вземане на представителни проби от общото количество незаконно засети растения е следната:

1. измерва се големината на засятата площ и се определят произволно избрани представителни участъци; избраните участъци да са до 3 броя на декар и с площ не по-малка от 1 кв. м всеки;

2. от растенията, намиращи се в представителните участъци, се отделят:

- при конопа/канабиса - листата, цветните и плодните връхчета;
- при опиевия мак - маковите глави и стебла без корените;
- при кокаиновия храст - листата;

3. след изсушаване растителният материал, отделен по описания по-горе начин, се смесва и хомогенизира; определя се неговата нетна маса, въз основа на която чрез преизчисляване се установява нетната маса в сухо състояние на цялата засята площ;

4. от растителния материал, получен по реда на т. 3, се взема представителна проба;

5. остатъкът от растителния материал, отделен по т. 2, останал след отделянето на представителните проби, се предава в Централно митническо управление /ЦМУ/, заедно с постановление за унищожаване от съответния наблюдаващ прокурор .

Тази процедура се извършва в присъствието на две поемни лица и се съставя протокол за вземане на представителни проби по реда на НПК.

До предаването на иззетите наркотични вещества и представителните им проби в ЦМУ органите, които са ги иззели, ги съхраняват при обезпечаване на необходимите мерки за сигурност. Редът за съхраняване на иззетите наркотични вещества и представителните им проби се определя от ръководителя на службата, която ги съхранява. Условието и редът за съхраняване на иззетите наркотични вещества над 500 кг до тяхното унищожаване се определят за всеки конкретен случай съответно със заповед на министъра на финансите или на министъра на вътрешните работи.

Иззетите наркотични вещества, растения и прекурсори се предават за изготвяне на експертно изследване. Органите на досъдебното производство в едномесечен срок от получаване на физикохимичната експертиза организират предаването на наркотичните вещества и представителните им проби в специализирания склад на ЦМУ, където се приемат от длъжностни лица, определени със заповед на директора на Агенция "Митници".

При предаването на запечатаните наркотични вещества под 1 кг и на представителните проби в специализирания склад на ЦМУ се прилагат следните документи:

1. писмо от службата, която ги предава, съдържащо данни за: вида на наркотичното вещество; общата нетна маса по физико-химична експертиза на всеки вид наркотично вещество; номера на следственото дело или дознанието; номера на прокурорската преписка; номера на физико-химичната експертиза заедно с протокола за отделяне на представителните проби; името на лицето, от което са иззети наркотичните вещества, неговата националност/гражданство и ЕГН/ЛНЧ; датата и мястото на изземване на наркотичното вещество;

2. заверено копие от физико-химичната експертиза.

При предаването на наркотични вещества над 1 кг освен посочените документите се прилага и постановление на наблюдаващия прокурор за унищожаване на остатъка.

Предаването и приемането се извършват в специализирания склад за съхранение на наркотични вещества на ЦМУ след претегляне на пакетите, съдържащи наркотично вещество, и съставяне на предавателно-приемателен протокол. Предавателно-приемателният протокол се съставя в два еднообразни екземпляра, подпечатани с печат на ЦМУ. Единият екземпляр се прилага към преписката на органите на досъдебното производство, а другият се съхранява в ЦМУ. Данните за обектите, съхранявани в специализирания склад на ЦМУ, се съхраняват и върху електронен носител на информация. При необходимост от извършване на допълнителни процесуални действия в досъдебното и съдебното производство, включително предявяване на приети за съхраняване наркотични вещества, те се получават в ЦМУ от упълномощен от съответния орган служител.

Иззетите наркотични вещества с маса под 1 кг и представителните проби от количествата с маса над 1 кг се съхраняват до приключване на наказателното производство, след което се унищожават.

Наркотичните вещества с маса над 1 кг, за които е извършена физикохимична експертиза, на основание на постановление на съответния наблюдаващ прокурор за унищожаване, се предават в специализирания склад на ЦМУ и в срок до 6 месеца се унищожават.

Представителната проба, отделена от общата маса незаконно засети растения, се предава за съхраняване в ЦМУ.

Изетите количества прекурсори над 1 кг се предават на Междуведомствената комисия за контрол на прекурсорите при Министерството на икономиката за разпореждане с тях. Тази комисията взема решение за всеки конкретен случай на предадените ѝ за разпореждане иззети прекурсори, за които има влязла в сила присъда или постановление от съответния прокурор на основание правомощията ѝ по чл.65 от Наредба № 1 от 18.04.2008г. за контрол на прекурсорите на наркотични вещества.

Представителните проби от изетите количества прекурсори и изетите количества прекурсори до 1 кг се предават за съхранение на Агенция "Митници" при Министерството на финансите след извършване на експертиза. Представителните проби се съхраняват до прекратяване на наказателното производство, влизане в сила на присъдата или до изтичане на давностните срокове за погасяване на наказателното преследване, след което се унищожават.

Изследването на свойствата на приобщените по досъдебното производство вещества, които се предполага, че са наркотични е дейност с приоритетен характер и следва да бъде извършена във възможно най – ранния момент от разследването, тъй като е съществен елемент от доказването.

Експертизите на наркотици не са сред посочените в чл. 144, ал. 2 на НПК, но на практика, винаги когато по делото е приобщено като веществено доказателство вещество или растение, за което съществува съмнение, че би могло да бъде наркотик или прекурсор, експертизата се явява задължителна.

Обект на физикохимична експертизата могат да бъдат вещества, за които има данни, че представляват наркотици, наркотични вещества, техни аналози, прекурсори, както и растения, за които се предполага, че са наркосъдържащи. Обект могат да бъдат и различни вещи, по които се предполагам че има следи от такива вещества или растения.

Основните въпроси, на които следва да отговори такъв вид експертиза, са следните: представляват ли предоставените за изследване обекти, наркотични вещества, аналози на наркотични вещества и/или прекурсор; към кой вид, от изброените, принадлежат?; какво е съдържанието на активно действащия наркотичен компонент при веществата, установени като наркотични?; има ли примеси и какви са те?; по предоставените за изследване обекти, има ли следи от наркотични вещества, техни аналози и прекурсори?; какво е нето теглото на предоставения за изследване наркотик /прекурсор/ аналог?; по какъв метод е произведено наркотичното вещество/аналог/прекурсор, а именно кои са етапите на синтеза, кои са вложените субстанции и с какъв тип оборудване е свързан синтеза?; по една и съща технология ли да произведени предоставените две или повече вида наркотични вещества/аналози/прекурсори?; какъв е регионалният произход на предоставените за изследване наркотични вещества/аналози/прекурсори? /в различните георграфски ширини, растенията съдържащи наркотични вещества имат съществени различия в състава/.

На вещото лице се предоставят съответните обекти за изследване, ведно с материалите по досъдебното производство, в това число и протоколите за приобщаване, експертни справки /при наличие на такива/, протоколи от представителни проби и пр. На изследване подлежи цялото количество иззето вещество или представителна проба, взета по реда на ЗКНВП /чл. 90, ал. 2/. В случай, че са представени за изследване само представителни проби, експертното заключение се отнася за цялото иззето количество наркотично вещество, стига да е стриктно спазена процедурата по вземане на съответните проби.

Резултатите от експертното изследване се отразяват в писмено заключение, като в него следва да се съобрази изразходваната част от изследваните вещества, както и да се отрази, ако в хода на изследването е изразходвано цялото количество от предоставеното вещество.

Остатъкът от изследваното вещество се запечатва с печат на лабораторията, която го е изследвала и се предава на водещия разследването, ведно с експертното заключение.

Компетентни да извършат съдебноценена експертиза са вещи лица в областта на финансите и икономиката. Обект на експертизата са както веществените доказателства, определени като наркотични вещества техни аналози и прекурсори, така и всички други вещи, приобщени по делото, представляващи вещи и съоръжения, които са послужили за производството на наркотични вещества, техни аналози и прекурсори. Задачата на експертизата е да определи пазарната стойност на всеки един от посочените обекти, спрямо количеството, което е посочено. Изследването се базира на Постановление 23 на МС от 29.01.1998 г. за определяне на цени на наркотичните вещества за нуждите на съдопроизводството, както и на предоставените материали от наказателното производство. Отговорите на поставените задачи се отразяват в писмено заключение.

Химическата експертиза дава възможност да се установи, дали към момента да изследваното определено лице е под влиянието на наркотични вещества, респективно с каква давност е последната употреба. Тези обстоятелства са от значение за разследването, доколкото са свързани с преценката за психическата годност на даден участник в наказателното производство. Съществуват и хипотези да послужи при доказване на разпространение, като форма на изпълнителното деяние и други различни хипотези, определяни от посоката на разследване, материалите по делото и всички обстоятелства преценени в конкретиката на всеки отделен случай.

Компетентните длъжностни лица са експерти – химици. Обекти на експертизата са различни биологични проби – кръв, урина, слюнка и др., като данните получавани от анализа им са различни. Кръвната плазма дава информация за концентрацията на веществата, докато урината дава информация за съгъстени, след последното изпразване на пикочния мехур, наркотици. Предимство отдавам на вземането на слюнка като биологичен материал за подобен вид изследване, поради това, че вземането и не е свързано с проникване в човешкото тяло, не съществува риск за живота и здравето на изследвания, няма болка и риск, не е необходимо специално помещение, нещо повече слюнката дава по-точни данни за степента на актуална интоксикация, сравнено с кръвта. Недостатъкът е свързан с това, че наличието на коментираните вещества се запазва по- кратко в слюнката, от колкото в урината.

Настоящият доклад, поради формата си, очертава схематично основните специфики при разследването на такъв вид престъпление. В компетентността на всеки разследващ орган е решението, в хода на конкретно наказателно производство кои способности ще използва, с оглед тяхната специфика и адекватност към всеки определен казус. Основният стремеж, следва да бъде този за законосъобразност и спазване на предвидените процедури, обезпечаващи адекватно доказването в процеса по такъв вид дела.

THE CONCEPT OF YOUTH CRIME

Ayhan Topal

Department of Law,

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: 0888 450 456

E-mail: atopal@uni-ruse.bg

Abstract: Fighting crime and upbringing the young generation are problems that have always been present in society since the times of antiquity. It is also a present day problem, as youth crime predetermines the future trends in crime as a whole and allows for a comprehensive analysis of the prevailing factors in the criminological situation as well as presenting a general outline of the processes in internal crime. After the democratic changes of 1989 in Bulgaria one of crime's most serious problems is that it is "getting younger".

The 18-29-years-old criminals are getting more and more and it is this age group that is responsible for the highest number of crimes against persons and crimes against property. The object of this work are the problems of the concepts of youth, youth age, youth as a social successor of the minors' period problems, as well as the scientific problems with observing youth crime as a social phenomenon.

Keywords: youth, politics, age, delinquency, society, prevention, criminology, socialization, social phenomenon, youth crime.

Проблемите на борбата с престъпността и възпитанието на младото поколение са съществували винаги в историята на обществата, от древността до днес.

Всяко общество свързва бъдещата си съдба първо с младежта, с дългосрочните перспективи за развитие, със способността си за оцеляване. Най-важният критерий за зрелостта на обществото е способността на държавните институции и обществените организации да предпазят младежта от конфликти със закона; ефективно да изградят система за криминологическа защита от престъпни проявления, която е насочена към ограничаване въздействието на различните криминогенни фактори както върху обществото като цяло, така и на младежта в частност.

Търсят се отговорите на въпроси за основите на конфликта между младежите и обществото, изразен чрез престъпленията, границите на младежката престъпност и въздействието ѝ върху общата престъпност, измененията в младежката престъпност, особеностите на личността на престъпника в младежка възраст и неговата криминална кариера, изменения в структурата ѝ и тенденциите.

Актуалността на проблема се обуславя и от това, че младежката престъпност определя бъдещите тенденции на общата престъпност, което позволява да са направят цялостен анализ на преобладаващата криминологическа ситуация, да се представи общата картина на процесите на престъпността в страната.

Младежката престъпност, както и цялата престъпност е хроническо явление, вечна социална болест на обществото; следователно опитите за минимизиране на младежката престъпност и нейните обществено-негативни последици никога няма да загубят своята актуалност.

Младежката престъпност се отнася към най-мощните и опасни социални феномени. Тя заема значителна част от престъпността, отличаваща се в болшинството от случаите с най-висок по интензивност ръст на негативните структурни изменения. Младежката престъпност в решаваща степен определя за дълги години тенденциите на престъпността като цяло и по конкретни видове престъпления.

След демократичните промени у нас през 1989 г. един от най-сериозните проблеми на престъпността е нейното „подмладяване“. Все повече млади пълнолетни лица във възрастта от 18 до 29 години извършват престъпления. Извършителите от тази възрастова група са на

първо място сред извършителите при престъпленията против личността и престъпленията против собствеността.

Има достатъчно основания да се твърди, че темата за младежката престъпност е затиляла в море от изследвания, посветени на престъпността като цяло и престъпността на непълнолетните. Огромната по обем литература засяга всички мислими аспекти на противоправното и престъпно поведение на непълнолетните.

Причините за престъпността на непълнолетните, личността на правонарушителя, превенцията на отклоняващото се поведение на непълнолетните, са подложени и продължават да се подлагат на пълен анализ. Те са били и остават любима тема на специалистите, на множество научни трудове с теоретичен и практически характер.

Що се отнася до младежката престъпност, то най-характерната илюстрация на отражението на проблемите ѝ в криминологическата литература са учебниците по криминология.

Анализът показва, че много малко автори у нас са отделили внимание на младежката престъпност. Това са основно „Основи на криминологията в НРБ” и учебниците по криминология на Б. Панев (1993 г.), В. Каракашев, Г. Георгиев и П. Цанков (1997 г.), Й. Айдаров (2000 г.) и Б. Станков (2003 г.). В тях са отделени само по няколко страници за младежката престъпност, наред с престъпността на непълнолетните.

Не по-добре стоят нещата и в научната литературата. В болшинството монографии и дисертации се засягат проблемите или на отделните, макар и важни аспекти на темата (младежката рецидивна престъпност, младежкият алкохолизъм и наркомания, младежката субкултура, влиянието на семейно-битовото обкръжение и т.н.), или отново на непълнолетните.

Що се отнася до младежта (18 – 29 г.) и младежката престъпност, то за съжаление в тази част на криминологическата литература все още има малко научни разработки. От 1989 г. до този момент в България не се е появила нито една голяма монографическа разработка, посветена на младежката престъпност като цяло. Малко са и научните статии от този вид. Запълването на празнината в изследванията на тази важна и мащабна тема следва да бъде една от най-актуалните и незабавни задачи на българската криминологическа наука. Още повече, че ситуацията в сферата на престъпното поведение на младежта никога не се е променяла така рязко, както през последните години и води до „остаряването” на много научни препоръки, родени в годините преди демократичните промени у нас.

Създалата се ситуация заслужава критическа оценка, но главното не е само в недостатъчното внимание, отделено по младежката тематика, но много по-важното е, че в голямата си част изследователите делят престъпността само на две части: на непълнолетните и на възрастните. Едва ли е нужно да се доказва, че контингентът на възрастните лица (18 – до дълбока старост) е във висша степен нееднороден, а структурата му е изключително сложна и разнообразна. Затова всеки задълбочен криминологически анализ трябва да започне оттам, откъдето въпросният контингент се подлага на нужното структуриране с отделяне на относително еднородните социално-демографски групи и последващо изучаване на всяка от тях от различни позиции и от различна гледна точка.

Младежта е необходимо да бъде призната за самостоятелен (автономен) обект на криминологически анализ, тъй като не може да бъде отнесена в пълна сила към категорията на възрастните, а още повече към непълнолетните. Тя, в не по-малка степен, отколкото непълнолетните, заслужава особеното внимание на свързаните с нея криминологически проблеми. Би следвало учените да я определят като една от най-важните, мащабни и актуални теми.

Всички разсъждения и анализи дават основание да се счита, че изучаването на младежката престъпност е новото предизвикателство за криминологията.

Оттук възниква и необходимостта да се разработи нова концепция за борба с младежката престъпност, която да отчита днешните реалности в живота на обществото – да се започне от самото начало, с изходните положения на специалната теория за младежката престъпност, с търсенето на отговора на простия въпрос – какво е това „младеж”. Иначе казано, на основание

на какви критерии може да се даде съответстващото понятие, което е длъжно да бъде ключово, изходящо не само за научните изследвания, но и за практическа употреба; в частност, към каква възрастова група следва да се отнася младежта?

Понятието „младеж“ не е от категоричния апарат на криминологията. Съдържанието му се определя от социологията и демографията. В основата му, както и в основата на другите понятия (като „деца“, „непълнолетни“, „възрастни“) лежат етапите на развитие на човека и съответстващите им особености на формиране на личността, реализация, потребности и възможности.

Един от първите опити да се раздели човешкият живот на различни възрастови етапи е бил предприет от френския мислител Жан Жак Русо. Той разделя началото на жизнения път на човека на пет възрастови етапа:

1. От раждането до края на първата година;
2. 2 – 12 години.
3. 12 – 15 години.
4. 15 – 20 години.
5. 20 – 25 години.

Заслугата на Русо е в това, че той е един от първите, забелязали двете страни в природата на човека – биологическата и социалната. „Ние се раждаме, така да се каже, два пъти: един път, за да съществуваме, другият, за да живеем; един път за рода, другият – за пола“.⁷⁰

Впоследствие през целия XX век са направени сериозни опити да се определи понятието „младост“. Мненията на учените се разделят – едните залагат на социалната същност на човека, а другите – на биологическата.

Сред привържениците на биологическия подход в определянето на това понятие можем да отнесем Гранвил Стенли Хол, който смята, че в периода на израстването възниква съвършено нова структура на характера. Американската психоложка Шарлоте Бюлер, въвежда понятието „пубертация“. Американските криминолози Т. Хирши и М.Р. Готфредсън правят нееднозначния извод, че връзката „ранна възраст – престъпност“ са взаимосвързани.

Към привържениците на социалния подход се отнасят директорът на социологическия институт към Виенския университет Л. Реземайер, немският учен Г. Гризе, С. Айзенщадт и др.

Освен социалният и биологическият, се появява и друг, компромисен подход, обединяващ в себе си противоположни възгледи. Към него се отнасят и трудовете на много изследователи на психоанализата като А. Адлер, З. Фройд, К. Юнг и много други.

Последователите на биологическия подход се обосновават на ред изследвания на човека, на неговите възрастови изменения, на това, че в немалка степен поведението зависи от възрастта. В частност, в периода на младостта са характерни проявления на характера като: впечатлителност, възбудимост, неуравновесеност, романтичност, социален „бунт“, определена степен нихилизъм и т.н.

Посочените проявления на характера се обострят с настъпването на пубертета, като при едни този период настъпва по-рано, при други по-късно, при това разликата в настъпването на този момент в живота е съществен. Биологичният подход при разбирането на „явлението младеж“, макар и оправдан, се явява едностранен, неотчитащ социалните явления, с които се налага да се съобразяват след събитията от втората половина на 50-те и началото на 60-те години. Така наречените „младежки революции“ в началото на 60-те години, а така също младежките „събития“ – хипитата, рокерите, хипстърите и др. водят до извода, че започва да се отделя все по-голямо внимание на социалните аспекти в развитието на младежта. Социологическият подход в разбирането на категорията „младеж“ също има своите преимущества. За такова преимущество следва да се приеме и безспорният факт, че периодът на младостта предполага постепенна социализация на човека, поява на нови възможности, задължения, изменение на социалния статус. Разбира се, това е сложен и многостепенен процес. Логично съществува гранична група, която по възраст не е детска, но по социален

⁷⁰ Джуриновски Н. А. Педагогически сочинения Руссо Ж.-Ж.: В 2 т. Т. 1. М., 1981. с. 244.

статус не е и на възрастните. Различните представители на социологическия подход използват различни методи при определянето на критериите за отделяне на групата на младежите. Л. Розенмаер счита, че завършването на училище и настъпването на пълнолетие е по-важно от календарната или биологическата възраст. Той, както и Г. Гизе, считат младежта за социокултурен феномен, а не за биологически етап от развитието на човека. С. Айзенщадт смята, че всеки човек през живота си преминава през определени възрастови етапи, които се определят в голяма степен не биологически, а социалнокултурно.

Социологическият подход заслужава внимание, но трябва да се отчитат културно-историческите особености. Не бива да се игнорират и психологическите особености, свързани със стила на поведение, без които социологическият подход би бил, както и биологическият, едностранен.

Концепцията на психоанализата е компромисният синтез между биологическия и социологическия подход. Тя не изключва наличието на възрастово противоречие, например конфликтът между либидото и инстинкта към смъртта (наричан Танатос) лежи в основата на проявяваната жестокост, агресия, убийство, самоубийство. То се обуславя биологически и разглежда и изучава структурата на т. нар. „свръх Аз“, природата на което е социална. Всъщност, това е концепцията на З. Фройд. Неговите последователи само я модернизират и усложняват. Най-същественият недостатък на този подход е неговата неопределеност в оценките. От една страна, привържениците му признават и биологическото, и социалното в човека, но се стараят да се отклонят от ясните граници на младежката възраст. Преимуществовата на компромисния подход са в това, че той позволява да се разкрият ред характеристики на младите хора, да се проследят психологическите противоречия на дадена възрастова група, да се определят характерът или природата на едно или друго поведение – например агресивното.

Често в определянето на понятието „младеж“ се наблюдават и политически интереси, когато определена политическа сила иска да изгради своя младежка структура, а фактически младежният потенциал се оказва ограничен. Примери в това отношение има както в миналото (членството в ДКМС до 30 години), така и в настоящето – политическа сила след демократичните промени постави горна граница от 33 години. Политическият подход при определяне на възрастовите граници не се основава на научни критерии. Социалните науки обаче са длъжни да го отчитат, предвид провежданата политика. Тя има определено икономическо, социологично и правно значение, когато правната регламентация засяга точно определени възрастови групи.

Криминологичните разработки на различните автори в България налагат схващането за по-широки параметри на възрастовите граници при младежите, включващо непълнолетните (от 14 до 17 години) и младите пълнолетни (от 18 до 29 години).

В. Каракашев счита, че младежта може да се разпредели в пет възрастови групи както следва:

1. От 7 г. (влизване в училище) до 13 г. – детската група, характеризираща се с най-малко на брой и най-леки антиобществени прояви.
2. От 14 до 17 г. – групата на непълнолетните. Нейните антиобществени прояви, в сравнение с тези на първата група, се разнообразяват и утежняват. Започва извършването на престъпления – кражби, хулиганства, отнемане на чужди моторни превозни средства и телесни повреди. Законодателят предвижда вече възможност за наказателна отговорност от 14-годишна възраст нагоре.
3. От 18 до 20 г. Непълнолетието по НК завършва. Тук става дума за групата на младите пълнолетни. Както В. Станков и Ив. Арnaudов отбелязват, налице е „много голямо сходство на извършените от тях престъпления с тези на непълнолетните. Отново доминиращи са кражбите и отнемането на чужди моторни превозни средства, по-активното включване в извършване на престъпления против личността, включително и на умишлени убийства.
4. От 21 до 25 г. – типичната група на пълнолетните младежи, макар че в литературата тя засега е ненаименована.

5. От 26 до 29 годишна възраст е последната група. Тя представлява преходът към възрастните, който за едни младежи се извършва по-рано, а за други по-късно, поради което е включена в младежката.

Б. Панев описва 2 основни групи младежи и 3 подгрупи:

1. Непълнолетни – от 14 до 17 г.
2. Пълнолетни младежи – от 18 до 29 г.
 - а. ранно пълнолетие – от 18 до 20 г.
 - б. 21 – 25 г.
 - с. 26 – 29 г.

Б. Станков и Ив. Арнаудов разглеждат младежите в няколко групи:

1. Непълнолетни – от 14 до 17 г.
2. Млади пълнолетни – от 18 до 20 г.
3. Възрастова група 21 – 25 г.
4. Възрастова група 26 – 29 г.

Й. Айдаров разпределя младежите в следните възрастови групи:

1. Непълнолетни
2. Млади пълнолетни 18 до 29 г.
 - а. 18 – 24 г.
 - б. 25 – 29 г.

Определянето на границите, както се вижда, е много оспорван въпрос. С оглед на обществените условия у нас има основания за граници на младежката възраст да се приеме възрастта 14 – 29 години. Трябва да се отбележи, че от познавателно значение, както и за разработване на отделни криминологични проблеми обединяването на младежи от 14 до 29 години не е най-перспективният подход, особено що се отнася до изучаването на личността на престъпника и на престъпното поведение.

В настоящата работа понятието „младеж“ обхваща възрастовия интервал от 18 до 29 години включително. Краткото обосноваване на този подход се състои в следното: що се отнася до долния предел, то изборът в полза на 18 г. е направен поради факта, че лицата под 18 години са непълнолетни. Техният статус е определен от нашето законодателство. Според гражданското и трудовото право млади са лицата, ненавършили пълнолетие – 18-годишна възраст. Тази възрастова граница между пълнолетие и непълнолетие възприема и наказателното право, като долната граница на непълнолетието е 14 години (чл.31, ал.1 от НК).

На анализа на същностните и поведенчески характеристики на непълнолетните в наказателно-правната и криминологическа литература са посветени огромни по количество научни разработки. Поради което от изследователска гледна точка е целесъобразно да не се включва дадената възрастова група към младежката. Интересът е съсредоточен конкретно към следващата, много по-малко изучената и заедно с това заслужаваща самостоятелен анализ възрастова група.

Горната граница от 29 години е определена не случайно. На първо място този предел е възприет като граничен и в демографската, и в съдебната статистика, използвана от Националния статистически институт. По такъв начин се открива възможност за използването на огромната и многогодишна официална информация за провеждане на съпоставителни анализи, проявяване на статистическите закономерности и решаването много други задачи.

На второ място, информацията може да се използва, за да се отделят двете младежки подгрупи: 18 – 24 години и 25 – 29 години. Това деление съществува в официалната статистика и дава допълнителна възможност за по-задълбочено изучаване на младежката престъпност.

Младежта като поколение на преходния период, от детството и юношеството към статуса на вече възрастните хора, може да се представи като единство на миналото, настоящето и бъдещето. Когато се казва, че младежта – това са още деца, подрастващи, често се имат предвид физиологическите и физическите, наследствените и психологическите и други личностни черти и свойства, характерни и присъщи за възрастта на непълнолетните, които още известно време не изчезват и в затихващ вид се съхраняват в по-късна възраст – след

навършване на пълнолетието. Заедно с това периодът на непълнолетието „преминава“ в периода на младите пълнолетни и в социално отношение.

В най-общ смисъл, това са различни дефекти на социализацията, възникнали и установили се в детството под влияние на неблагоприятните условия на социалната среда, наследствени и други външни фактори, които неизбежно преминават заедно с човека на следващия етап от неговия живот. В този смисъл се говори за младежта като за „социален наследник“ на непълнолетните. „Наследството“ (разбира се не само негативното) попада в повъзрастното поколение както в неизменен, така и в коригиран вид. Оценявайки това „наследство“ трябва да се има предвид и едно обстоятелство, което специалистите психолози и педагози разглеждат като аксиоматично – негативните влияния, които се усвояват (възприемат) в детска, подрастваща възраст се оказват особено пагубни за личността през всичките етапи на нейното развитие, а вкоренените през този период отрицателни навици, привычки, убеждения се съхраняват дълго, често до края на живота.

Това „наследство“ в младежката възраст не остава статично. То се обогатява за сметка на новия „по-осмислен“ опит на противоправно поведение, новите негативни влияния на близкото обкръжение, разширяващо се с възрастта и съответно позволяващо да се действа по-рационално, внимателно, премислено в името на постигането на криминалните цели. По този начин в контингента на младежите се оформя „група с повишен риск“, включваща в себе си лица, обременени с товара на неблагополучията, преобладаващи в детската и юношеската възраст. Тази група постоянно се попълва, разбира се, не само за сметка на порасналите и набиращи криминален опит неблагополучни подрастващи (юноши), но така също и за сметка на младите хора, поддали се на лошото влияние и негативните жизнени ситуации, вече възрастни.

Разбира се, тази „наследствена трансмисия“ на противоправно поведение не прекъсва на втория етап на развитие на поколенията. Всичко натрупано в първоначалните етапи се пренася (разбира се, отново с неизбежната корекция) в следващия възрастов период.

Двата подвида престъпност имат еднотипни количествени и качествени показатели. Те притежават обща детерминистична основа и се намират в органическа връзка помежду си. Общото между тях е много повече отколкото това, което ги различава. Взаимовръзката между престъпността сред непълнолетните и тази на младите пълнолетни е двупосочна. От една страна, престъпността сред младите пълнолетни е естествено продължение на престъпността на непълнолетните. От друга страна, лицата в юношеска възраст са под силното влияние на по-големите си пълнолетни приятели и криминалната активност на непълнолетните лица се явява своеобразно отражение на престъпните прояви на младите пълнолетни лица. Младежката престъпност представлява не просто статистическа съвкупност на престъпленията, извършени от непълнолетни и млади пълнолетни лица (14-29 г.), а реален социален факт и относително самостоятелен структурен вид престъпност със специфична социална детерминация, с аналогични особености на престъпленията и на техните извършители, което обуславя и диференциран подход в борбата срещу нея. Именно тази съдържателна страна на явлението предопределя и потребността от неговата правилна и точна терминологична характеристика. Борбата с престъпността, включително и с младежката престъпност, в правовата държава е борба за законност и за защита на правата на човека. С оглед на това, криминологическото понятие „младежка престъпност“, независимо от неговата социологическа и психолого-педагогическа натовареност, се основава преди всичко на наказателноправни категории и принципи. Те очертават предметния обхват на младежката престъпност и насоките за противодействие срещу това явление. Детерминистичните особености и типологичните характеристики на младите правонарушители извеждат в ранг на явление младежката престъпност. Те обуславят и специфичността на мерките за противодействие на явлението. Всичко това изпълва криминологическото съдържание на категорията „младежка престъпност“. Нейно същностно ядро са знанията за явлението, събирани и обобщавани в процеса на неговото непрекъснато статистическо наблюдение, криминологическата оценка на детерминантите, които го поражда и свързаните с тях психоиндивидуални качества на младите правонарушители.

Младежката престъпност е съставна част на престъпността като цяло. Това е потвърждение на тезата, че в българската и световна криминология анализът и разработките на теоретическите и приложни проблеми на престъпността са в основата на теорията за младежката престъпност и имат пряко отношение при нейното изучаване. Анализът на теоретичните основи на престъпността в цялост е твърде обширен и е невъзможно в рамките на тази разработка да бъде обхванат изцяло. На първо място това са общите въпроси, които имат съществено значение за по-нататъшното изложение. На второ място са специфичните аспекти на младежката престъпност, позволяващи да се разглежда като самостоятелен обект на криминологическо изследване.

През 70-те години на миналия век проф. Н.А.Стручков предлага да се приложат два подхода в трактовката на престъпността – номиналистически и реалистически. Първият подход изхожда от това, че в действителността съществуват само конкретните престъпления, а престъпността е само общо понятие, обхващащо цялата съвкупност от престъпления. При този подход „престъпност“ и „престъпление“ са в корелация както общото, особеното (вида престъпност) към единичното. Същината на реалистичния подход е, че определено количество престъпления създават ново социално качество – престъпност, която придобива свойства, неприсъщи на отделните престъпления, т.е. тя се разглежда като реално, а не като абстрактно понятие.⁷¹

Схемата, предложена от Н.А. Стручков, се нуждае от няколко уточнения и допълнения. Това, което той нарича „реализъм“, всъщност обхваща само статистико-правната характеристика на престъпността. Статистическият ѝ компонент е съвкупност, т.е. статистическата маса от деяния, която притежава признаци, отсъстващи в отделните престъпления и позволява да се разкрият не само количествените (като брой, динамика), но и някои качествени свойства на съвкупността – като структура например. Основата на правовия компонент е, че тези деяния са престъпления (действие или бездействие), определени от нормите на наказателното право.

Статистиката обаче не дава възможност да се излезе от кръга на реално наблюдаваното, пресметнатото, сравнимото. С други думи, в статистическите рамки се изучава само феноменологията на престъпността. Значението на нивото на анализ е безспорно голямо. Достатъчно е да се каже, че статистическият анализ на престъпността позволява да се разкрият количествените закономерности, да се прогнозира тенденциите на развитие, дава изходна база за приемането на управленски решения, избор на стратегии и тактики на противодействие на престъпността и в частност на превенцията на престъпността. Но феноменологическият подход, при всичките му достойнства, не разкрива природата на престъпността. Той позволява да се опознае (ползвайки философски категории) не същността, а явлението. Разглежданото ниво е количествено, описателно, а не обяснително,⁷² доколкото т. нар. „съвкупност“ служи само реалното, емперическо проявление на престъпността, обективизирано в нейното „битие“. Ето защо в криминологическата литература отдавна започва да набира привърженици позицията, предлагаща социологическия подход в разбирането на престъпността. И това не се дължи само на формалната констатация – признаването на престъпността за социално явление. На практика съществуват различни теории за престъпността. Не трябва да се отрича и възможността от създаването на единна криминологическа теория, в рамките на която различните подходи в обясняването на закономерностите на престъпността (статистически, социални, социално-психологически и др.) да бъдат адекватно отражение на сложността, многоаспектността на обекта на изследване, съединяването в нея на различните проявления на едно и също явление.

Именно от изложените позиции трябва да се направи анализ на някои теоретични проблеми на младежката престъпност. Съответните резултати от изследването на споменатите

⁷¹ Стручков Н.А. Преступность как социальное явление. Л., 1979, с. 7

⁷² Л.А. Волошина обосновава пише, че анализът на статистическите данни – това е само първото звено при изучаването на престъпността като социален феномен. Промеждутъчните изводи на този анализ служат за целите на по-нататъшните изследвания на по-широка социална база (О системном подходе к изучению сущности преступности. - в кн.: Вопрос борьбы с преступностью. М., Юрид.лит., 1979, вып. 15, с. 23).

проблеми, заедно с резултатите от изследването на свързаните с тях проблеми от приложен характер, учените са склонни да разглеждат като съставна част на цялостната криминологическа теория за младежката престъпност.

Престъпността на различните социални (в това число и демографски) групи изразява в „заснет вид“ особеностите на демографските и социални характеристики на съответния контингент, условията на живот на членовете на тази група, типичните негативни и позитивни ситуации, оказващи влияние върху личността и условията на нейното формиране. Казаното напълно се отнася и за младежката престъпност и може да служи като предпоставка за обосноваването на идеите за нея като самостоятелен обект на криминологическо изследване.

Младежката престъпност не съществува извън времето, извън социалните условия, които никога не остават в статично положение и винаги влияят на характера на престъпността на младежите, „модернизират“ нейното социално съдържание. Следователно, съставна част на теоретическия анализ на младежката престъпност като социално явление трябва да стане оценката на съвременния ѝ „статус“. Какво представлява сама по себе си „младежката престъпност“ в кризисния, преходен период; какво представляват промените, произтичащи в нея и детерминиращите я криминологически фактори в етапа на строителство на новото общество, в конкретната политическа, икономическа, социална, правова обстановка, която съществува в нашата страна?

Подходите към решаването на дадената задача, към правилната оценка на процесите следва да се търсят не само в рамките на статистиката (тя има важна, но спомагателна роля). Проблемите трябва да се анализират преди всичко на теоретично ниво и в контекста на острите, наболели криминологически въпроси, които възникват и ще възникват пред обществото, преживяващо периода на прехода. Негативните социални последици на реформирането на обществото и икономиката дават допълнителен тласък, стимулиращ криминалните процеси, в това число и в младежката среда. Осъществява се интензификация на набралия се по-рано ръст на младежката престъпност. Социалната реформация не случайно става мощно средство за въздействие на престъпността, увеличаваща нейните мащаби и степен на обществена опасност. Престъпността реагира много лесно на социалните промени и изменения в политическата система. На всеки исторически етап от развитието на обществото и държавата тя претърпява различни по вид изменения, при това много съществени. Но остават същите принципиално значими черти на нейната характеристика: природата, същността на престъпността като негативно социално явление, т.е. всичко, което възплачва в себе си качествената определеност на явлението. В подкрепа на това твърдение може да се разгледат следните обстоятелства. На първо място – съхранява се и остава неизменено т. нар. „ядро“ на младежката престъпност, което включва посегателствата над фундаменталните ценности – естествените права на човека – неговият живот, здраве, чест и достойнство, свобода, собственост и т.н. На второ място, едни и същи факти и обстоятелства, както и преди, така и сега, определят същността и качеството на различните разновидности на престъпното поведение на младежите. На трето място – напълно се съхраняват закономерностите, предопределящи формирането на основните тенденции на младежката престъпност, темповете ѝ на изменение, промяната в структурата и т.н.

В края на анализа е необходимо да се направят някои изводи.

В условията на индустриалното и постиндустриалното общество младежката престъпност е извън контрола на нравствените регулатори или на други ценности на нормоповедение в миналото, защото тя следва бъдещето на глобализацията и на пазарно-технократичните нагласи на младежта, обусловени от съвременните социални процеси.

В периода на политическата, икономическата и социалната криза в нашата страна, широкомащабната „криминална криза“ беше неизбежна, закономерна и предсказуема. Под нейно въздействие много от негативните явления, които, използвайки медицинската терминология, десетилетия съществуват като хроничен процес, преминаха в остър стадий. Много стари „болести“ придобиха други, непознати форми. Появиха се и признаци на нови „заболявания“. Оценявайки природата, същността и базовите признаци на протичащите в

страната процеси на младежката престъпност като цяло се налага изводът, че няма достатъчни основания да се говори за тях като за качествено нов феномен.

Колкото и тежки да се оказват „натоварванията с престъпност“ на обществото и на гражданите в периода на прехода, те въпреки многото предсказания и прогнози, все пак не станаха катастрофални, не доведоха до срыв на държавността и не разрушиха системата за национална сигурност, не дестабилизираха съществено правоохранителната система на страната, макар, че имаше голяма опасност това да стане и опасността да се случи остава. Заедно с това „следите“ на криминалните събития, за които става въпрос, ще оставят дири достатъчно дълго време, „криминалното ехо“ (термин на М.М. Бабаев) на тези събития няма да заглъхне скоро.

Едно от най-важните негативни последствия на рязкото влошаване на „картината на престъпността“ в младежката среда в последните години е в това, че дори да се удаде в бъдеще време да се обезпечи някаква положителна стабилност, то тя неизбежно ще се окаже „крехка“, т. е. много чувствителна към всякакъв вид неблагоприятни криминогенни въздействия.

Не на последно място остра загриженост предизвиква ръстът на младежката престъпност, представляващ симптом и производно на много по-мощни социални проблеми. Освен това, осъзнавайки на важноността на проблема трябва да разберем кои са източниците на неблагоприятните изменения, за да се подготвим в организационно, ресурсно, кадрово и накрая в психологическо отношение. Тревога буди фактът, че не е изградена стройна система за противодействие на младежката престъпност, че възможността за изграждането ѝ по обективни и субективни причини бе пропусната и не се реализира в необходимите мащаби и до днес.

REFERENCES

- Aydarov Y., (2010) *Criminology*. Sofia: Izdatelstvo "Siela"
- Babayev M.M., Kruter M.S. (2006) *Youth criminality*. Moskva.: Yurist
- Vetrov, N. I. (1981) *Criminological characteristics of juvenile delinquency*. M.MIA Academy,
- Vetrov, N. I. (2005) *Prevention of crime among young people; Schoolbook*, M., ООО "Triada",
- Karakashev V., (1995) *Criminology*. Varna: Albatros
- Panev B., (1995) *Criminology*. Burgas: UI BSU
- Soviet criminology course. Crime prevention*. M, 1986.
- Spiridonov, M. S. (2011) *Crime of minors and youth: mutual relation and differences, Actual problems of law: materials intern. corresp. scient. conf. (Moscow, November 2011)*. / Reviewer: G. D. Ahmetov - Moscow: Your printing partner.
- Stankov, B., *Criminology*, (2007) *The types of crime*. Varna, Varna free university

CENTRAL COMMISSION FOR COMBATING THE ANTI-SOCIAL ACTS OF JUVENILE OFFENDERS- STRUCTURE AND GOALS⁷³

Momchil Kostadinov – PhD Student

Department of Law,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 883 345 602
E-mail: mkostadinov@uni-ruse.com

Abstract: *In Bulgaria, and not only juvenile and juvenile offenders need special care and measures to prevent their deviant behavior. One of the authorities dealing with this social issue is the Central Commission for Combating Juvenile and Juvenile Anti-Social Behavior. It organizes, manages, coordinates and controls the activities of preventing and counteracting the anti-social manifestations of minors and juvenile offenders, with the task of working closely with specialists in the field (educators, sociologists, social workers and lawyers). The Commission has an important role to play in ensuring the normal development and upbringing of perpetrators of anti-social acts following the implementation of the measures they have imposed. High morals and ethics are indispensable qualities that employees in each of the institutions working with adolescents must possess. The role of the CCBPMN is not limited to establishing deviant behavior of individuals. The Commission's actions and commitment are much broader and more comprehensive. It is important to note that preventive activity is strongly underpinned by most of the Central Commission's Commission for the Development of the Anti-Social Offenses of Juvenile Offenders, as well as a number of other organizations related to this activity, such as: Children's Teaching Room, Police and different NGOs.*

Keywords: *Juvenile, Juvenile, Anti-Social Behavior, morals, ethics, Commission, social workers*

ВЪВЕДЕНИЕ

В България, както и в други страни малолетните и непълнолетните правонарушители имат нужда от специални грижи и мерки за предотвратяване на тяхното девиантно поведение. Един от органите, който се занимава с този социален въпрос е Централната комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни⁷⁴. Тя организира, ръководи, координира и контролира дейността по предотвратяването и противодействието на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните правонарушители, като с тази задача се заемат тесни специалисти в областта (педагози, психолози, социални работници и юристи). Комисията има важна роля в осигуряването на нормалното развитие и възпитание на извършителите на противообществени прояви след изтърпяване на наложените им мерки. Високият морал и етика са незаменими качества, които трябва да притежават служителите във всяка една от институциите, които работят с подрастващи. Ролята на ЦКБППМН не се изчерпва само с установяването на девиантното поведение на лицата. Действията и ангажимента на Комисията са много по- широки и всеобхватни. Важно е да се отбележи, че превантивната дейност е намерила основно място в повечето начинания по програмата за развитие на Централната комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни правонарушители, както и редицата други организации свързани с тази дейност като: Детска педагогическа стая, полицията и неправителствените организации.

ФУНКЦИИ НА ЦКБППМН

- Основната дейност на ЦКБППМН е социално-превантивната. Немислима, а и неефективна ще бъде всяка институция, занимаваща се с девиантно поведение на подрастващи без осъществяване на превантивна дейност в различни слоеве на обществото. Тя включва анализ на криминогенните фактори, предотвратяване и ограничаване на действието им;

⁷³ Докладът е представен на студентската научна сесия октомври 2019 с оригинално заглавие на български език: ЦЕНТРАЛНА КОМИСИЯ ЗА БОРБА С ПРОТИВООБЩЕСТВЕНИТЕ ПРОЯВИ НА МАЛОЛЕТНИ И НЕПЪЛНОЛЕТНИ – СТРУКТУРА И ЦЕЛИ.

⁷⁴ Шопова Петя, Основи на приложната криминология, МЕДИАТЕХ, 2015, стр.65

идентификация, проучване и анализ на проблемите, свързани с девиациите в поведението на подрастващите.

- Ръководи и контролира дейността на местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните; Като МКБППМНП имат своя оперативна самостоятелност по организиране на работата си, провеждането на заседания и беседи. Разполагат със собствен бюджет за развитие на своите активности. В различните региони със знанието на ЦКБППМН се създават събития с широк отзвук в обществото, което е стимул за намаляване на противообществените прояви.

- Осъществява методическо ръководство и контрол върху дейността на детските педагогически стаи, домовете за временно настаняване на малолетни и непълнолетни, възпитателните училища - интернати, социално педагогически интернати, приюти за безнадзорни деца; Комуникацията между институции като Комисиите и Детска педагогическа стая не винаги позволява безпроблемна работа, но е от полза за постигане на превенция и защита на рисковите групи малолетни и непълнолетни.

- Координира дейността на държавните органи и юридическите лица с нестопанска цел във връзка с предотвратяването и противодействието на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и престъпленията на непълнолетните, както и по осигуряване нормалното развитие и възпитание на извършителите им. Многобройни са неправителствените организации работещи с непълнолетни и малолетни в риск. Поради тази причина е необходимо да съществува регулаторен орган от страна на Държавата. Именно тази функция бива изпълнявана от ЦКБППМНП.

- Събира, обобщава и анализира данни за състоянието на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и престъпленията при непълнолетните, както и за дейността по тяхното предотвратяване и противодействие. Централната комисия, както и местните комисии правят ежегодни проучвания обобщени в доклади. Чрез този тип сравнителен анализ се прави оценка на риска от бъдещи противообществени прояви и се начертават бъдещи насоки за превенция. Всяка година се изготвя план и се начертават насоки за идната година. Поради спецификата на подрастващите в различните населени места се правят планове в зависимост нуждите и рисковите групи подрастващи.

- ЦКБППМН предлага и участва в извършването на изследвания на проблемите по предотвратяването и противодействието на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, на престъпленията на непълнолетните и на действието на основните криминогенни фактори; Често се ползва челния опит и на Неправителствени организации, училища и други.

- Разработва или участва в разработването на прогнози и програми за предотвратяване и противодействие на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и престъпленията на непълнолетните, които предлага на Министерския съвет, на министерствата, на други ведомства и на юридически лица с нестопанска цел с оглед практическото им приложение;

- Разработва тригодишни план-програми за предотвратяване и противодействие на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и престъпленията на непълнолетните, включващи бюджетни прогнози за реализацията им, и ги представя за утвърждаване от Министерския съвет;

- Проучва чуждестранния опит в предотвратяването и борбата с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и прилага, когато това е полезно, добрите практики. Редица международни конференции са били с българско участие, след което полезния опит от чужди организации е заимстван и интегриран на местна почва.

- Участва в разработването на нормативни актове, отнасящи се до проблемите на малолетните и непълнолетните. Това е може би, една от най- важните роли на Комисията. Чрез опита си, служителите могат да изложат реалните проблеми и евентуалните начини за решаването им.

- Периодично информира обществеността за състоянието и тенденциите на престъпността и противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, за

възможните рискови ситуации, както и за мерките за възпитателно въздействие спрямо извършителите.

- Друга функция на ЦКБППМН е да си взаимодейства с други организации по различни проекти и програми. Такава е например- „Националната програма за предотвратяване и противодействие на трафика на хора и закрила на жертвите“ от 2006 г. В тази програма, Централната комисия заема една от ключовите роли за противодействието на трафика на непълнолетни деца.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ЦЕНТРАЛНАТА КОМИСИЯ

Съгласно чл. 4 от ЗБППМН, Централната комисия е със състав от председател, заместник-председатели, секретар и членове. Председателят на Централната комисия е определен от Министерския съвет- заместник министър-председател. Той трябва да бъде с висок морал и силно мотивиран да ръководи изключително важна структура като ЦКБППМНП. Качествата на председателя на Комисията са от изключителна важност за качествената работа на структурите. Секретарят на Централната комисия е щатен служител в комисията. Той подпомага председателя и отговаря за връзката между ЦКБППМН и местните комисии. Натоварен е с организационна дейност във връзка с различни събития, активности и изпълнение на заложените цели. Също така е член на пленарния състав с право на глас и член на редакционната колегия на печатния орган на комисията - списание "Обществено възпитание".

Председателят изпълнява широк кръг от дейности, обхващащ както дейност по развитие на заложените цели, така и чисто контролни функции. Той ръководи дейността на Централната комисия, разпорежда се с бюджета и имуществото ѝ и я представлява пред държавните органи. Една от много важните дейности на Председателя е да представя на Министерския съвет ежегоден доклад за дейността на Централната комисия и на местните комисии. Докладът се състои от основните постигнати цели, както и статистически данни за развитието на престъпността при малолетните и непълнолетните. В тази връзка, той също внася за разглеждане от Министерския съвет предложения, свързани с дейността на Централната комисия, местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, детските педагогически стаи, възпитателните училища - интернати, социално педагогическите интернати, домовете за временно настаняване на малолетни и непълнолетни. При необходимост Председателя създава работни групи за изпълнение на конкретни задачи по определени проблеми. Често тези групи са свързани с проекти, задачи и събития.

За секретар на Централната комисия се назначава лице с висше юридическо образование и с опит в борбата срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. Секретарят на комисията ръководи и контролира работата на нейната администрация. В по-голямата част от времето се занимава с административна дейност и не до там с оперативна. Секретаря също така координира, ръководи и контролира дейността на местните комисии. Част от неговата ежедневна дейност е да бъде в контакт с МКБППМН.

ЗАСЕДАНИЯ НА ЦЕНТРАЛНАТА КОМИСИЯ

Централната комисия провежда редовни заседания два пъти годишно по предварително обявен дневен ред. Заседания се свикват от председателя. Разбира се, може да се свикват и извънредни заседания по предложение на някой от членовете. Обикновено това се случва за неотложна работа, извънредно събитие или във връзка непредвидени, неотложни обстоятелства. Както е посочено в чл. 12 от Правилника за устройство, организация и дейността на ЦКБППМН, дневният ред за всяко заседание се изготвя от секретаря и се изпраща на членовете на Централната комисия предварително. Всеки от членовете прави предложение за допълнителни точки и теми, които да бъдат обсъждани на заседание. Централната комисия взема своите решения с обикновено мнозинство. За това е допустимо по изключение и неприсъствено решение на членове. Неприсъствените решения пораждат и допълнителни въпроси, които са отделна тема.

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА НА ЦКБППМН

В изпълнение на чл. 7 ал. 2 от Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните (ЗБППМН), Централната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните (ЦКБППМН) всяка година изготвя доклад – анализ и отчет на състоянието и тенденциите на престъпността и противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, престъпленията, извършени срещу деца, както и за дейността на Централната и местните комисии за БППМН. Този доклад се изготвя и в изпълнение на чл. 8, ал. 4 от ЗБППМН относно информиране на обществеността за състоянието и тенденциите на престъпността и противообществените прояви на малолетните и непълнолетните; за мерките за възпитателно въздействие; за рисковите ситуации, при които малолетни и непълнолетни могат да бъдат въвличани в извършването на противообществени прояви. В доклада, често се застъпват и предприетите мерки и превенцията по- изтъкнатите правонарушения. Докладите са подробен анализ на девиантното поведение на непълнолетните и малолетните.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕЖДУ ЦКБППМН И МКБППМН⁷⁵

- В цялостната превантивна дейност се е активизирало и партньорството на МКБППМН с училищните комисии за превенция на противообществените прояви на учениците (УКПППУ). На редица места обаче, училищните комисии съществуват формално, поради липса на законова регламентация на тези органи. Те са регламентирани само с документ на МОН като “Насоки за организацията и дейността на училищните комисии за превенция на противообществените прояви на учениците” в “Ръководство за работа на директора и учителя през учебната 2014-2015 година”, който не ангажира в достатъчна степен техните членове за ефективна дейност. Абсолютно пожелателни остават всички насоки в този регламент. Необходимо е такава превантивна форма да намери своето законодателно решение.

- Като успешна практика в много комисии под влияние на ЦКБППМН е утвърдена формата “Училище за родители”. В тези “училища” висококвалифицирани специалисти оказват ефективна помощ по проблемите на социализацията, общуването с деца, преодоляване на конфликти, психологическа подкрепа, предпазване от употреба на наркотици, насилие, асоциално поведение, повишаване на психологичните и образователни познания на настоящи и бъдещи родители при отглеждането и възпитанието на техните деца. Такива формати все повече се забелязват и в малки населени места, което е положително и даващо стимул за развитие на такъв тип взаимоотношения.

- Друг приоритет, който е бил приет от Пленарния състав на ЦКБППМН е свързан с обогатяването на общо превантивните дейности на МКБППМН с деца в свободното им време. В изпълнение на този приоритет са организирани множество и разнообразни дейности през ваканциите и почивните дни, в съответствие с желанията и интересите на децата. В тези мероприятия комисии по традиция включват и деца с противообществени прояви. Дейностите са били свързани със спорт, туризъм, изкуство, творчество и самодейност. Причините за този феномен- „Свободно време“ е изключително осезаемо в малките населени места без особено обособени места за развлечение, спорт, клубове по интереси за подрастващи.

- Превенцията срещу насилието между и срещу деца е приоритет на ЦКБППМН и МКБППМН. В тази връзка Централната комисия още през 2006 г. е изпратила указание до всички местни комисии да разработят и реализират стратегии и програми, насочени към превенция на насилието. От тогава до сега всяка година в докладите си до ЦКБППМН местните комисии изпращат информация за реализираните дейности по този проблем и в съответствие с Националния план за превенция на насилието над деца.

⁷⁵ Шопова Петя, Антонов Светлин Работа на институциите в Русенски регион с жените- правонарушители, 2015, стр. 43

- За да бъдат ефективни мерките на превенция, то ЦКБППМН спуска указания на МКБППМН за съобразяване на превантивната си дейност с конкретните особености на общината (района) за ограничаване на специфичните криминогенни фактори. Всяка комисия, в зависимост от конкретния проблем, спецификата и възможностите на общината (района) и наличния материален и кадрови ресурс използва различни форми, методи и средства: лекции, беседи, семинари, тренинги, кръгли маси, свои видеофилми с дискусии по тях; открити уроци по проблемите на противообществените прояви на малолетни и непълнолетни, престъпността от деца и срещу деца; превенция на рисковото поведение; дебати и лектории по гражданско образование и правата и отговорностите на децата; превенция на "спортното" хулиганство; организиране на спортни дейности с безплатно ползване на бази, летни лагери, туризъм; младежки дискотеки; конкурси; тематични спектакли и други. В не малка част от дейностите са били включвани и деца с противообществени прояви.

- ЦКБППМН има добро партньорство не само с МКБППМН, а също и с общинските и областни съвети по наркотични вещества, инспекторите на ДПС, ЦОП и НПО са реализират множество разнообразни съвместни дейности.

- Секретарите на МКБППМН под влияние на ЦКБППМН и обществените възпитатели, в съответствие със Закона за закрила на детето и Наредба № 1 за обществения ред и сигурност на общините, участват в съвместни проверки със социални работници, ИДПС, полицейски инспектори за спазване на предвидените ограничения, засягащи малолетни и непълнолетни, свързани с вечерен час, наложени възпитателни мерки по ЗБППМН, употреба на алкохол и дрога. ЦКБППМН следи изкъсо в докладите си изпълнението на наложените мерки поради изключителната важност. В чести случаи секретаря на Централната комисия проверява по места изпълнението на наложените мерки и начините на изпълнението им.

REFERENCES

Aydarov, Y. (2003). Criminological justice. (*Оригинално заглавие:* Айдаров, Й. (2003) Криминологическо правосъзнание)

Shopova, P., & Antonov, S. (2015). Work of the institutions with the female offenders in the Ruse region. (*Оригинално заглавие:* Шопова, П, & Антонов, С. (2015). Работа на институциите в Русенски регион с жените правонарушители)

(law for combating the anti-social acts of juvenile offenders: Закон за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни /ЗБППМН/)

(*Rules for the activity of a children's pedagogical room:* Правилник за дейността на Детска педагогическа стая)

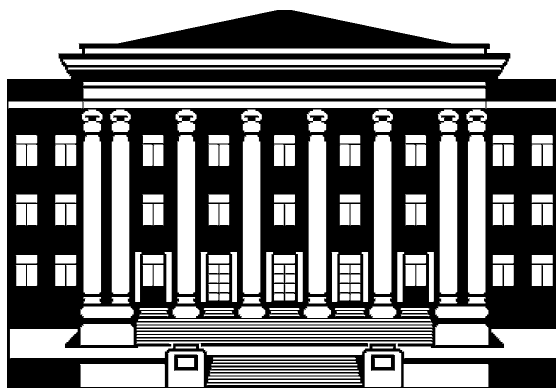
NSI. (2019) Statistical data from the National Statistical Institute. Available at: <https://www.nsi.bg/> (*Оригинално заглавие:* НСИ. (2019) Статистически данни от сайта на Национален статистически институт. Достъпни на: <https://www.nsi.bg/>)

(*statistics on reporting activity:* Статистика за отчетна дейност от НСИ)

(*annual report on the activities of the central commission for combating the anti-social acts of juvenile offenders:* Годишен доклад за дейността на ЦКБППМН 2017.)

UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“

UNION OF SCIENTISTS - RUSE

**59-TH ANNUAL SCIENTIFIC CONFERENCE
OF UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“
AND UNION OF SCIENTISTS – RUSE**

23-24 OCTOBER 2020

I N V I T A T I O N

**Ruse, 8 Studentska str.
University of Ruse
Bulgaria**

PROCEEDINGS
Volume 58, Series 7.2.

Law

Under the general editing of:
Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD

Editor of Volume 58:
Prof. Diana Antonova, PhD

Bulgarian Nationality
First Edition

Printing format: A5
Number of copies: on-line

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.
The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PUBLISHING HOUSE
University of Ruse "Angel Kanchev"